

Bylage bij Verkiezingsprogramma
TK volk 1994

Het verkiezingsprogramma van **GroenLinks**

de financieel-economische
en milieutechnische vertaling

1995-1998

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

GroenLinks en het CPB

GROENLINKS

GROENLINKS EN HET CENTRAAL PLANBUREAU

HET VERKIEZINGSPROGRAMMA VAN GROENLINKS

de financieel-economische en milieutechnische vertaling
1995-1998

28 februari 1994

Voorwoord

Het partijbestuur van GroenLinks heeft in oktober 1993 besloten haar verkiezingsprogramma aan het Centraal Planbureau (CPB) voor te leggen. Dit besluit heeft nogal wat voeten in de aarde gehad, want op de modellen en rekenwijze van het CPB heeft GroenLinks zeker een en ander aan te merken. Desondanks heeft GroenLinks de stap naar het CPB gezet. En terecht zoals uit de berekeningen van het CPB blijkt. GroenLinks heeft met glans de vergelijking met andere partijen doorstaan.

GroenLinks vindt inkomen, werk en gezonde overheidsfinanciën natuurlijk belangrijk, maar niet alleen dat. Het milieu verdient de komende decennia de hoogste prioriteit. Daarom heeft het partijbestuur van GroenLinks het RIVM gevraagd de milieu-gevolgen van het verkiezingsprogramma door te rekenen. Een stap die alleen door D66 is gevolgd.

Het Centraal Planbureau heeft de resultaten van de berekeningen medio februari en het RIVM begin maart gepresenteerd. Hoogste tijd dus voor een reactie van GroenLinks op de berekening van het CPB. Want het debat over de nederlandse economie stopt niet nu de CPB-computers zwijgen, nu begint het pas goed.

In dit boekje vindt U allerlei informatie over het "doorrekenen" van het verkiezingsprogramma van GroenLinks door het CPB en RIVM. Naast allerlei wetenswaardigheden, vertellen wij U iets over onze waardering voor en kritiek op het CPB en haar werkwijze. Wellicht wordt U dan iets wijzer van de wonderere wereld van het CPB. Daarnaast treft U in dit boekje ook de "financieel-economische en milieutechnische vertaling" aan van het verkiezingsprogramma van GroenLinks.

De Economische Commissie van GroenLinks heeft de voorbereiding van het financieel-economische deel van de vertaling voor haar rekening gekomen. De gesprekken met het CPB en RIVM zijn van de zijde van GroenLinks gevoerd door de Werkgroep Doorrekening. Deze werkgroep heeft tevens de definitieve vertaling op financieel en milieutechnisch gebied ontworpen en dit boekje geschreven. Aan deze werkgroep namen deel: Gerrit Berkelder (namens Partijbestuur), Eric Drissen, Mildt Rouw, Jolande Sap en Kees Vendrik. Het partijbestuur dankt hen en anderen, die bij de vertaling betrokken zijn geweest.

Het partijbestuur van GroenLinks dankt tevens het CPB, het RIVM en anderen voor de inzet en het technisch advies bij het tot stand komen van de definitieve financieel-economische en milieu-technische vertaling van het GroenLinks-programma.

Namens het partijbestuur,

Marijke Vos
voorzitter GroenLinks

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Inleiding 5

1. Impressie verkiezingsprogramma GroenLinks 7

2. GroenLinks over het CPB 10

3. Het CPB over het GroenLinks-programma 16

4. GroenLinks over de CPB-berekeningen 19

5. Het RIVM 31

Bijlagen

1. De financieel-economische en milieutechnische vertaling 36

2. Geschiedenis, taken en modellen van het CPB 66

Geraadpleegde literatuur 75

Inleiding

Sinds de jaren tachtig is het gebruikelijk, dat de grote politieke partijen hun verkiezingsprogramma voorleggen aan het Centraal Planbureau (CPB). Het CPB beoordeelt de programma's op te verwachten financieel-economische effecten over een periode van vier jaar en verwerkt dit commentaar in een vergelijkende publikatie. Zo ook voor de kamerverkiezingen 1994-1998.

In tegenstelling tot 1989 heeft het partijbestuur van GroenLinks besloten deze keer haar programma wèl naar het CPB te sturen. Een stap die niet zonder slag of stoot werd gezet, want de politieke rol en de econometrische modellen van het CPB zijn verre van onomstreden in linkse en groene kringen. De belangrijkste kritiek is dat het CPB, hoewel zich voordoend als een onafhankelijke rekenmeester, een instituut is dat (al dan niet noodzakelijkerwijs) bij haar werkzaamheden politieke stellingnames hanteert. Bovendien valt van een orgaan, dat de regering adviseert niet onmiddellijk waardering voor kritische politiek en radicale standpunten te verwachten.

Door sommigen werd GroenLinks in 1989 echter verweten weg te lopen voor de negatieve economische gevolgen van haar sociaal-economische en ecologische voorstellen. Een zwakte van GroenLinks die werd uitgebuit door politieke partijen. D66-leider Van Mierlo blies het hoogst van de toren, toen hij aan de vooravond van de verkiezingen de voorstellen van GroenLinks voor een brede ecologische belasting (Groentax) een 'schreeuw in de nacht' noemde (dezelfde belasting, die nu in zijn eigen programma staat).

GroenLinks heeft er voor gekozen het debat met het Centraal Planbureau aan te gaan en het

verkiezingsprogramma aan het CPB voor te leggen. Tevens geeft GroenLinks daarmee te kennen niet weg te lopen voor de consequenties van haar programma en open te staan voor kritiek van buiten. Kritiek die vruchtbaar zal werken op de verdere gedachtenvorming binnen GroenLinks en binnen het CPB.

Hoe gaat een "doorrekening" in zijn werk?

In de aanloop naar de komende verkiezingen voor de Tweede Kamer op 3 mei a.s. heeft het CPB een middellange-termijn-voorspelling voor 4 jaar (de kabinetsperiode) gemaakt onder de veronderstelling van ongewijzigd beleid en de meest waarschijnlijke ontwikkeling in het buitenland.

Deze centrale projectie – ook wel genoemd het basisscenario – hebben alle politieke partijen (ook GroenLinks) gebruikt om er hun verkiezingsprogramma tegen af te zetten. In deze centrale projectie wordt aangegeven wat de ontwikkeling van de economische groei, werkgelegenheid, inflatie, koopkracht, het financierstekort en de collectieve lastendruk zal zijn bij ongewijzigd beleid.

Eerst het concept en later het definitieve verkiezingsprogramma van GroenLinks is aan het CPB voorgelegd. Vanaf oktober 1993 zijn er verschillende gesprekken gevoerd tussen de Werkgroep Doorrekening van GroenLinks en het CPB, waarbij wederzijds onjuistheden en onduidelijkheden werden weggenomen, adviezen gegeven door het CPB, maar ook het RIVM en anderen, en een eerste indruk van de effecten. Deze gesprekken, gelardeerd met druk fax-verkeer, hebben geleid tot de definitieve vaststelling van de financieel-economische en milieutechnische vertaling. Eind januari werden de laatste berekening door het CPB gemaakt en verwerkt

in het boekwerk "Vijf verkiezingsprogramma's ; de economische gevolgen van voorgenomen beleid", dat op maandag 21 februari 1994 werd gepubliceerd.

Nu de CPB-berekeningen zijn afgerond, en haar directeur Gerrit Zalm heeft gesproken is het tijd voor een reactie van GroenLinks op het doorrekeningeweld van het CPB. De discussie over de economische toekomst van Nederland stopt immers niet als het orakel aan de Haagse van Stolkweg heeft gesproken. Dit boekje bevat die reactie. Het is bedoeld voor geïnteresseerde leken en deskundigen, binnen en buiten GroenLinks. Met name zij, die niet voetstoots de berekeningen van CPB willen volgen, komen aan hun trekken.

Dit boekje bevat ook een samenvatting van de resultaten van de analyse van het Groenlinks-programma door het RIVM. Het RIVM kon helaas pas vanaf januari 1994 aan de gesprekken met het CPB deelnemen. Ondanks de afstemmingsproblemen is ook deze doorrekening uiteindelijk tot een goed einde gebracht. Dat alleen D66 en GroenLinks hun programma aan het RIVM hebben voorgelegd is een schande, maar is tevens alles zeggend voor de prioriteiten die partijen leggen.

In dit boekje staan een viertal zaken centraal:

- Hoofdstuk 1 bevat een korte samenvatting van de belangrijkste voorstellen uit het GroenLinks programma op het gebied van arbeid, inkomen en milieu. In bijlage 1 treft U de financieel-economische en milieutechnische vertaling aan. In bijlage 2 worden enkele voorstellen in detail nader uitgewerkt.
- Zoals gezegd heeft GroenLinks – ondanks de uitstekende samenwerking met het CPB – de nodige kritiek op het CPB. In hoofdstuk 2 wordt

hierop ingegaan. In bijlage 3 is voor de geïnteresseerde lezer(es) nadere informatie bijeengebracht over de geschiedenis en werkwijze van het CPB, haar modellen en het politieke karakter van deze modellen.

- In hoofdstuk 3 worden de CPB-resultaten van de doorrekening van het verkiezingsprogramma van GroenLinks samengevat. In hoofdstuk 4 staat het commentaar op deze uitkomsten centraal.
- In hoofdstuk 5 worden de resultaten van de RIVM-berekeningen kort weergegeven. In bijlage 1 is in de vertaling van het programma veel aandacht besteed aan verdere verduidelijking en concretisering van het milieubeleid van GroenLinks.

Afsluitend: Helaas hebben de cijfers van het CPB de laatste jaren in het politieke debat een aureool van onaantastbaarheid gekregen. Hoewel het CPB veel deskundigheid zeker niet ontzegt mag worden, behoeft deze situatie voortdurend bestrijding, want ze is in wezen ondemocratisch en belemmert het politieke debat over de economie. Niet alleen omdat aan de rekenarij van het CPB tal van beperkingen kleven (die het CPB deels zelf ook aangeeft), meer nog omdat de sociale en ecologische vooruitgang steeds aan het kortste eind trekt. Bovendien is een goede sociale en ecologische politiek de beste voorwaarde voor een voorspoedige economische ontwikkeling. Deze publikatie hoopt aan het debat daarover een bijdrage aan te leveren.

Werkgroep Doorrekening

Gerrit Berkelder
Mildi Rouw
Kees Vendrik

Eric Drissen
Jolande Sap

Hoofdstuk 1: Impressie verkiezingsprogramma GroenLinks

In dit hoofdstuk wordt een korte impressie geboden van het verkiezingsprogramma van GroenLinks. GroenLinks streeft naar een duurzame samenleving in de toekomst. In programma en financiële doorrekening kiest GroenLinks daarom voor een duurzaam milieu, en nationale en internationale solidariteit.

Drie doelstellingen van beleid die radicaal en in evenwicht met elkaar gerealiseerd moeten worden.

Internationale solidariteit

1.1 Internationale politiek

GroenLinks trekt in de komende kabinetsperiode (1995-1998) 2,4 miljard gulden extra uit voor internationale politiek onder de noemer: versterking van de internationale solidariteit. Op defensie kan nog fors bezuinigd worden: 2,0 miljard gulden. 1,7 miljard gulden komt extra beschikbaar voor ontwikkelingssamenwerking en hulp aan Oost-Europa. Daarnaast is 500 miljoen extra beschikbaar voor de opvang van asielzoekers.

1.2 Europa

GroenLinks streeft naar een energieheffing in Europees verband. Door een brede energieheffing in Nederland in te voeren wordt de invoering in Europa versneld. Het Europese landbouwbeleid moet drastisch omgegooid worden. De exportsubsidies worden afgeschaft en ingezet voor een duurzame biologische landbouw. Ontwikkelingen die daarenboven ruimte bieden aan

de ontwikkelingslanden om hun economie te versterken.

Gepleit wordt voor Europese normen voor minimumloon en sociale zekerheid in Europa. Deze voorstellen leiden niet tot kosten of opbrengsten voor de Nederlandse begroting.

Duurzaam milieu

1.3 Milieupolitiek en groene werkgelegenheid

Ecologisering van de belastingheffing ten gunste van milieu en werk staat hier centraal. Er komen brede heffingen op energiedragers, grondstoffen, afval, water, ammoniak, bestrijdingsmiddelen, bebouwde grond en bestaande fiscale regelingen ten gunste van de auto worden afgeschaft. De opbrengst van deze heffingen (bijna 31 miljard gulden in 1998) wordt gebruikt voor verlichting van de lasten op arbeid. Gekozen is voor een opzet, waarmee energie wordt bespaard, werk geschapen en de lagere inkomens ontzien.

Afhankelijk van het verloop van de energieprijzen is in de jaren daarna een verdere aanscherping van de energieheffing voorzien voor industrie en transportsector. De industrie krijgt de kans om zich aan te passen aan de eisen van de volgende eeuw en de capaciteit van de spoorwegen wordt geleidelijk vergroot ten nadele van het vervoer over de weg.

Naast de lastenverschuiving bevat het verkiezingsprogramma van GroenLinks veel concre-

te voorstellen voor een stevige milieu-politiek voor onder meer de landbouw, het verkeer, de industrie, het afval en de verontreinigde bodem van Nederland. Hiervoor is in de komende kabinetsperiode een bedrag oplopend tot 2,9 miljard gulden in 1998 beschikbaar.

Naast het tegengaan en opruimen van milieuschade trekt GroenLinks in de gehele komende kabinetsperiode 12 miljard gulden uit voor het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling. Met dit fonds wordt de ecologische herstructurering van de Nederlandse economie gestimuleerd. Er komen investeringsmiddelen beschikbaar voor duurzame energiebronnen, uitbreiding van het rail vervoer, milieuvriendelijkere industriële productie en biologische landbouw.

Nationale solidariteit

1.4 Arbeid en sociale zekerheid

Op het terrein van de werkgelegenheid introduceert GroenLinks het ADV-bonus-malus-systeem. Werkgevers krijgen een premie (bonus) voor arbeidscontracten met een werkweek korter dan of gelijk aan 32 uur. Op arbeidscontracten boven de 32 uur komt een boete te staan (malus). Hiermee wil GroenLinks het korter werken en de herverdeling van de betaalde arbeid fors stimuleren. Werknemers krijgen van hun kant het recht om korter te gaan werken via een wettelijk recht op deeltijdwerk. En de teruggang in inkomen wordt gecompenseerd door een heffingskorting. Het effect van deze maatregelen is groot als ze onderdeel uitmaken van een vierjarig Sociaal Akkoord met werkgevers en werknemers, waarmee het inzetten van loonruimte voor korter werken wordt beoogd.

Daarnaast wenst GroenLinks een opfrisverlof voor werkenden en de introductie van flexibele pensionering. Tevens is uitbreiding voorzien van de Sociale werkvoorziening met 30.000 arbeidsplaatsen ten behoeve van gehandicapte werknemers.

Op het terrein van de sociale zekerheid wil GroenLinks een nieuw verzelfstandigd stelsel invoeren voor alle bestaande minimumuitkeringen. Daartoe wordt een nieuwe uitvoeringsorganisatie opgezet (kosten 0,1 miljard gulden). In de aanloop daarnaar worden de uitkeringen van langdurig werklozen, vroeggehandicapten, WAO/AAW-ers op het minimum, en alleenstaande ouders en AOW-ers zonder aanvullend pensioen met 10% verhoogd. Voor de bovenminimale uitkeringen wordt een verlenging van de collectieve Ziektewet bepleit tot 1,5 jaar en invoering van een nieuwe WAO voor werknemers, die meer dan 66% arbeidsongeschikt zijn. Voor gedeeltelijk arbeidsongeschikte werknemers komt er een ontslagverbod.

Voor de mensen met een minimuminkomen wordt een kortingskaart voor het openbaar vervoer landelijk ingevoerd.

1.5 Zorg en zorgpolitiek

In het kader van de herverdeling van betaalde en onbetaalde (zorg) arbeid pleit GroenLinks voor uitbreiding en verbetering van wettelijke regelingen voor ouderschap-, calamiteiten en zorgverlof. Daarnaast zal de kinderopvang moeten worden uitgebreid en verbeterd (kosten 0,5 miljard gulden). Dat geldt eveneens voor de thuiszorg, waar bezuinigingen in de afgelopen jaren, in combinatie met de groeiende vraag naar zorgvoorzieningen (vergrijzing), tot enorme wachtlijsten, een toenemende werkdruk en een onaanvaardbaar groot beroep op de 'vrijwillige' mantelzorgster

heeft geleid. Naast gelden voor uitbreiding van werkgelegenheid in deze sectoren met 26.000 volledige arbeidsplaatsen (kosten 1,3 miljard gulden), worden tevens extra gelden uitgetrokken voor verbetering van de arbeidsvoorwaarden en -omstandigheden en de afschaffing van de alphahulpconstructie (in totaal 0,7 miljard gulden).

GroenLinks pleit verder voor een basisverzekering in de gezondheidszorg, waardoor om te beginnen 85% van het voorzieningenpakket wordt gedekt. Deze basisverzekering wordt gefinancierd uit inkomensafhankelijke premies. Deel van de dekking van deze uitgaven vindt GroenLinks via een bezuiniging op de salarissen van specialisten (0,6 miljard gulden).

1.6 Economische en financiële politiek

GroenLinks wil in de komende kabinetsperiode 5,4 miljard bezuinigen op de collectieve uitgaven. Daarnaast wordt een drastische beperking nagestreefd van diverse fiscale faciliteiten zoals een aftopping van de aftrek van de hypotheekrente (opbrengst 2,1 miljard gulden), wordt de vermogensbelasting verdubbeld en wordt een verhoging van de vennootschapsbelasting deels aangewend voor het stimuleren van ecologisch vriendelijk ondernemen.

Ter verbetering van de werkgelegenheid van laag- en ongeschoolden worden de arbeidskosten van deze groep verlaagd met 5,0 miljard gulden. De sterkste schouders moeten de zwaarste lasten dragen; de tweede en derde belastingschijf worden verhoogd (opbrengst 1,3 miljard gulden).

1.7 Kwaliteit van de samenleving

De kwaliteit van de samenleving staat onder druk, dorpen ontvolken en steden hebben te maken met sociale spanningen. Een wijk- en dorpgerichte benadering met grote aandacht voor

wijkbeheer, volkshuisvesting en (taal)onderwijs heeft hoge prioriteit.

GroenLinks trekt 100 miljoen extra uit voor pluriformiteit en toegankelijkheid van de kunst voor iedereen. Het onderwijs wordt met 1,0 miljard extra gestimuleerd. Dit geld is bedoeld voor de verbetering van de positie van docenten en onderwijs voor migranten.

Voor stads- en dorpsvernieuwing en sociale woningbouw is in 1998 1,1 miljard extra beschikbaar, terwijl de huursubsidie met 200 miljoen wordt verhoogd. Voor wijkgericht werken van de politie, de sociale advocatuur en alternatieve strafvervolgning wordt eveneens 200 miljoen vrijgemaakt.

Resumerend: GroenLinks wil de eerste stappen maken op weg naar een duurzame, groene economie en kiest voor solidariteit, nationaal en internationaal, met de minder draagkrachtigen.

Hoofdstuk 2: GroenLinks over het CPB

In het voorafgaande werd in vogelvlucht het verkiezingsprogramma van GroenLinks weergegeven. In dit hoofdstuk wordt in het kort weergegeven hoe GroenLinks aankijkt tegen het CPB en haar werkwijze.

2.1 De politiek en het CPB

In de loop der jaren heeft de overheid voortdurend gezocht naar een betere (wetenschappelijke) onderbouwing van het beleid. Daarvoor zijn enkele instituten opgericht, waarvan het RIVM en het CPB er twee zijn. Als financieel-economisch instituut is het CPB uitgegroeid tot het meest prestigieuze instituut, dat de politiek adviseert.

Niets verzet zich tegen het streven het overheidsbeleid goed te onderbouwen en te onderzoeken alvorens het wordt ingevoerd. Integendeel. Een bureau van economisch deskundigen kan de overheid daarom van grote steun zijn, en dat is het CPB ook. De werkelijkheid is dermate gecompliceerd, dat de overheid externe deskundigheid nodig heeft om haar doelstellingen te preciseren en beleid te formuleren.

De praktijk laat echter nog iets anders zien. De grote advies en overlegstructuur, waarin de Nederlandse overheid zich heeft ingemetseld, wordt ook misbruikt in de politieke besluitvorming. Dat kan zover gaan, dat de politiek op zoek gaat naar welgevallige oordelen uit dit overleg-circuit. Het leidt tot technocratisering van het debat, waarbij de politieke keuze meer en meer op de achtergrond raakt. Te vaak huldigen de politieke besluitvormers zich in stilzwijgen en bepalen de

adviesorganen de politieke agenda. De verhouding tussen politiek en advieswereld is derhalve een delicate.

Het CPB is in de wereld van de overheidsadviesorganen de meest opvallende. De laatste jaren is de invloed van het CPB sterk toegenomen en roept de politiek steeds vaker het CPB aan als beste ondersteuning van de eigen voorstellen. Het was tekenend, dat de stap van GroenLinks in 1989 om het verkiezingsprogramma niet aan het CPB voor te leggen, meer begrip en instemming leek te ontmoeten, naarmate de beoordelaar beter was ingevoerd in de wereld van de econometrische modellen. Men zag eerder de modelmatige beperkingen, het gebrek aan zeggingskracht van de uitkomsten van de berekeningen en de politieke voorkeuren, die (onvermijdelijk) zijn ingebed in de CPB-modellen.

Het CPB is zelf overigens als eerste bereid toe te geven, dat haar functie als publieke scherp-rechter, die haar door politiek en media is toebedeeld, uitgaat van overtrokken verwachtingen ten aanzien van haar rekenmodellen. Helaas wordt dit onvoldoende opgepakt door de pers en politiek.

Dus heerst de almacht van het CPB en werken politieke partijen en pers daar hard aan mee. Wie niet naar het CPB gaat heeft iets uit te leggen, wie dat wel doet, heeft al bij voorbaat het gelijk aan zijn zijde. Dat is bijzonder kwalijk voor het politieke debat. De discussie over de financieel-economische politiek wordt op deze wijze voortdurend gedepolitiseerd. Voortdurend wordt er

alleen gekeken naar korte termijn gewin, en raken de essentiële keuzes voor de toekomst in het gedrang. Juist de politieke keuzes van partijen en de economische en maatschappelijke ontwikkeling die men voorstaat zou onderwerp van discussie moeten zijn.

Maar het debat wordt niet alleen gedepolitiseerd. Ook het primaat van de economie in de politiek wordt op deze wijze voortdurend weer bevestigd. Het milieu delft voortdurend het onderspit. GroenLinks heeft er daarom voor gekozen om ook naar het RIVM te gaan. Het is tekenend dat naast GroenLinks alleen D66 deze stap heeft gezet. Hoewel de noodzaak van een ecologische herstructurering van onze economie al op vele plaatsen en momenten is bepleit en bewezen, blijven pers en politiek zich eenzijdig richten op de korte termijn perspectieven van economisch beleid.

De monopoliepositie van het CPB heeft tot gevolg dat dit instituut zich vrijwel noodgedwongen ergens in het midden van de politieke arena ophoudt. Radicale, ecologische en linkse beleidsalternatieven kunnen alleen al daarom nooit tot een goede score komen. Het verdient aanbeveling voor het politieke debat, als er enkele concurrerende, onafhankelijke, wetenschappelijke instituten naast elkaar zouden functioneren, zoals in de ons omringende landen het geval is. Het bestaan van meerdere instituten vergroot de kans op een hernieuwd openbaar wetenschappelijk debat. Bij een pluriforme samenleving en politiek hoort ook een pluriforme advies en wetenschapsbeoefening.

2.2 De modellen

Het (onvermijdelijk) politieke karakter van het CPB-werk komt tot uitdrukking in de vooronderstellingen die in de modellen, die het CPB

hanteert zijn verwerkt (zie voor een uitgebreidere toelichting bijlage 3). Zo spelen de loonkosten een bijzonder belangrijke rol bij de verklaring van werkloosheid en (dus) de creatie van nieuwe werkgelegenheid. Een tweede belangrijke relatie is het effect van afwenteling van belastingen en premies in hogere lonen.

Deze modelmatige relaties vormen een belangrijk politiek gegeven, want veel bezuinigingsbeleid is ingegeven door de wens om de lasten te verlagen en daarmee een matiging van de loonkosten te bereiken en meer werkgelegenheid te creëren. In reactie hierop zij vooropgesteld, dat loonkosten een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling van de werkgelegenheid.

De vraag is echter vooral in welke mate. In kapitaalintensieve sectoren als de chemie spelen de loonkosten maar een geringe rol. De prijs van kapitaal (de rente) is veel belangrijker dan de verhouding tussen de prijs van kapitaal en de prijs van arbeid. Ook hangt het belang van loonkosten af van de vraag of een bepaalde sector concurrentie ondervindt van het buitenland.

De loonkosten alleen zijn niet allesbepalend voor de werkgelegenheid, maar vormen wel in de ogen van het CPB het enige waar de overheid iets aan kan doen (via een beleid van lastenverlaging). Daarmee wordt de politiek op het spoor gezet van een eenzijdige oriëntatie op een aanbod-economisch beleid. Steeds meer dringt evenwel de vraag zich op of de werkloosheid niet veel sterker door de technologische ontwikkeling wordt gegeneerd en niet zozeer door de te hoge loonkosten.

Het eenzijdige dictaat van de collectieve lastendruk is onzinnig. De economische politiek wordt ten onrechte vooral gedictieerd door de wens om

(ongericht) de lasten te verlagen. Loonbelasting en sociale premies spelen een rol in de loonkostenontwikkeling, want zij worden soms, ten dele afgewenteld door de werknemers via looneisen (die op hun beurt soms tot verslechtering van de werkgelegenheid leiden).

In de telling van de collectieve lastendruk worden echter ook allerlei belastingen en overheidsinkomsten gemeten, die vrijwel geen direct effect hebben op de loonkosten en de werkgelegenheid. Verhoging van de collectieve lastendruk is in dat geval mogelijk, zonder de werkgelegenheid aan te tasten. Dat is de lijn waar GroenLinks voor heeft gekozen. De lijn waarbij de verhoging van de lasten per saldo niet op de factor arbeid drukt (zie ook Frank Kalshoven, in de Volkskrant, 26-2-1994: "Collectieve lastendruk is een ziek begrip"). De collectieve lastendruk is in economische zin geen bruikbaar begrip.

Waar loonkosten en verlaging van lasten zo'n belangrijke en discutabele rol spelen, komen andere, voor de economie en werkgelegenheid ook belangrijke factoren maar beperkt in beeld.

Neem bijvoorbeeld scholing van arbeidskrachten. Het CPB kan alleen aangeven wat het beoogde aantal extra leraren kost en hoeveel arbeidsplaatsen er extra voor leraren gecreëerd kunnen worden, maar de vraag wat scholing betekent voor de kwalificatie van de werknemerspopulatie (en uit hoofde daarvan de verbetering van concurrentiekracht en werkgelegenheid) kan niet worden beantwoord. Dat is ook bijzonder lastig met enig wetenschappelijk fatsoen goed te modelleren, maar het belang van een goed geschoolde beroepsbevolking voor de economie is zeer groot. Partijen, die echter veel geld in onderwijs(achterstand) steken, zien in de economische scores daar niets van terug.

Dat geldt ook voor de infrastructuur en het milieu. De verborgen milieuschade, die in de toekomst voor grote lasten kan gaan zorgen, is niet in de modellen meegerekend. In feite zou hiervoor een post analoog aan de bestaande staats-schuld moeten worden opgenomen: de Nationale Milieuschuld. Deze wordt op honderden miljarden guldens geraamd. Een partij als GroenLinks, die minder groei op de korte termijn voor lief neemt (en dus minder werkgelegenheids-groei) in de wens dat een deel van de milieuschade voorkomen wordt (waarvoor later dus geen peperdure herstelwerkzaamheden voor behoeven te worden gefinancierd met alle gevolgen van dien voor de toekomstige werkgelegenheid), ziet haar afweging niet gehonoreerd in de modellen.

Dat geldt evenzeer voor de te voeren sociale politiek. De financiën van de verzorgingsstaat zijn de afgelopen 12 jaar bij voortduring aangewend voor het economisch beleid van lastenmatiging. Daarbij is over het hoofd gezien, dat de economische functie van de verzorgingsstaat buitengewoon belangrijk is. Een gezond sociaal klimaat is levensvoorwaarde voor een goed functionerende economie. Bezuinigingen ten gunste van lastenverlaging kunnen nu en in de nabije en verdere toekomst wel eens duur uitpakken. Sociale onrust en de opkomst van extreem rechts laten dit duidelijk zien.

Zoals de Amsterdamse hoogleraar economie Rick van der Ploeg het onlangs in Parool formuleerde (23-2-1994): "Het CPB maakt heel goede berekeningen, maar het probleem is dat veel zaken niet in getallen zijn uit te drukken of niet passen in de modellen die het CPB gebruikt".

2.3 Economen en calculerende burgers

Het calculerende gedrag van individuen is een belangrijke constante geworden in de analyses en modellen van het CPB. Een 'calculerende burger' is een individu, dat steeds zal proberen om van overheidsmaatregelen optimaal te profiteren. Een goede en uitvoerbare controle van overheidsmaatregelen is daarom noodzakelijk. De calculerende burgers zullen immers steeds de grenzen van de handhaafbaarheid van maatregelen aftasten en mazen in de uitvoering benutten om maximaal te profiteren van de maatregelen. Oneigenlijk gebruik en/of fraude is aan de orde van de dag, in de optiek van het CPB.

Maar de burger is slim en daarom is het CPB niet enthousiast over een actieve, sturende overheid, zoals GroenLinks die voorstaat. Het CPB lijkt de voorkeur te hebben voor een laissez-faire economie, waarin de overheid is teruggetreden. Deze ideeën zijn momenteel het sterkst gemodelleerd op het gebied van de sociale zekerheid. Het CPB berekent hoe hoog de fraude zal zijn van specifieke groepen uitkeringsgerechtigden bij specifieke wijzigingen in het sociale zekerheidsstelsel. Maar is het ook een juist beeld?

Dat valt sterk te betwijfelen. Uit andere wetenschappen dan de economie is genoegzaam bekend, dat keuzes en gedrag van mensen op zeer diverse manieren tot stand komen, waarbij het eigen (economisch) belang telt, maar niet als enige. Uit Engels onderzoek is gebleken, dat economie-studenten duidelijk veel zelfzuchtiger handelen dan hun collega's van andere studierichtingen. Misschien is het dus wel zo dat de economen hun persoonlijke gedrag als algemene waarheid aannemen.

Daarnaast schat het CPB de mate, waarin de overheid haar beleid goed kan uitvoeren nogal somber in. Ook deze aanname is sterk voor discussie vatbaar. Er zijn veel overheidsregelingen, die – in weerwil van de algemene opinie – goed uitgevoerd worden of kunnen worden. Dat geldt bijvoorbeeld voor de belastingdienst, die erin slaagt elk jaar weer miljarden guldens op te halen ten behoeve van de algemene voorzieningen. Onuitvoerbaar is de belastingpolitiek zeker niet, hoewel het eigen belang en het algemeen belang juist hier haaks op elkaar staan.

2.4 De grenzen van macro-economische modellen

Het CPB maakt gebruik van macro-economische modellen bij de voorspelling van beleid. Tot 1973 hadden de modellen nog bevredigende voorspellingen gegeven. In 1973 spraken de OPEC-landen echter een forse verhoging van de olieprijs af. De ontwikkeling van de olieprijs wordt in de meeste modellen echter als constant verondersteld. De economische voorspellingen die gemaakt werden nadat de forse olieprijs tot stand was gekomen bleken ronduit slecht te zijn. En wel om de volgende reden. Als de olieprijs met 1% toeneemt daalt de produktie met 0.1%. De schatting van dit verband is gebaseerd op ervaringen uit het verleden. Tot 1973 steeg of daalde de olieprijs elk jaar maar met een geringe marge. Bij deze kleine verandering kan steeds nagegaan worden wat er gebeurt met de produktie. Bij een kleine stijging van de olieprijs reageerden de producenten met een wat zuiniger energiegebruik en misschien met het afslaan van een extra ordertje.

De gevolgen van de OPEC-actie uit 1973 waren derhalve ook niet verwerkt in de modellen. Resultaat het CPB zat er fors naast. Kon bij 1% stijging

van de olieprijs enigszins bevredigend voorspeld worden wat er met de productie gaat gebeuren, bij een stijging van de olieprijs met 100% (verdubbeling) is elke voorspelling over het effect op de productie een slag in de lucht. Het model kon grote onbekende veranderingen niet aan.

Bij de berekeningen van enkele jaren geleden voor de Stuurgroep Wolfson over de invoering van een energieheffing was ook sprake van een verdubbeling van energieprijzen. Het CPB heeft zich in het kader van die studie niet beperkt tot de uitkomsten van haar model, maar heeft onderzoek gedaan naar het gedrag van producenten bij grote veranderingen in energieprijzen. Dit onderzoek is echter beperkt gebleven tot een studie naar verplaatsingsgedrag van energie-intensieve bedrijven, waarbij overigens door een aantal deskundigen vraagtekens zijn geplaatst.

Eenzelfde probleem als met de verdubbeling van de olieprijs optrad, treedt op bij elke grote verandering in het overheidsbeleid. Aangezien de beleidsverandering in het verleden van een relatief kleine omvang was, zijn er alleen gegevens van gedragsveranderingen van individuen en bedrijven bij kleine beleidsveranderingen bekend. Dat zegt echter nog niets over de reactie van individuen en bedrijven bij forse beleidsveranderingen of bij de introductie van geheel nieuw beleid. In de macro-economische modellen wordt alleen op geaggregeerd niveau (bijvoorbeeld totale consumptie in plaats van individuele consumptie) beschreven op welke wijze veranderingen in het overheidsbeleid het gedrag van individuen en bedrijven beïnvloeden. Deze werkwijze biedt een redelijk beeld zolang er kleine wijzigingen in het overheidsbeleid plaatsvinden omdat het gedrag van individuen en bedrijven dan nauwelijks verandert. Het wordt wel een probleem als de

overheid besluit tot forse veranderingen in haar beleid. De macro-economische modellen zijn dan niet in staat om aan te geven in welke richting en in welke mate het gedrag dan zal veranderen.

Het gebruik van macro-economische modellen wordt nog problematischer als bedacht wordt dat het gedrag van consumenten en bedrijven ook afhangt van verwachtingen (besparingen hangen bijvoorbeeld af van de verwachte rente in de komende jaren) en als de overheid invloed heeft op deze verwachtingen (er wordt bijvoorbeeld besloten om belasting te heffen over ontvangen rente). In macro-economische modellen worden verwachtingen niet gemodelleerd. Deze kritiek op de macro-economische modellen wordt de Lucas-kritiek genoemd, naar de econoom Robert Lucas (1976).

2.5 De voorspellingskracht van de CPB modellen

Het hoeft geen betoog dat hier een probleem ligt voor een doorrekening van het verkiezingsprogramma van GroenLinks. De GroenLinks voorstellen wijken op een aantal punten, bijvoorbeeld het milieubeleid, fors af van het beleid in het verleden. De economische effecten van een GroenLinks beleid zijn daarom door het CPB moeilijk te voorspellen, omdat invoering van het GroenLinkse beleid tot allerlei gedragsveranderingen leidt bij individuen en bedrijven die niet in de CPB-modellen zijn meegenomen. Dit probleem werd ook door de econoom Hugo Keuzenkamp in Intermediair gesignaleerd naar aanleiding van de beslissing van GroenLinks om haar verkiezingsprogramma in 1989 niet door te laten rekenen.

In econometrische modellen worden relaties tussen verschillende (economische) variabelen be-

schreven. De beschrijving gebeurt met behulp van wiskundige vergelijkingen, waarin de relaties tussen variabelen beschreven worden met behulp van zogenaamde parameters. Deze parameters worden geschat op basis van statistieken die weergeven hoe de variabelen zich in het verleden hebben ontwikkeld. Voor schatting wordt een bepaalde periode gekozen. Om na te gaan of het aldus geschatte model goed kan voorspellen wordt vervolgens voor een aantal jaren met het model voorspelt wat de economische realisaties zullen zijn. Deze voorspellingen worden vervolgens vergeleken met de gerealiseerde waarden voor die jaren. Eventueel vindt daarna aanpassing plaats.

Het blijkt dat CPB-modellen het bij deze voorspellingen in het verleden vaak slecht hebben gedaan. Zo kon VINTAF II, dat geschat was over de periode 1960-1973, de periode 1973-1977 niet goed voorspellen en FREIA-KOMPAS had moeite met de periode 1980-1983 (zie Visser, 1993). Het valt op dat dit juist perioden zijn vlak na een oliecrisis. De reden dat juist hier problemen optreden bij de voorspellingen sluit aan bij de kritiek die wij in de vorige twee sub-paragrafen hebben gegeven. Enerzijds is dit het gevolg van de fixatie op de loonkosten, waardoor effecten door veranderingen in andere variabelen, zoals de olieprijs, niet goed voorspeld kunnen worden, anderzijds is dit het gevolg van de beperkte tijdreeksen waarop het gedrag van bedrijven en individuen is gemodelleerd, waardoor effecten van grote veranderingen moeilijk voorspeld kunnen worden.

De modellen FKSEC en MIMIC, die het CPB momenteel gebruikt, zijn vrij complex van aard en vereisen daarom veel statistisch materiaal om de modellen te schatten. Aangezien voor een aantal variabelen het statistisch materiaal gebrekkig

of zelfs geheel afwezig is, is een zorgvuldige schatting niet mogelijk. Het CPB wijkt daarom steeds vaker uit naar een ad hoc methode door op basis van ervaring een waarde voor de parameters te prikken in plaats van deze parameters te schatten (zie CPB (1992a) en Gelauff e.a. (1991)). Dit is vanuit statistisch oogpunt geen wenselijke ontwikkeling.

Hoofdstuk 3: Het CPB over het GroenLinks-programma

In dit hoofdstuk worden kort de uitkomsten weergegeven van de CPB-berekeningen van het GroenLinks-programma. Voor het feitelijke (uitgebreidere) verslag daarvan verwijzen we naar de CPB-publikatie "Vijf verkiezingsprogramma's; de economische gevolgen van voorgenomen beleid".

De macro-economische gevolgen van het verkiezingsprogramma van GroenLinks worden in verkorte vorm in onderstaande tabel gepresenteerd. In de eerste kolom staan de resultaten van ongewijzigd (huidig kabinets-) beleid. In de tweede en derde kolom worden de resultaten van het GroenLinks programma in 1998 en 2002 vermeld. Voorbeeld: waar bij ongewijzigd beleid een jaarlijkse stijging van de contractlonen met 2% wordt voorzien, stijgen deze met 1% extra bij uitvoering van het GroenLinks programma (in totaal 3% jaarlijks).

Het CPB denkt, dat bij uitvoering van het GroenLinks programma de economische groei iets lager zal uitvallen, en de contractlonen wat harder zullen stijgen. De arbeidskosten dalen echter ten opzichte van het ongewijzigde kabinetsbeleid vanwege de omvangrijke lastenverschuiving van arbeid naar milieu. De milieuhellingen veroorzaken de iets hogere inflatie. De investeringen dalen in omvang, mede omdat de hypotheekrenteaftrek wordt beperkt. Er wordt nog wel meer gebouwd, maar de grootte van de aanbestede woningen neemt af en daarmee de investeringen.

Door de lastenverschuiving van arbeid naar milieuvriendelijke activiteiten neemt de werkgelegenheid met 29.000 arbeidsjaren toe, hetgeen met name ten goede komt aan de marktsector. Doordat GroenLinks de uitbreiding van Schiphol ongedaan wil maken neemt de werkgelegenheid in de marktsector weer af met 17.000 arbeidsjaren. Ook de hogere belasting op winsten en de fiscale stimulering van arbeidstijdverkorting leidt volgens het CPB tot een daling van het aantal arbeidsjaren, zodat per saldo een lichte daling van de werkgelegenheid in de marktsector resulteert. In de collectieve sector neemt de werkgelegenheid toe door o.a. een forse uitbreiding van de kinderopvang en de thuiszorg. Mede dankzij het stimuleren van deeltijdwerk en arbeidstijdverkorting stijgt de werkgelegenheid in totaal met 86.000 personen. Door extra aanbod van arbeidskracht daalt het aantal werklozen en het aantal personen met een werkloosheidsuitkering minder dan de werkgelegenheid stijgt.

Het financieringstekort blijft 3% (in 1998) en de collectieve lastendruk neemt licht toe, maar blijft onder het niveau van 1994.

Het CPB ziet risico's en kansen aan het GroenLinks programma verbonden. Zij ziet het verhoogen van de marginale belastingtarieven op de arbeid van de hogere inkomens als een nadeel van het programma (pakt slecht uit voor de werking van de arbeidsmarkt: extra werken wordt nauwelijks beloofd), het stoppen van de uitbreiding

van de wegeaanleg is slecht voor het vestigingsklimaat (Nederland Distributieland) en zij vreest dat de milieueffingen, hoewel ze worden teruggegeven aan burgers en bedrijven via lagere belastingen, toch worden afgewenteld in hogere looneisen. Het CPB noemt ook de positieve effecten van een beter milieu. Deze risico's en kansen van het programma laten zich onvoldoende kwalificeren.

De koopkrachteffecten van het programma zijn zichtbaar in de volgende opstelling.

Macro-economische effecten GroenLinks programma	Kabinet 1998	GL 1998	GL 2002
<i>mutaties in % per jaar</i>			
Contractloon marktsector	2	1	-0,2
Loonsom per werknemer marktsector	2,75	-0,4	-0,3
Inflatie	2,5	1,1	-0,1
Reële arbeidskosten marktsector	1	-0,3	-0,1
Particuliere consumptie	1	-0,2	-0,3
Investerings	2,25	-0,8	-0,1
Goederen uitvoer	4	-0,3	-0,1
Economische groei (BBP)	1,75	-0,3	-0,1
<i>niveau in eindjaar</i>			
Werkgelegenh. marktsector (dzd. aj)	3990	-13	-5
Idem collectieve sector (dzd. aj.)	1320	33	27
Tot. werkgelegenheid (dzd. pers.)	6595	86	90
Werkzoekenden zonder baan (dzd)	700	-34	-12
Mensen met werklo.uitkering (dzd.)	760	-30	-10
<i>in % BBP</i>			
Financieringstekort	3	0	0,2
Collectieve lastendruk	44,75	0,6	0,5

Het totale beeld van de koopkrachtontwikkeling is nivellerend. Het CPB benadrukt, dat de koopkrachtgevolgen van het GroenLinks programma voor de hogere inkomens moeilijk te kwantificeren zijn, omdat er veel maatregelen worden voorgesteld die alleen voor specifieke groepen gelden (zoals beperking aftrek hypotheek-rente, omzetting reiskostenforfait in openbaar vervoer forfait, spitsvignet, vermindering aftrek beroeps-kosten). Daardoor worden in bovenstaande tabel marges gehanteerd.

In deze koopkracht-tabel is de verhoging van 10% van de uitkering voor speciale groepen gerechtigden (vroeggehandicapten, alleenstaande ouders en langdurig werklozen en WAO-ers op het minimum) niet verwerkt. Dezen genieten per saldo een koopkracht vooruitgang die ongeveer gelijk is aan die van de AOW-er zonder aanvullend pensioen: 4% per jaar.

Koopkrachteffecten van het GroenLinks programma	Kabinet 1995-1998	GroenLinks 1995-1998
<i>mutaties in % per jaar</i>		
Minimum plus	-1	1,5
Modaal alleenverdiener	-0,75 à -0,25	-1 à 0,5
Modaal alleenstaand	-0,75 à -0,25	-0,75 à -0,25
2 x modaal	-0,75 à -0,25	-3,75 à -1
Ambtenaar (modaal)	-1 à -0,5	-1,25 à -0,25
Bijstandsontvanger (met kinderen)	-1	1
Idem alleenstaand	-1	1,25
AOW-ontvanger	-1	4
Idem met aanvullend pensioen		
van f10.000,-	-0,75	0,25
van f30.000,-	-0,5	-3,5

Hoofdstuk 4: GroenLinks over de CPB-berekeningen

De berekeningen van het Centraal Planbureau, die in het vorige hoofdstuk in verkorte vorm worden gepresenteerd, stelen op een schat aan economische opvattingen en inschattingen. Naast de algemene kritiek die binnen GroenLinks leeft op de economische en modelmatige benadering van het CPB (zie hoofdstuk 2), bestaan tussen het CPB en GroenLinks verschillen in inschatting van de effecten van diverse maatregelen. In dit hoofdstuk wordt hieraan aandacht besteed. Het materiaal voor dit hoofdstuk is ten dele ontleend aan de diverse gesprekken, die de delegatie van GroenLinks heeft gevoerd met de medewerkers van het CPB in het kader van de doorrekening van het verkiezingsprogramma.

4.1 Loonkosten, collectieve lasten, afwenteling en werkgelegenheid

CPB

Een belangrijk kenmerk van het model FKSEC, dat het CPB hanteert bij de middellange termijn berekeningen, is de afwenteling van hogere belastingen en premies door werknemers in hogere loonkosten. Verlaging van de collectieve lasten zou daarentegen leiden tot een lagere stijging van de loonkosten. Dit is een belangrijk politiek gegeven, want hier ligt de basis voor het belangrijkste (zo niet enige) instrument van de overheid om de werkgelegenheids groei te bevorderen.

In het verlengde hiervan speelt een ander effect, nl. dat van de marginale wig. Naarmate de lasten

op arbeid toenemen, wordt het minder rendend voor de werknemer om extra arbeid te aanvaarden. Van elke gulden die wordt bijverdiend houdt de werknemer dan minder over. Dit is overigens al een kenmerk van het bestaande belastingstelsel, waarbij de eerst verdiende gulden onbelast worden, terwijl naarmate het inkomen hoger wordt over de verdiende gulden steeds meer belasting dient te worden afgedragen. De werking van het premiestelsel is anders. Premies worden betaald over een (verzekerd) inkomen tot circa 1,5 maal modaal, daarna is het inkomen premie-vrij.

Verhoging van belasting- en/of premietarieven leiden in de ogen van het CPB vanwege de lagere netto-voortgang tot een lager aanbod van arbeid. Dat leidt vanwege de resulterende extra spanning op de arbeidsmarkt tot een loonopdrivend effect, met opnieuw negatieve gevolgen voor de werkgelegenheid.

GroenLinks

Dat afwenteling van hogere belastingen en premies kan plaats vinden is op zich een terechte constatering van het CPB. Er vallen echter wel een aantal nuancerende opmerkingen te maken. In de eerste plaats worden niet alle lastenverzwaringen door werknemers in de loononderhandelingen betrokken. Zo heeft het FNV in haar congresresolutie 'Veelkleurige vooruitzichten' aangegeven dat zij geen compensatie zal eisen voor milieueffingen, mits deze door de overheid via belastingen en premies worden teruggesluisd.

Ook het CNV heeft zich reeds herhaaldelijk in deze zin uitgesproken. En dat is precies waar GroenLinks in haar programma voor kiest: sterke lastenverzwaringen op milieu, terwijl de loonbelasting- en premietarieven sterk verlaagd cq. ontzien worden.

In de tweede plaats is het de vraag in welke mate lastenverzwaringen door werknemers worden afgewenteld. Dit hangt mede af van de bereidheid van vakbonden om lastenverzwaringen ten gunste van de publieke zaak te betalen. Het verleden heeft laten zien dat de bereidheid hiertoe groot is. Naar de mening van GroenLinks zou deze bereidheid bij de werknemers omgezet moeten worden in een meerjarig Centraal Akkoord, waarin mede wordt afgesproken dat lastenverzwaringen door de werknemers niet afgewenteld worden.

In de derde plaats is het maar de vraag wat het feitelijke belang is van de loonkosten voor de werkgelegenheid in Nederland. Dit is nogal sterk afhankelijk van de sector. Goed geschoold personeel en goede afzet (verwachtingen) zijn minstens zou belangrijk voor de investeringsbeslissingen en het voortbestaan van individuele bedrijven. Ook de veel gehoorde suggestie dat Nederland met lagere loonkosten moet gaan concurreren met het buitenland (met name de Aziatische economieën) is vreemd. De Nederlandse export en import concentreren zich immers steeds mee op andere delen van Europa (met name de landen van de Europese Unie) en minder op de landen met de lage loonkosten.

Tot slot leidt de fixatie op verlaging van de collectieve lasten meer dan eens tot het foute idee, dat er geen prijskaartje aan verbonden is. Zo verlaagt de VVD via de introductie van een mini-stelsel voor de sociale verzekeringen de collectieve lastendruk

met bijna 2% punt. Is dat goed voor de werkgelegenheid, want leidt het tot dalende loonkosten? Het is maar de vraag, want de werknemers hoeven dan weliswaar geen of minder collectieve premies te betalen, maar velen zullen zich willen bijverzekeren op de markt. De collectieve lasten mogen dan dalen, de "private" lasten stijgen echter doordat men het gat in het verzekerd inkomen zal willen bijverzekeren. De individuele werknemer, en om zijn/haar gedrag gaat het bij de lagere lasten-lagere loonkosten hypothese, merkt er dus weinig van in de portemonnaie.

Voorts moet bedacht worden dat achter lagere collectieve lasten minder publieke voorzieningen en infrastructurele werken schuil gaan, waarvan, zeker op de langere termijn, een negatief effect op de economie uitgaat.

Wat betreft de marginale wig stelt GroenLinks het volgende. Zeker in tijden van hoge werkloosheid, tijden die we helaas reeds lang in Nederland kennen, is de marginale wig voor het functioneren van de arbeidsmarkt slechts van mineur belang. Het probleem is immers niet in de geringe bereidheid van mensen tot werken gelegen, maar in het structureel te geringe aantal banen. Bovendien, als de marginale wig al van belang is, dan toch met name voor de lagere inkomens, die veelal verdiend worden met laaggeschoolde/ ongeschoolde arbeid. En voor deze groep heeft het GroenLinks-programma juist geen verhoging van de marginale wig tot gevolg, terwijl de gemiddelde wig zelfs fors daalt.

De vraag of men meer arbeid wil gaan verrichten wordt – met name waar de kwalificatie van de verrichte arbeid hoger is en het loon toeneemt – lang niet uitsluitend bepaald door de netto-voortuitgang die men wel of niet kan cq. wil realiseren. Dat hangt in de opinie van GroenLinks veeleer af van de sociale omstandigheden, waarin betrokke-

ne functioneert, de sociale positie in het bedrijf of instelling e.d.

Tot slot kan gesteld worden, dat hier ook een keuze gemaakt moet worden. De werkgelegenheidsontwikkeling van de afgelopen decennia heeft laten zien, dat het totale aantal gewerkte uren opvallend constant is gebleven. Door afname van het aantal gewerkte uren per persoon (in verband met arbeidstijdverkorting en deeltijdarbeid) kon echter toch een forse uitbreiding van de betaald werkzame bevolking gerealiseerd worden. Ook voor de toekomst valt, mede in het licht van de randvoorwaarden die een duurzame ontwikkeling stelt, geen forse toename van totale arbeidsvolume te verwachten. Het proces van herverdeling zal daarom versneld doorgezet moeten worden. Overwerk en lange(re) werkweken per persoon zullen niet teveel gestimuleerd moeten worden. Het ligt juist in de bedoeling van GroenLinks om via korter werken de bestaande werkgelegenheid beter te verdelen en zodoende de werkloosheid te verminderen.

Dat geldt evenzeer voor de keuze van gelijkere inkomensverhoudingen, die GroenLinks maakt. Dat leidt tot hogere lasten voor de hogere inkomens en lagere lasten voor de lagere inkomens.

4.2 Herverdeling van betaald en onbetaald werk en zorgpolitiek

CPB

Het CPB is geen grote voorstander van herverdeling van betaalde en onbetaalde arbeid.

Het CPB veronderstelt, dat het instrument van herverdeling van bestaande werkgelegenheid snel zal kunnen leiden tot ingewikkelde regelgeving en verlies aan flexibiliteit op de arbeidsmarkt. Het ziet ook een probleem bij de herbezetting van gecreëerde plaatsen. Mismatching, het niet op elkaar aansluiten van vraag en aanbod, ligt op de loer.

GroenLinks is gevoelig voor het argument van moeilijk uitvoerbare, centrale regels inzake de (maximale) werkweek. Daarom kiest zij voor het instrument van een ADV-bonus-malus. Kortere werken wordt beloond, langer werken wordt financieel afgestraft.

Het CPB stelt in reactie hierop, dat dit bonus-malussysteem leidt tot afwentelingsverschijnselen. Werkgevers zullen worden geprikkeld om werknemers korter te laten werken. Werknemers zullen dan niet snel genoeg nemen met kortere werken met evenredige inlevering van loon. Met andere woorden: de loonkosten zullen stijgen.

GroenLinks stelt daarnaast een individueel recht op deeltijdarbeid voor, alsmede uitbreiding en vernieuwing van verlofregelingen. Het CPB ziet hier weinig in en betwijfelt de positieve werking van deze voorstellen op de herverdeling van bestaande werkgelegenheid.

Aan de voorstellen van GroenLinks voor uitbreiding van de werkgelegenheid in de kinderopvang en de zorgsector wordt door het CPB wel effect toegekend, zij het dat de indirecte effecten daarvan op de kwaliteit en kwantiteit van het arbeidsaanbod buiten beeld blijven.

Dat deze maatregelen bovendien direct of indirect kunnen bijdragen aan een betere verdeling en kwaliteit van de onbetaalde (zorg)arbeid, komt in de CPB-modellen niet aan bod, omdat iedere poging tot kwantificering en modellering van de onbetaalde sector daarin tot nu toe ontbreekt. Ook terugkoppelingsmechanismen tussen de onbetaalde en de betaalde sector blijven daarmee buiten beeld.

GroenLinks

Allereerst is het de moeite waard om te constateren, dat het CPB aan het ADV-bonusmalussys-

teem kwantitatieve betekenis hecht. Zij stelt dat hierdoor circa 30.000 nieuwe arbeidsplaatsen gerealiseerd worden, waarvan er bijna 20.000 weer verloren gaan door afwenteling. Een bescheiden inschatting weliswaar, maar een stap vooruit vergeleken met het verleden, waarin herverdelingsvoorstellen kwantitatief nauwelijks of niet werden gehonoreerd. Hierbij zij opgemerkt, dat het CPB deze getallen exogeen heeft berekend, dus zonder model, op basis van een eigen inschatting van elasticiteiten. Het zou GroenLinks niet bevreemden als er bij nadere studie veel grotere effecten gevonden kunnen worden.

In reactie op het CPB stelt GroenLinks het volgende.

Herverdeling van de betaalde arbeid wordt langs verschillende wegen gestimuleerd. Het ADV-bonus-malussysteem is een stimulans voor de werkgever. Het recht op deeltijdarbeid geeft de werknemer kans een onwillige werkgever over de streep te halen. De omzetting van het arbeidskostenforfait in een taxcredit maakt deeltijdarbeid veel aantrekkelijker en verzacht de inkomensachteruitgang van de werknemer bij korter werken aanzienlijk.

Naast deze financiële maatregelen voorziet GroenLinks een Sociaal Akkoord, dat het korter werken moet gaan ondersteunen. Op centraal niveau zouden afspraken tot stand moeten komen over de aanwending van de loonruimte voor korter werken, de herbezetting en het tempo in de verschillende sectoren. Uitwerking hiervan kan plaatsvinden op sectoraal niveau in CAO's, waarbij rekening kan worden gehouden met de omstandigheden in de verschillende sectoren en branches.

Aan de werkgevers komt de taak toe – in ruil voor toekomstig lagere premies – in instellingen en

bedrijven organisatorisch en indien nodig financieel ruimte te bieden voor korter werken. Verlenging van de bedrijfstijd wordt waar mogelijk – in overleg met betrokken werknemers – gestimuleerd. Naar de mening van GroenLinks geniet het inzetten van loonruimte ten behoeve van werk grote voorkeur boven het gebruik van loonruimte voor consumptieve doeleinden. Voor deze constructie meent zij draagvlak en sympathie in de samenleving te ontmoeten. Het is aan de overheid, werkgevers en werknemers om dit draagvlak verder te ontwikkelen en te stimuleren. Tevens is met de opkomst van de individualisering meer en meer ruimte aanwezig om – voor zover nodig – loon in te leveren om korter te gaan werken. Vanwege het feit, dat de huishoudens kleiner worden en het aantal kostwinners lager, en vanwege de stijging van het loonniveau in de afgelopen decennia, kunnen loontrekkers zich eerder een dergelijke inkomensachteruitgang veroorloven. Ook hier moet bedacht worden dat bij herverdeling van betaalde arbeid van substantiële omvang het beroep op de sociale zekerheid fors kan dalen. Dit betekent dat ruimte vrijkomt voor lastenverlichting en derhalve voor verhoging van de netto inkomens. Daar waar een achteruitgang van het bruto inkomen als gevolg van korter werken optreedt kan de netto achteruitgang worden opgevangen door lagere belastingen en premies. Dit heeft tevens een belangrijk positief effect op de werking van de arbeidsmarkt.

Daarnaast is van belang, dat nieuwkomers op de arbeidsmarkt, betaald werk gaan verrichten gedurende een kortere werkweek, dan momenteel gebruikelijk, in verband met gewinning aan een bepaalde arbeidsduur. De kortere werkweek kan op deze wijze uitgroeien tot een algemeen geaccepteerde norm.

Opgemerkt dient te worden, dat de wens onder werknemers om (tijdelijk) korter te werken steeds vaker gehoord wordt. Dit vindt onder meer zijn reden in de moeilijkheden, die een groeiende groep werknemers ondervindt om betaald werk met de zorg voor kinderen en/of informele zorgtaken te combineren. Individuele belangen (korter werken en betere combineerbaarheid) en het maatschappelijke belang (vermindering van werkloosheid en betere benutting van menselijk kapitaal) lopen steeds met elkaar in het spoor. Kortere werken voorkomt ook voortijdige uitval uit het arbeidsproces van (meestal) vrouwen met kinderen, arbeidsongeschikten en ouderen. De zorg- en opfrisverloven, die GroenLinks wil introduceren beogen hetzelfde: het verbetert de combineerbaarheid van arbeid en zorg, ouderdom of een zwakkere gezondheid en voorkomt voortijdige uitschakeling. Dit moet op den duur ook merkbaar zijn in de totale uitkeringslasten voor ZW, AAW en WAO.

Bovengenoemde kwalitatieve effecten van een brede herverdelings- en zorgpolitiek, die GroenLinks wil voeren, komen nauwelijks in de cijfers van het CPB tot uitdrukking. Men kan – zoals eerder gesteld – van scholing, kinderopvang en thuiszorg alleen aangeven hoeveel extra arbeidsplaatsen worden gecreëerd. De kwalitatieve verbetering van arbeidsmarktkansen en het arbeidsaanbod en zorgaanbod blijven buiten beschouwing. GroenLinks kiest echter voor deze maatregelen niet alleen vanwege de beoogde verbetering van werk- en leefomstandigheden van werkenden en werkzoekenden, maar verwacht tevens positieve effecten op de arbeidsgeschiktheid en produktiviteit van de werknemers. En dat leidt weer tot positieve macro-economische effecten, zo is de gedachten-gang. En die worden helaas niet gehonoreerd.

4.3 Groentax en duurzame economie

CPB

Van alle partijen is alleen het milieuprogramma van GroenLinks door het Centraal Planbureau aan een berekening onderworpen. Een eer, die GroenLinks te danken heeft aan een degelijke financiële onderbouwing van haar radicale en concrete milieu-programma. De andere partijen lijken genoeg te nemen met het bestaande (NMP-2) milieubeleid.

De uitgebreide beschouwing, die het CPB wijdt aan het milieuprogramma van GroenLinks zal in het kader van dit boekje slechts in sterk verkorte vorm kunnen worden becommentarieerd.

Centraal in het milieubeleid staat de Groentax, het stelsel van milieuheffingen, waarvan de initiële opbrengst in vier jaar tijd oploopt tot circa 31 miljard gulden. Deze opbrengsten worden vrijwel geheel teruggesluisd naar de samenleving in de vorm van lagere lasten op arbeid voor de werkgevers en een NIB voor de huishoudens. De introductie resp. verhoging van de milieuheffingen kan in de ogen van het CPB sterke effecten hebben op de concurrentiepositie van bedrijven en kan bedrijven uitnodigen productiefaciliteiten in zijn geheel te verplaatsen naar het buitenland. Met name bij de heffing op energiedragers speelt dit een rol, alhoewel ook van de cumulatie van diverse heffingen een dergelijke invloed kan uitgaan.

Daarmee wordt het in het buitenland gevoerde milieubeleid van nadrukkelijke betekenis voor de Nederlandse overheid. Buiten een bepaalde marge kan het Nederlandse milieu(heffingen)beleid niet teveel afwijken van het internationaal gemiddelde.

De pijn in de CPB-berekeningen zit vooral bij de zogenaamde grootverbruikers: bedrijven die energiedragers als grondstof voor produkten ge-

bruiken of die gebruik maken van een zeer energieintensief productieproces. Deze verplaatsen hun activiteiten als er in Nederland een energieheffing unilateraal wordt ingevoerd.

In de doorrekening van de effecten van de lastenverschuiving is hiermee door het CPB rekening gehouden wat resulteerde in een licht lagere economische groei en – ondanks de drastische daling van loonkosten – een slechts lichte stijging van de werkgelegenheid.

GroenLinks

De CPB-berekeningen inzake de energieheffing zijn gebaseerd op de werkzaamheden die het CPB in opdracht van de Stuurgroep Wolfson heeft uitgevoerd. Daarvoor heeft zij het ATHE-NA-model als hoofdmodel gebruikt. Daarnaast zijn een aantal andere modellen gebruikt om specifieke effecten te kunnen bepalen en zijn er een aantal interne en externe studies gedaan. De berekeningen van het CPB zijn fel bekritiseerd door milieudeskundigen en door milieueconomen. De kritiek was voor een groot deel technisch van aard en richtte zich vooral op aanpassingen in het ATHENA-model die het CPB speciaal voor deze analyse heeft gemaakt en op een interne studie over het verplaatsingsgedrag van de grootverbruikers (zie Snels (1992) voor een uitgebreide weergave van de kritiek).

Hier passen in de ogen van GroenLinks nuanceering van en aanvulling op de visie van het CPB. De internationale omgeving is inderdaad van belang voor het Nederlandse sociaal-economische en ecologische beleid. Een vergaand milieubeleid mag echter niet alleen als een bedreiging voor de nationale industrie en internationale concurrentiepositie gezien worden. In sommige gevallen is de internationale concurrentiepositie zelfs helemaal niet in het geding.

Dat geldt bijvoorbeeld voor de energieheffing, die wordt opgebracht door huishoudens. Met uitzondering van de motorbrandstoffen is het beleid in het buitenland niet van belang voor de effectiviteit van de heffing. Dat geldt voor vele gebieds- en verbodsbepalingen en diverse andere heffingen.

Daar waar het milieubeleid wel de concurrentiekracht van bedrijven kan aantasten, gaat GroenLinks uit van de volgende overwegingen.

Bij de heffing op het verbruik van grootverbruikende bedrijven is voorzien in een overgangstermijn. De last van de heffing wordt uitgesteld onder de voorwaarde, dat massaal geïnvesteerd wordt in energiebesparing en energiearme technieken. Uiteindelijk voorziet GroenLinks wel de invoering van de heffing. De overgangstijd dient om deze bedrijven te laten anticiperen op hogere energieprijzen.

Een werkelijk groene economie zal hoe dan ook gebaseerd moeten zijn op andere prijsverhoudingen. Dat kan er toe leiden, dat bepaalde bedrijven zullen verdwijnen. Dat is de prijs, die voor het beleid betaald moet worden. In een aantal gevallen is verplaatsing van productieprocessen dan ook onvermijdelijk en in sommige gevallen zelfs wenselijk, zoals bij de glastuinbouw. Deze productie kan veel beter plaatsvinden in warmere en zon-intensievere gebieden.

In de tweede plaats moet bedacht worden, dat van een vergaand Nederlands beleid een grote stimulant zal uitgaan op het beleid in andere landen. Het risico dat iedereen op iedereen wacht bij het omvormen van de economie moet doorbroken worden door unilaterale stappen. Dat is overigens al praktijk op de diverse terreinen van het milieubeleid; landen als Duitsland en Denemar-

ken hebben bijvoorbeeld verdergaande stappen genomen op het gebied van milieuzorg en afvalverwerking.

Ten derde verdient het de voorkeur als Nederland zich reeds nu gaat voorbereiden op de duurzame economie van de toekomst. Niet alleen kan zo de pijn van de groene omschakeling in de tijd gespreid worden, maar ook moet voorkomen worden, dat de wal het schip keert. De kosten van een noodzakelijk snelle omschakeling zijn diverse malen hoger en de sociale prijs wellicht onbetaalbaar, als te lang gewacht wordt met de noodzakelijke herstructurering van de Nederlandse bedrijvigheid.

De groene omschakeling van de Nederlandse industrie is niet alleen een bedreiging voor de Nederlandse economie. Door grote investeringen in de groene produktie kan de groene industrie de komende decennia een belangrijke internationale positie innemen. Het verhogen van de prijs van het milieu kan leiden tot een sterke stimulering van groene technologie en introductie en experimenten met milieuvriendelijke produktie. Daarop zal de toekomstige concurrentiekracht van Nederland gebaseerd moeten zijn.

De werkgelegenheids groei zal ook voornamelijk onder het nieuwe milieuvriendelijke prijsregime tot stand moeten komen. Het is kortzichtig op dit moment elke werkgelegenheids groei te verwelkomen, terwijl deze ten dele is gebaseerd op bedrijvigheid, die in de toekomst hetzij zal verdwijnen hetzij op een heel andere leest geschoeid zal moeten worden. Een voorbeeld hiervan is de toename van het vrachtverkeer over de weg, dat in de toekomst in ecologisch opzicht onhoudbaar zal blijken.

Ook moet bedacht worden, dat uitstel veel geld kan kosten. Het opruimen van de toenemende milieuschade (als die al gesaneerd kan worden) kost al veel geld en deze kostenpost stijgt met de dag. Voorkomen van verdere groei van milieuschade is wellicht één van de belangrijkste investeringen in de toekomst.

Deze overwegingen zijn in de berekeningen van het GroenLinks programma nog nauwelijks tot uiting gekomen. Dat betekent ook, dat de negatieve effecten van programma's van andere partijen nauwelijks in beeld zijn gekomen. Dat tast de evenwichtige economische beoordeling, die het CPB heeft nastreeft, aan.

Opvallend is dat het CPB slechts een geringe toename van de werkgelegenheid voorziet in haar berekeningen, ondanks de drastische daling van de lasten op arbeid (35 miljard) die GroenLinks in de komende vier jaar wil realiseren. De loonkosten dalen in het GroenLinks programma zelfs het sterkst van alle partijen. Een van de oorzaken hiervan is dat de milieuheffingen in de visie van het CPB de winstpositie van veel sectoren aantast. In sommige gevallen is die conclusie aanvechtbaar. De indruk bestaat ook, dat de ontwikkeling van nieuwe, groene bedrijvigheid en technologie nogal onderschat wordt, terwijl GroenLinks juist daarvan veel verwacht. Per saldo valt het werkgelegenheidsresultaat lager uit dan verwacht.

Hoe dan ook, de berekeningen van het CPB en RIVM laten zien, dat introductie van een breed stelsel van milieuheffingen economisch goed mogelijk is, en uit de analyses van het RIVM blijkt dat een aanzienlijke milieuwinst geboekt wordt. De koopkrachtberekeningen van het CPB geven vertrouwen dat de milieuheffingen, in combinatie met een goed gedoeerde terugslui-

zing via lagere belastingen, leiden tot de nivellerings van de inkomens die GroenLinks beoogt. Het werkgelegenheidseffect is volgens het CPB beperkt. Zoals aangegeven valt daar de nodige kritiek op te leveren, maar ook zonder een substantiële werkgelegenheidsgroei blijft de groot-schalige lastenverschuiving, die GroenLinks beoogt, haalbaar en wenselijk.

4.4 Mobiliteit en vestigingsklimaat

CPB

In het verlengde van het gestelde in de vorige paragraaf is het CPB de mening toegedaan, dat het GroenLinkse mobiliteitsbeleid slecht uitpakt voor de internationale positie van Nederland. Het wordt voor bedrijven onaantrekkelijk zich in Nederland te vestigen. Zo pleit GroenLinks onder meer voor een stopzetting van de aanleg van wegen, heffingen op motorbrandstoffen en beperking van het vliegverkeer. Zaken, die slecht zijn voor het vestigingsklimaat van Nederland, aldus het CPB. GroenLinks is voorstander van beperking van de capaciteit van Schiphol terwille van het milieu, terwijl in het huidige beleid een forse uitbreiding van Schiphol is voorzien. Dit leidt met name op de wat langere termijn volgens het CPB tot een forse aantasting van het vestigingsmogelijkheden in Nederland. Nederland wordt voor het internationaal opererende bedrijfsleven steeds onaantrekkelijker en dat geeft een neerwaarde druk op de economische groei en werkgelegenheidsontwikkeling.

GroenLinks

Evenals in de vorige paragraaf is hier nuancering geboden. Het is echter een feit dat het internationale bedrijfsleven steeds onthechter raakt en daarmee aanzienlijke druk op de nationale politiek in diverse landen kan uitoefenen om

sociale, fiscale of ecologische regelingen te versoepelen. Dit geeft in de visie van GroenLinks geen aanleiding tot deregulering, maar noopt juist tot verdergaande internationale minimumnormen op het gebied van sociale, fiscale en ecologische politiek.

Wat de mobiliteit betreft is ten eerste van belang te onderkennen, dat er grenzen zijn aan de groei van de mobiliteit. Dat geldt des te meer voor een klein en dichtbevolkt land als Nederland. Milieuverontreiniging, geluidhinder, etc vergen nu reeds een hoge tol. De werkgelegenheid, die aan groeiende mobiliteit gekoppeld is, is daarmee eveneens aan duidelijke grenzen gebonden.

Waar de grenzen liggen is ook een politieke kwestie. GroenLinks neemt het standpunt in, dat de mobiliteit per auto en vliegtuig nu op zijn grenzen stuit. Verdere ontwikkeling van wegen en vliegvelden is dus noch economisch, noch ecologisch wenselijk. Wie de verantwoordelijkheid op zich neemt de mobiliteit ongeremd verder te laten toenemen, zal in de toekomst voor bijzonder moeilijk keuzes staan. Om verdere problemen in de toekomst te voorkomen, pleit GroenLinks reeds nu voor een sanering van de auto- en luchtvaartmobiliteit. In de toekomst zullen de mobiliteitssectoren in ieder geval geconfronteerd worden met internationale energieheffingen en anderszins restrictief beleid.

De noodzakelijke omslag in mobiliteit klemt des te meer, omdat de Nederlandse economie het momenteel mede moet hebben van de distributiesector, die één van de grootste is in Europa. Willen we een snelle afbraak van deze sector voorkomen, dan dient nu met de groene omslag te worden begonnen.

GroenLinks is van mening dat Nederland nu al een slecht vestigingsklimaat heeft door vollopen-

de wegen, waar overigens met extra investeringen in wegenbouw nauwelijks iets aan te doen valt. Want hoe meer wegen, hoe meer auto's en dus een verdere stijging van de bereikbaarheid. De uitbreiding van Schiphol is mede daarom ongewenst, omdat de vervoerstromen over de weg in de overvolle randstad het bestaande wegennet nog verder zullen belasten.

Zowel in ecologisch als economisch opzicht is een ongeremde groei van het autoverkeer en luchtvaart derhalve kortzichtig. Deze kwalitatieve overwegingen op de lange termijn zijn echter in de berekeningen van het CPB niet tot uitdrukking gekomen. Het verdient de voorkeur de mobiliteit af te remmen en bestaande goederenstromen meer en meer via rail en water te doen plaatsvinden. Deze vervoerssectoren zijn echter door prijsconcurrentie en gebrek aan investeringen sterk achtergebleven. Een jarenlang investeringsprogramma in water en railvervoer moet dit tekort langzamerhand gaan opheffen. GroenLinks trekt daarvoor in de komende kabinetsperiode in totaal zo'n 10 miljard gulden uit. Daarmee kan een begin gemaakt worden met een duurzaam mobiliteitsbeleid. Van deze gelden is 1,5 miljard gulden gereserveerd ten einde de Betuwe-lijn op een milieuvriendelijke wijze aan te leggen.

Ten aanzien van Schiphol heeft GroenLinks alternatieve investeringsplannen ontwikkeld. Schiphol zal niet worden uitgebreid, maar worden omgebouwd tot een rail-luchthaven. Ook daarvoor zijn tientallen miljarden guldens aan investeringen noodzakelijk. Ook hiervan gaan belangrijke positieve economische effecten uit, die naar de mening van GroenLinks onvoldoende door het CPB zijn gewaardeerd.

Daarnaast moet worden bedacht dat de aan uitbreiding van Schiphol gerelateerde werkgelegenheids groei bijzonder duur is. Per 0,5 miljoen gulden investering wordt één extra arbeidsplaats gecreëerd. Er is dus sprake van een kapitaalsintensieve en arbeidsextensieve groei. Deze kant wil GroenLinks niet op.

4.5 Hogere uitkeringen en arbeidsmarkt

CPB

In het GroenLinks programma wordt koopkrachtverbetering voorgesteld voor groepen, die langdurig moeten rondkomen van het sociaal minimum. Dat zijn AOW-ers zonder aanvullend pensioen, arbeidsongeschikten, vroeggehandicapten, alleenstaande ouders en langdurig werklozen. Het CPB wijst op het feit dat werken hiermee onaantrekkelijker wordt. De afstand tussen netto-loon en uitkering neemt immers af. Het CPB voorziet tevens dat verhoging van uitkeringen in de regel de onderhandelingspositie van de vakbonden vergroot. Dit kan een loonopdrijvend effect hebben. De verhoging van de uitkering leidt dus tot minder aanbod van arbeidskracht in de ogen van het CPB. Deze verandering in het aanbod van arbeid wordt door het CPB berekend met behulp van het MIMIC-model.

GroenLinks

Het gaat in het GroenLinks programma om mensen, die niet voor niets langdurig op het minimum zitten. Het betreft groepen mensen, waarvan in redelijkheid wordt verwacht dat zij niet of heel moeilijk nog aan betaalde arbeid kunnen komen. Hun "betekenis" voor de officiële arbeidsmarkt is praktisch nihil. Daar houdt het CPB ten dele rekening mee, maar niet helemaal. Met name de positie van langdurig werklozen roept vraagtekens op. Het CPB stelt dat deze

groep wel degelijk een arbeidsaanbod vormt. Naar de mening van GroenLinks is dat feitelijk nauwelijks meer het geval.

Vervolgens is de vraag aan de orde, wat het belang is van de afstand tussen lonen en uitkeringen voor de motivatie van uitkeringsgerechtigden om te gaan werken. Het CPB gaat – overeenkomstig het mensbeeld van de nutsmaximaliserende burger – ervan uit, dat een mogelijke inkomensvoortgang er behoorlijk toe doet. Kortom, hoe groter het verschil tussen loon en uitkering, hoe groter de motivatie.

Hier passen een paar kanttekeningen. De praktijk van de arbeidsbemiddeling van werkloze alleenstaande ouders wijst uit, dat objectieve factoren als het ontbreken van passend deeltijdwerk, kinderopvang ed. de gang naar de arbeidsmarkt nogal eens belemmeren. Het achterblijven van de uitkeringen bij de gemiddelde loonontwikkeling in de afgelopen jaren heeft geen extra gang naar de arbeidsmarkt opgeleverd. Hetzelfde kan gesteld worden voor arbeidsongeschikten, die maar zeer spaarzaam aangepast werk konden bemachtigen. Deze factoren zijn minstens van even groot belang. Maar immateriële overwegingen, zoals ontplooiing en sociale contacten, spelen in de CPB-modellen geen rol.

Tot slot geldt natuurlijk, dat de ruime arbeidsmarkt gedurende de laatste twintig jaar zijn sporen heeft achtergelaten. Laag- en ongeschoold werk is minder voorhanden en door de ruime arbeidsmarkt hebben veel hoger opgeleiden de resterende laaggeschoolde arbeidsplaatsen bezet. De werkloosheid concentreert zich derhalve bij mensen, die minder goed kunnen concurreren op de arbeidsmarkt. Een grotere afstand tussen lonen en uitkeringen zal hun kansen niet verbeteren. Voor het overgrote deel resteert voor deze groepen blijvende armoede.

4.6 Verzelfstandiging van de sociale zekerheid

CPB

GroenLinks is voorstander van een geleidelijke invoering van een verzelfstandigd stelsel voor de minimumuitkeringen. Het CPB vreest dat verzelfstandiging ernstige gevolgen voor de economie zal hebben. Wordt de RWW verzelfstandigd, dan krijgen zo'n 2 miljoen partners, die momenteel niet werken, recht op een RWW-uitkering. De economische gevolgen zijn dan, volgens het CPB, afhankelijk van drie factoren: de mate van arbeidsplicht, de mogelijkheden van de sociale diensten om de 2 miljoen nieuwe uitkeringsgerechtigden te controleren en de wijze waarop werkenden reageren op een verzelfstandigd recht op een uitkering.

Met betrekking tot het laatste punt wijst het CPB met name op het gedrag van partners (de persoon die in het huishouden voor een tweede inkomen zorgt). Deze partners hebben bij GroenLinks een zelfstandig recht op een uitkering. Voor hen is het daarom volgens het CPB aantrekkelijker, in vergelijking met de nu bestaande situatie, om met werken te stoppen en van de uitkering te genieten. Dit geldt eens te meer omdat een aanzienlijk deel van de partners in deeltijd werkt en momenteel een inkomen verdient dat niet veel hoger of zelfs lager dan een volledige uitkering is. De economische effecten hangen mede sterk af van de mogelijkheden om deze verplichting ook daadwerkelijk te controleren. Als het verzelfstandigde recht voor iedereen gaat gelden wordt de extra belasting voor de uitvoeringsinstanties volgens het CPB wel erg groot. Naast de 2 miljoen partners die op dit moment niet werken en bij verzelfstandiging nu alleen een uitkering krijgen als zij aan de arbeidsverplichting voldoen, moeten deze instanties ook alle personen (met

name partners) gaan controleren voor wie stoppen met werken bij verzelfstandiging aantrekkelijk gaat worden. Dat gaat waarschijnlijk mis volgens het CPB.

Het CPB heeft berekend dat indien meer dan één op de zes personen oneigenlijk gebruik maakt van de uitkering de economische voordelen niet meer opwegen tegen de economische nadelen.

GroenLinks

Aan het zelfstandige recht op een uitkering zijn in de visie van GroenLinks plichten verbonden. Er wordt niet zomaar een uitkering toegekend, zoals het CPB een beetje lijkt te suggereren. Tussen de uitkeringsinstantie en de uitkeringsgerechtigde wordt een participatie-overeenkomst gesloten. Daarbij geldt een driedelig systeem. Allereerst worden de concrete mogelijkheden tot het verrichten van betaald werk verkend, indien noodzakelijk voorafgegaan door een korte periode van scholing en trajectbegeleiding. Als tweede mogelijkheid, indien directe intrede op de arbeidsmarkt niet mogelijk is, kan overeengekomen worden, dat de betrokkene een scholing, vrijwilligerswerk of een combinatie van beide volgt. Indien na een 1/2 jaar geen uitzicht bestaat op betaald werk wordt de jongere betrokkenen een JWG-contract aangeboden.

Het nieuwe verzelfstandigde sociale zekerheidstelsel wordt bovendien cohortgewijs ingevoerd. De redenen van een geleidelijke invoering zijn de volgende.

Ten eerste dient de uitvoeringsorganisatie goed toegerust te zijn op uitvoering van de nieuwe regeling. Bovendien wordt van de nieuwe uitvoeringsorganisatie niet alleen een inspanning gevraagd op het correct toekennen van nieuwe uitkeringen, maar tevens zullen de uitvoerders een belangrijke taak hebben bij toeleiding naar

betaald werk. Daarom wordt een periode van drie jaar uitgetrokken voor voorbereiding van nieuwe wetgeving en interpretatie van de uitvoering. Indien voldoende tijd wordt uitgetrokken, kunnen juist dan de vruchten worden geplukt van een nieuwe structuur: een sterkere koppeling tussen zoeken naar werk en uitkering, betere begeleiding en minder fraude en oneigenlijk gebruik.

In de tweede plaats dient rekening gehouden te worden met de slechte werkgelegenheidssituatie van dit moment. Hoewel GroenLinks vele voorstellen doet op het terrein van de arbeid, is ook in 1998 volledige werkgelegenheid zeker nog niet in zicht. Een voldoende deelname aan betaalde arbeid is evenwel nodig om het stelsel betaalbaar te houden. De geleidelijke invoering van het stelsel is dus gekoppeld aan de verdere verdeling van de betaalde arbeid.

In de derde plaats past dit nieuwe inkomensstelsel bij de nieuwe cultuur van economische zelfstandigheid, waarin de jongeren momenteel opgroeien. Met de geleidelijke invoering wordt beoogd als het ware mee te lopen met deze cultuuromslag. Dat betekent een extra garantie, dat het stelsel houdbaar en betaalbaar blijft.

Het CPB heeft mondeling gesuggereerd, dat cohortsgewijze invoering al te dramatische effecten, zoals hierboven geschetst, kan voorkomen maar zij verwachten dat deze minder ernstige effecten alleen voor de middellange termijn (één regeerperiode) aanwezig zal zijn. Voor de langere termijn, als het stelsel volledig is ingevoerd, zien zij voornamelijk weinig verschil met de economische effecten van directe invoering van een zelfstandig recht voor iedereen.

Het CPB zag wel enige voordelen van geleidelijke invoering, omdat dan voorlopig alleen de jongere generatie onder het stelsel valt, waar de gedachte van een zelfstandige inkomensverwerving toch

veel sterker leeft dan bij de oudere generatie. Bovendien vergemakkelijkt geleidelijke invoering de uitvoeringscontrole. Het CPB vond deze argumenten uiteindelijk niet doorslaggevend om hun conclusies over de economische effecten van een zelfstandig recht op een uitkering bij te stellen.

Van GroenLinks zijde is ingebracht, dat leeftijd een factor is die meespeelt om bij een zelfstandig recht op uitkering wel of niet te gaan werken. Partners van de nieuwe generatie zullen, zo luidt de GroenLinks argumentatie, minder snel oneigenlijk gebruik maken van een uitkering dan oudere partners omdat bij hen het idee dat zij zelf voor inkomsten moeten zorgen veel sterker leeft. Dat komt omdat in de jongere generatie meer personen (blijvend) alleenstaande zullen zijn en omdat de jongere generatie hoger opgeleid is, waardoor afstand tussen loon (en zeker toekomstige loon) en uitkering groter is en immateriële aspecten van het werk een belangrijkere rol gaan spelen in de afweging om wel of niet te gaan werken.

Een ander remmend effect op oneigenlijk gebruik, dat door de GroenLinks visie op arbeid en zorg ontstaat, komt voort uit het ouderschapsverlof. Als vrouwen momenteel stoppen met werken, is dat meestal het gevolg van het feit zij kinderen krijgen. Bij invoering van een betaald wettelijk ouderschapsverlof zullen vrouwen minder snel stoppen met werken als er kinderen geboren worden, temeer omdat daardoor hun partners ook gestimuleerd worden een deel van de zorg voor kinderen op zich te nemen. Zorg voor kinderen en werken buitenshuis is dan beter te combineren. Door buitenshuis te blijven werken wordt de carrièrelijn niet onderbroken, waardoor sneller carrière gemaakt kan worden en het toekomstige loon dientengevolge ook sneller zal stijgen. De afstand tussen toekomstig loon en uitke-

ring wordt daardoor groter hetgeen, in het model van het CPB, oneigenlijk gebruik van een uitkering onaantrekkelijker maakt.

Geleidelijke invoering heeft daarnaast als voordeel dat niet in één klap zo'n 2 miljoen personen mogelijk gecontroleerd moeten gaan worden, maar dat elk jaar slechts een deel het uitvoeringsapparaat binnenstroomt. De maatregel is daardoor beter uit te voeren, hetgeen oneigenlijk gebruik bemoeilijkt. Verder kan na een aantal jaren geëvalueerd worden of de maatregel bevredigend werkt, waarna het tempo van invoering eventueel aangepast kan worden.

In het MIMIC-model, dat zij momenteel gebruiken voor doorrekening van maatregelen in de sociale zekerheidssfeer, wordt weliswaar een aantal verschillende groepen onderscheiden, maar bij deze indeling in groepen is geen rekening gehouden met leeftijd. Bovendien is het MIMIC-model bedoeld voor berekening van lange-termijneffecten. De middellange termijn effecten (één regeerperiode) van cohortsgewijze invoering zijn dan moeilijk te achterhalen.

Tot slot zij benadrukt, dat het CPB uitgaat van een nogal pessimistische visie op de overheid en de bureaucratie. Zodra een recht op een uitkering wordt toegekend, valt geen enkele regel te verzinnen om de toestroom van potentieel gerechtigden te redden. Dat lijkt GroenLinks een onterechte voorstelling van zaken. De overheid kan wel degelijk via regelgeving oneigenlijk gebruik voorkomen. Benadrukt zij, dat het recht op een uitkering gekoppeld is aan een participatieovereenkomst. Daarmee neemt de overheid ook de plicht op zich voldoende werk te organiseren. Het macro-economisch beleid van GroenLinks doet er alles aan om dat dichterbij te brengen.

Hoofdstuk 5: Het RIVM

Uitgangspunten

Bij de macro-economische doorrekening van het Groenlinks-programma is door het Centraal Planbureau gekeken naar het gehele programma, inclusief de milieu-paragraaf. Het RIVM heeft de milieu-effecten berekend en zich daarbij vooral beperkt tot de milieuparagraaf van het programma. Een groot aantal van de door GroenLinks voorgestane maatregelen hebben effect op beide terreinen. Daarom is het van begin af aan de uitdrukkelijke bedoeling geweest om de berekeningen simultaan te laten verlopen, zodat de integrale afweging milieu-economie tot zijn recht zou komen. De berekeningen van het CPB van de economische effecten waren echter eerder afgerond dan de RIVM-analyse, wel heeft er op een aantal belangrijke terreinen, vooral betreffende de energie-heffing en de mobiliteit afstemming plaatsgevonden tussen het CPB en het RIVM.

Om de beleidsmaatregelen van de verschillende partijen te bepalen is een *scenario* nodig dat de verwachtingen voor de toekomst geeft bij ongewijzigd beleid. Bij het CPB is daarvoor het behoedzame scenario ontwikkeld. Van het behoedzame scenario zijn echter geen milieu-effecten bekend. Het RIVM heeft milieu-effecten berekend van het scenario dat voor de Nationale Milieuverkenning 3 is gebruikt en heeft later een aanvullende analyse gedaan voor het NMP2. Deze beide resultaten vormen dan ook de achtergrond waartegen de milieu-effecten van de programma's bepaald zijn. Een complicerende factor daarbij is dat voor de Milieuverkenning 3 twee scenario's zijn gebruikt : European Renaissance

(ER) en het Global Shift (GS). Deze twee scenario's voor de lange termijn zijn door het CPB, in samenwerking met een aantal andere instituten, ontwikkeld en weergegeven in : 'Scanning the Future' en 'Nederland in Drievoud'. In het European Renaissance scenario wordt Europa (weer) een economische grootmacht. De eenwording van Europa zet door, met allerlei positieve effecten. Dit resulteert in een scenario met een relatief hoge groei (2,8% BNP/jaar), hoge energie-prijzen en wat milieubeleid betreft een accent op Europese regelgeving. In het GS-scenario verschuift de economische kracht naar de Aziatische landen. Europa versplintert. Dit resulteert voor Nederland in een groei van 1,9% per jaar, lagere energieprijzen en een weinig daadkrachtig milieubeleid. Alhoewel het GS-scenario voor wat betreft de economische ontwikkeling het meeste aansluit bij het behoedzame scenario zijn de milieu-effecten van het GroenLinks-programma door het RIVM toch bepaald met het ER scenario. Dit omdat het ER-scenario ook de achtergrond vormt voor de berekeningen in het kader van het NMP2 en een hoog economische groeiscenario de gevaren van een minder stringent milieubeleid beter laat zien. Voor de analyse van het CO2-beleid is een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd met GS-lage energieprijzen.

Een ander verschil tussen de analyses van het CPB en het RIVM is de *termijn* waarop effecten bepaald zijn. Het CPB richt de aandacht vooral op de effecten na 4 jaar (1998) met een doorkijkje naar de langere termijn. De effecten van milieumaatregelen zijn echter pas op de langere termijn zichtbaar. Het jaar 2000 is dan al dicht-

bij. Het RIVM presenteert milieu-effecten voor de jaren 2000 en 2010, met daarbij wel de aantekening dat dit effecten zijn van beleid dat in de periode 1995-1998 wordt ingezet. Een verdergaand milieubeleid na 1998 is dus niet meegenomen. Het beleid dat tussen 1995 en 1998 is geïnitieerd wordt wel doorgetrokken voor de periode na 1998. Ook is meegenomen het feit dat maatregelen vaak pas op langere termijn effect hebben (een strengere emissie norm nu, heeft vooral effect na het jaar 2000). Met het FDO stelt GroenLinks elke vier jaar weer geld beschikbaar voor milieu-herstructurering, het RIVM houdt er rekening mee dat dit geld elke vier jaar zo milieu-efficiënt mogelijk wordt ingezet.

Anders dan bij het CPB geeft het RIVM de uitkomsten aan in absolute getallen/hoeveelheden in het eindjaar en niet in procentuele veranderingen ten opzichte van het basisscenario.

Het RIVM kent, net als het CPB, geen effect toe aan beleidsintenties die zich niet vertalen in concrete maatregelen en aan maatregelen die niet door de overheid kunnen worden afgedwongen. Dit betekent dat allerlei maatregelen zoals het stimuleren van bedrijfs-interne milieuzorg geen effect sorteren in de berekeningen. Alleen van gedetailleerde, technisch uitgewerkte maatregelen zijn effecten te bepalen. Het RIVM heeft de milieu-maatregelen geordend in een data-base met daarin per maatregel kosten en effecten per thema en doelgroep. Voor alle thema's en doelgroepen zijn de maatregelen geordend naar kosten-effectiviteit. De kosten-effectiviteitscurve loopt op doordat duurdere maatregelen moeten worden gekozen. Hierbij moet worden opgemerkt dat kosten vooral van langere termijn opties makkelijk worden overschat, omdat de technische ontwikkeling en mogelijk nieuwe

doorbraken niet goed kunnen worden ingeschat.

Het GroenLinkse pakket aan maatregelen is afgezet tegen de maatregelen uit het NMP2. Hierbij moet opgemerkt worden dat GroenLinks alle maatregelen van het NMP2 overneemt (exclusief de installatie van een olifantsgrascentrale) en *daar ook een financiële invulling* aan geeft. Veel van de maatregelen zoals in het NMP2 staan, worden door het kabinet wel voorgesteld maar zijn nog niet financieel gedekt. Bij de berekening van de effecten van het NMP2 is het RIVM er vanuit gegaan dat dit wel het geval is. (Dit zijn dus min of meer 'gratis' milieu-effecten).

Het milieubeleid waarvoor internationaal beleid nodig is, is door het RIVM alleen meegenomen voor zover het afspraken in reguliere internationale kaders betreft. Concreet houdt dit in dat wel een aanscherping van de emissie-richtlijnen van vrachtauto's (europees) kan worden meegenomen en niet een internationale heffing op kerosine.

De beleidsmaatregelen op milieu-gebied zoals GroenLinks die voorstaat bestrijken het hele milieu-terrein. Het RIVM heeft zich geconcentreerd op de kwantitatieve effecten op de CO₂-emissie en de verzuring. Op deze twee thema's zijn inderdaad in het NMP2 nog grote afwijkingen t.o.v de doelstelling te constateren en deze krijgen ook veel aandacht in het huidige nederlandse beleid. Ook bij GroenLinks zijn veel milieumaatregelen geformuleerd op het gebied van mobiliteit en energie die op deze beide thema's effect hebben. Jammer is wel dat van andere maatregelen de effectiviteit slechts kwalitatief is aangegeven.

Een positief effect is gewaardeerd door het kleiner dan teken (< of <<) voor de waarde van het NMP2 te plaatsen.

Commentaar

Bij het thema klimaatverandering wordt alleen de reductie van de CO₂-emissie berekend. Door de invoering van een brede energie-heffing op de A-, B- en C- schijf (opbrengst 23 mld), met daarnaast nog aanvullende maatregelen, wordt er een flinke stap gezet om het energie-gebruik en daarmee de CO₂-emissie terug te dringen. Daarnaast wordt er ook een stevig beleid gevoerd om de mobiliteit per auto te verminderen, o.a. door het invoeren van accijnzen (ter indicatie: 75 ct op een liter benzine in 1998). De CO₂-emissie reductie van het personenautogebruik bedraagt in 2000

20 % en in 2010 33%. De reductie van de CO₂-emissie deze is in het totaal 7 % in 2000 en ongeveer 17 % in 2010 t.o.v. het NMP2. Hiermee wordt in 2000 de doelstelling van het NMP2 ruim gehaald. In 2010 is de afstand tot de doelstelling van Groenlinks, ondanks de forse reductie, nog tamelijk groot. Hierbij moet worden opgemerkt dat alleen nog de maatregelen tot 1998 zijn ingezet, terwijl een verdere reductie juist zal komen uit het doorvoeren van een stringente milieubeleid in de jaren tussen 1998 en 2010. Bovendien bleek nu bij de berekeningen van het RIVM dat GroenLinks geld beschikbaar stelt voor een herstructurering van de energievoor-

Enkele Resultaten

	1990	2000 doel	NMP2	GL	2010 doel	NMP2	GL
Klimaat							
CO ₂ -emissie	184	173-177	179	167	160-177	21	175
Verzuring							
NH ₃ -emissie	216	82	86	83	25-50	70	68
NO _x -emissie	575	238-243	366	328	60-120	227	174
SO ₂ -emissie	207	75-90	92	88	50-100	76	57
Verzurende depositie		2400	2600	2500	1230	2000	1900
Vermesting							
P-water	25	8	15	11	3-8	14	10
N-water	258	75	160	160	25-75	125	125
Verspreiding							
Priorit. stof.	80 22,5	40 14	50 14	<50 <14	20 15	45 14	<45 <14
Verwijdering							
Storten/lozen	19	5	7	<7	4	3,5	<3,5
Verstoring							
Geluidhinder wegverkeer	20	19	15	<<15	nihil	11	<<11
Verdroging							
	-	75	>95	>95	-	65	<65

zienting en bedrijven, waaraan nog geen concrete invulling kon worden gegeven voor de periode na 2000. Samen met de fondsen uit het FDO, in de toekomst stijgend met het BNP, betekent dit dat aan een forse financiële impuls nog geen effecten zijn toegekend. Een van de maatregelen die is ingezet om de mobiliteit te beperken is het verhogen van de accijns op motorbrandstoffen. In de CPB berekeningen is er vanuit gegaan dat deze vanaf 1998 constant zal blijven. Overigens gaat GroenLinks er vanuit dat in de periode na 1998 verdere accijnsverhogingen nodig zijn, zeker als in het buitenland soortgelijke ontwikkelingen plaats vinden.

Bij het thema verzuring wordt bij de SO₂-emissie de doelstelling benaderd en bij de NO_x-emissie wordt een forse reductie gerealiseerd t.o.v. het NMP2 met resp. 6% en 27% in 2000 en 2010. De effectiviteit van de NH₃-heffing om de emissies te beperken wordt door het Studie Centrum Landbouw en Milieu wel als een effectieve maatregel beoordeeld, terwijl het RIVM hier niet veel effect aan toekent. Voor de totale verzurende emissie wordt de doelstelling nog niet behaald. Na 2010 zal dit verbeteren. Voor het vervoer van vracht over de weg is er in de periode 1998-2010 nog aanvullend beleid mogelijk om de omvang terug te dringen doordat de infra-structuur voor vervoer over rail en water dan een echt goed alternatief vormt. Van een aantal maatregelen in de vervoerssector heeft het RIVM geen additioneel effect bepaald: invoeren maximum snelheid (wordt deels overlapt door de invoering van snelheidsbegrenzers), de extra investeringen in de Betuwelijn en hoge snelheidslijn en de experimenten met duurzaam goederenvervoer en vervoer door buizen. Juist deze laatste maatregelen maken het mogelijk om in de toekomst een verschuiving van wegtransport naar transport over

rail en water mogelijk te maken. Met dit beleid sluit GroenLinks aan bij de nota Goed op weg.

Bij het thema vermessing is alleen het effect van de maatregel defosfatering RWZI en industrie gekwantificeerd. De totale belasting van het oppervlaktewater met fosfor zal in 2010 ten opzichte van het NMP2 met circa 30% veranderen.

Bij het thema verspreiding is het RIVM er niet in geslaagd om het effect van de maatregelen van Groenlinks te kwantificeren. Wel spreken ze uit dat door de concreet voorgestelde maatregelen de verspreiding zal verminderen t.o.v. het NMP2. Van de maatregelen om het gebruik van bestrijdingsmiddelen te verminderen (alleen op recept verkrijgbaar en een heffing van f30,- per kilo werkzame stof) wordt alleen opgemerkt dat het waarschijnlijk betere garanties biedt op de doelstellingen uit het Meerjarenplan -gewasbeschermingsmiddelen te behalen. Ook van enkele concrete verbodsbepalingen, zoals koperhoudende verf, koperen leidingen, vervangen zinken dakgoten is het duidelijk dat er een positief effect vanuit gaat, zonder dat dat in de resultatentabel tot uiting komt.

Om tot een reductie van de hoeveelheid afval te komen wordt een afvalstoffenheffing boven op die van het NMP2 ingevoerd op zowel verbranden als storten van afval en worden er andere ontwikkelingen in gang gezet zoals integraal ketenbeheer, uitbreiding statiegeldsystemen, stimuleren regionale hergebruikcentra, en invoeren milieuzorgsystemen. Verder wordt het flexibiliseren van de afvalstoffenheffing door gemeentelijke overheden ingevoerd. Dit moet leiden tot preventie van afval zodat het bouwen van nieuwe afvalverbrandingsovens niet nodig is, zonder dat de stortcapaciteit moet worden uitgebreid. Ove-

rigens zal door de versnelde (water)-bodemsanering extra afval ontstaan. Het geheel van deze maatregelen heeft een positief, niet gekwantificeerd effect.

Bij het thema verstoring gaat het om het aantal ernstig gehinderden door lawaai, stank, stof en risico. Duidelijk is dat door vooral de maatregelen om het auto- en vliegverkeer te beperken er een groot positief effect is op het thema verstoring. Dit betreft vooral de geluidshinder in steden en rond vliegvelden.

Bij het thema verdroging spelen zowel de winning van grond- en oppervlaktewater voor drinken en proceswatergebruik een rol als de inrichting van het landschap (kanalisatie en verlagen grondwaterpeil voor de landbouw). De winning en het gebruik van water wordt ingeperkt door heffingen op oppervlaktewaterwinning voor drinkwater en op grondwaterwinning. Het RIVM is erg positief over de effecten op het gebruik van drinkwater. Door de impuls die wordt gegeven aan het omschakelen naar biologische landbouw, waarbij rekening wordt gehouden met natuurwaarden, vermindert het gebruik van water voor de landbouw. Hierdoor kan er een positief effect zijn op de verdroging. Het RIVM heeft echter geen uitspraak durven/kunnen doen over de effecten op de omvang van het verdroogde areaal.

Bijlage 1: Financieel-economische en milieutechnische vertaling

In deze bijlage wordt de financieel-economische en milieutechnische vertaling gepresenteerd. Hierin worden de voorstellen uit het verkiezingsprogramma van GroenLinks nader uiteengezet. Het doel van deze vertaling is niet alleen het bieden van een concrete uitwerking van de voorstellen van het verkiezingsprogramma. Deze vertaling is tevens gemaakt ten behoeve van de beoordeling van het verkiezingsprogramma van GroenLinks door het Centraal Planbureau (CPB) en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne (RIVM).

Deze financieel-economische en milieutechnische vertaling dient allereerst beschouwd te worden als financiële vertaling: een lijst van kosten en baten van de voorstellen van GroenLinks, die niet in de bestaande meerjarencijfers van de collectieve financiën tot uitdrukking komen. Daarbij is uitgegaan van de meerjarencijfers, zoals gepresenteerd in de Miljoenennota 1994. In enkele gevallen is hiervan – in overleg met het CPB – afgeweken.

Deze vertaling biedt naast een berekening van de directe kosten en baten van het verkiezingsprogramma ook een nadere uitwerking en concretisering van diverse maatregelen, die geen budgettaire gevolgen hebben, maar wel tot macro-economische of koopkracht-effecten kunnen leiden. Daarom is het ook een sociaal-economische vertaling van het verkiezingsprogramma. Deze nota geeft tot slot ook een milieutechnische vertaling van de vele voorstellen op het terrein

van het milieu. Er wordt een concreet beeld gegeven van de maatregelen (al of niet met rechtstreekse budgettaire of macro-economische consequenties), waarmee beoogd wordt de kwaliteit van het milieu te verbeteren.

Wat betreft het financieel-economische deel van deze nota is als referentie gekozen voor het Behoedzame Scenario, dat in maart 1993 door het CPB in het CEP 1993 is gepubliceerd en nadien tweemaal is geactualiseerd (juni 1993, oktober 1993). Dit scenario bevat de inzichten van het CPB met betrekking tot de ontwikkeling van de werkgelegenheid, produktie, inflatie, inkomens etc, voor de periode 1995-1998.

Wat betreft de milieutechnische vertaling is (vrijwel geheel) uitgegaan van de Milieuverkenningen III (voorjaar 1993) en nadere berekeningen van het RIVM naar aanleiding van het verschijnen van het Nationaal Milieubeleidsplan-2 (december 1993). Deze nota's bieden een overzicht van het bestaande en te verwachten milieubeleid in de komende jaren. Met deze nota's als vertrekpunt is het nieuwe, aanvullende beleid van GroenLinks in deze vertaling nader uitgewerkt (hoofdstuk 3).

De financiële vertaling bevat de kosten en baten van de voorstellen van GroenLinks. De laatste kolom bevat de effecten op de collectieve lastendruk (CLD). De consequenties van de voorstellen voor de CLD vormen een graadmeter, waarmee kan worden getoond wat het Groen-

Links beleid per saldo vraagt van de samenleving.

In de opstelling van de financieel-economische vertaling is GroenLinks uitgegaan van een financieringstekort van maximaal 3,0% BBP in 1998. Er is geen harde norm voor de CLD gehanteerd. Wat betreft het milieu is uitgegaan van de doelstellingen voor verbetering van de milieukwaliteit, zoals in de afgelopen jaren in diverse regeringsnota's (NMP/NMP+, NMP-2) zijn vastgelegd. Wat betreft CO2 heeft GroenLinks zelf een doelstelling voor 2010 vastgesteld.

De uitwerking van maatregelen alsmede de kosten en baten worden per hoofdstuk, analoog aan het verkiezingsprogramma, weergegeven. De gepresenteerde cijfers hebben betrekking op het laatste jaar van de komende kabinetsperiode, 1998. De bedragen zijn ex-ante berekend, d.w.z. tweede- en verdere orde effecten van het gevoerde beleid op de collectieve financiën zijn niet in deze vertaling verdisconteerd. Daarvoor raadplegen men het document van het CPB.

Een vernieuwing in het begrotingsproces vormt het nieuwe Fonds voor Duurzame Ontwikkeling (hoofdstuk 3). De financiering van dit fonds geschiedt buiten de begroting om via particuliere beleggingen (deelnemingen en eco-obligaties), bijdragen van de overheden en derden. Hieruit wordt een deel van het ecologische herstructureringsprogramma gefinancierd. De bedragen, die omgaan in het fonds zijn, anders dan de kosten en baten in de andere hoofdstukken, gesommeerd over vier jaar.

1. Internationale politiek

1.1 Een nieuwe wereldorde

1.1.1 *Verenigde Naties*

De middelen van de VN worden uitgebreid. Dit leidt tot een extra bijdrage van Nederland van 0,1 mld.

1.2 Defensiepolitiek

1.2.1 *Dienstplicht*

De dienstplicht wordt afgeschaft. Dit is ook een voornemen van het kabinet en heeft derhalve geen extra financiële gevolgen.

1.2.2 *Vredesdividend*

Er wordt een extra vredesdividend van 2 mld voorzien. Bezuinigingen zullen plaatsvinden op materieel en investeringsuitgaven.

1.2.3 *Vredesmacht*

Het leger wordt omgevormd tot een snel inzetbare vredesmacht. Deze moet ook snel internationale inzetbaar zijn onder de vlag van de VN. Deze omvorming wordt uit het resterende budget van defensie gefinancierd.

1.3 Ontwikkelingssamenwerking

1.3.1 *Ontwikkelingshulp*

De zuivere ontwikkelingshulp wordt opgehoogd naar 1% van het BBP.

1.3.2 *Hulp Oost-Europa/GOS*

Voor extra hulp aan Oost-Europa en GOS is 0,4 mld gereserveerd.

1.3.3 *Internationale energieheffing*

Gestreefd wordt naar de introductie van een energieheffing waaraan zoveel mogelijk landen deelnemen (zie 3.1).

1.3.4 *Internationaal milieubeleid*

Het internationaal milieubeleid loopt buiten de Nederlandse begroting om.

1.3.5 *Bevriezing hulp*

De hulp via multilaterale instellingen wordt be-

vroren totdat meer inzicht is verkregen in de kwaliteit van hulp. Dit leidt voorlopig niet tot vrijvallende middelen ten behoeve van de Nederlandse schatkist.

1.3.6 Subsidies landbouwoverschotten

Subsidiëring van landbouwoverschotten wordt stopgezet. De opbrengst komt ten goede aan het EG-budget. De middelen worden gebruikt voor inkomensvoelers en voor versterking van de biologische landbouw. Er wordt geen verlaging van de Nederlandse bijdrage aan de EG verondersteld (zie ook 3.3).

1.3.7 Kwijtschelding

De kwijtschelding van schulden van ontwikkelingslanden wordt uitgebreid. Extra kwijtschelding van schulden door banken wordt gestimuleerd. Ten behoeve van versnelde kwijtschelding van on-inbare of moeilijk inbare leningen verstrekt door de Nederlandse overheid wordt door de overheid 100 miljoen gereserveerd.

1.4 Migratie

1.4.1 Voorlichting

Economische migratie wordt ontmoedigd via voorlichting. Opvang van vluchteling in eigen regio wordt gestimuleerd. Deze maatregelen worden gefinancierd uit middelen van EG, VN en ontwikkelingssamenwerking.

1.4.2 Vluchtelingen

Voor een ruimhartiger beleid voor vluchtelingen en asielzoekers is 0,5 mld begroot. In de projectie van het CPB is de verlaging van het bestaande budget van 700 miljoen naar 400 miljoen (Miljoenennota 1994) niet verwerkt. Dat betekent dat GroenLinks ten opzichte van het bestaande beleid, zoals gepresenteerd in de Miljoenennota 1994, 800 miljoen extra reserveert voor opvang, integratie en behuizing van vluchtelingen. Deze gelden worden besteed aan opvang (300 miljoen), sociale woningbouw (400 mil-

joen) en onderwijs en arbeidsbemiddeling (100 miljoen).

Financiële Vertaling	kosten	batens	CLD
1.1.1 Meer middelen VN	0,1		-
1.2.2 Vredesdividend		2,0	
1.3.1 OS 1 % BBP	1,3		-
1.3.2 Hulp Oost-Europa	0,4		-
1.3.7 Kwijtschelding	0,1		-
1.4.2 Migratie/asiel	0,5		-
Totaal	2,4	2,0	0

2. Europa

Onderstaande onderdelen van de Europese paragraaf hebben naar verwachting financiële, macro-economische en/of ecologische gevolgen. De (veelal beperkte) financiële gevolgen vloeien terug naar het EG-budget.

2.1 Europese energieheffing

Indien een energieheffing in een groter, internationaal verband niet mogelijk is, wordt gepleit wordt voor een Europese heffing. In deze vertaling wordt verondersteld, dat de opbrengsten van deze heffing of buiten Nederland worden aangewend of dat de heffing onderdeel uitmaakt van de Nederlandse lastenverschuiving (zie 3.1).

2.2 Ecologisering van de BTW

Door de EG-regelgeving loopt een aanpassing van de BTW voornamelijk via de EG. In de volgende BTW-ronde in 1996 wordt gepleit voor een verder ecologisering van de BTW (zie 3.3.6, 3.4.6, 3.7.1, 8.1.2 en 8.6.2).

2.3 EG-normen

In de EG worden minimum-normen voor de lidstaten vastgelegd voor milieu en sociale zekerheid (voor tenminste minimumloon en bijstand). Nederland voldoet momenteel aan deze minimumnormen.

2.4 EG-subsidies

2.4.1 *Controle*

De controle op de uitgaven aan en doelmatigheid van EG-subsidies wordt uitgebreid. De Europese Rekenkamer krijgt daartoe meer bevoegdheden. Fraude met EG-gelden wordt hiermee tegengegaan.

2.4.2 *Landbouwsubsidies*

De EG-subsidies voor de landbouw worden anders besteed (zie 1.3.6. en 3.3.5).

2.5 EG-zetel

Het Europese Parlement, de Europese Commissie en de Europese Raad worden allen gehuisvest in één plaats (Brussel). De financiële voordelen van deze operatie gaan naar het EG-budget.

3. Milieupolitiek en groene werkgelegenheid

De voorstellen van GroenLinks op het terrein van de milieupolitiek en de groene werkgelegenheid worden in dit hoofdstuk in drie delen weergegeven. Bij elke sector wordt allereerst aandacht besteed aan regulerende heffingen, milieubelastingen en andere fiscale voorstellen ten gunste van het milieu. De opbrengsten van deze heffingen en belastingen worden besteed aan de lastenverlichting op arbeid. De heffingen die betaald worden door de gezinshuishoudens worden voornamelijk teruggegeven via een verhoging van de NIB. De heffingsopbrengsten van de landbouw worden naar deze sector teruggestuurd. De heffingsopbrengsten van de overige bedrijfssectoren worden gebruikt voor een generieke verlaging van de werkgeverslasten. De heffingen die door de gemeenten moeten worden opgebracht worden verrekend via het gemeentefonds. Na de fiscale voorstellen komt het extra en aanvullend milieubeleid aan bod. Met dit beleid zijn veelal extra middelen gemoeid ten laste van de rijksbegroting. Tot slot staan maatregelen te financieren uit het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling (FDO) centraal. Uit dit nieuwe fonds worden extra investeringen gedaan voor het vervoer en de groene herstructurering van diverse nederlandse sectoren. De middelen van het FDO zijn met name bedoeld om trendbreuken in en groene omschakeling van de productie te financieren. De inkomsten en uitgaven van het FDO zijn, i.t.t. de presentatie van overige financiële gegevens, gesommeerd over vier jaar.

3.1 Energie

Lastenverschuiving

Ten einde het verbruik van energie te beperken wordt in de komende kabinetsperiode een hef-

fing ingevoerd op het gebruik van energie.

3.1.1 *Variabilisatie vastrecht*

Alle vastrechten in het energieverbruik worden gevariabiliseerd. Variabilisatie van energieverbruik exclusief motorbrandstoffen wordt budget-neutraal uitgevoerd. De inkomstenderving wordt gecompenseerd door verhoging van bestaande en in te voeren accijnzen of heffingen.

3.1.2 *De energieheffing op verbruik door gezinnen, bedrijfsleven en collectieve sector*

Over de A- en B-schijf wordt een heffing gelegd die uiteindelijk 100% moet bedragen. De heffing loopt in de eerste 4 jaar op met 25% per jaar. In 1998 is de heffing dan 100%. Terugsluizing van heffingsopbrengsten gezinnen gebeurt via verhoging van negatieve inkomstenbelasting en van bedrijfsleven en collectieve sector via verlaging van de werkgeverslasten.

3.1.3 *Energieheffing grootverbruik elektriciteit*

De grootverbruikersprijs voor elektriciteit wordt in 4 jaar op hetzelfde niveau gebracht als het dan geldende Europese gemiddelde. Dit betekent dat de gemiddelde prijs van grootverbruik elektriciteit met 4 cent per kWh omhoog gaat. Na 1998 geldt voor grootverbruik van elektriciteit dezelfde heffing als het grootverbruik voor andere energiedragers. Dit betekent dat in vier jaar een heffing wordt ingevoerd van circa 40%. Terugsluizing via verlaging van de werkgeverspremies.

3.1.4 *Energieheffing grootverbruik overige energiedragers*

De heffing op grootverbruik wordt strategisch gebruikt om de internationale impasse te doorbreken. Het beleid is erop gericht om de heffingsruimte te benutten die er ligt tussen een nulheffing en het heffingspercentage dat er toe leidt dat bedrijven naar het buitenland verhuizen. Dit vereist enige fine-tuning in het beleid. Bovendien is afstemming op het beleid dat voor grootverbruikers in EG-verband (en mondiaal

verband) gevoerd wordt noodzakelijk. De energieprijs (na heffing) mag voor grootverbruikers hoger liggen dan in de ons omringende landen, maar mag ook weer niet te ver afwijken. Gestart wordt met invoering van een heffing in het eerste tot en met het vierde jaar van 3,125% per jaar (dus tot 12,5% in vier jaar tijd).

Na 1998 wordt elk jaar gekeken welke heffing (hoogte en bedrijfstakken die onder de heffing vallen) in EG-verband is ingevoerd. De Nederlandse heffing mag voor een bepaalde bedrijfstak maximaal 12,5% hoger liggen dan de EG-heffing voor deze bedrijfstak. Dit verschil loopt langzaam terug als de heffing groter wordt: bij een EG-prijs van 5% mag de Nederlandse prijs maximaal 15% zijn; bij 15% maximaal 20% en bij een EG-heffing van 25% is de Nederlandse heffing ook 25%. In 1998 wordt het beleid op haar economische en ecologische effecten geëvalueerd en wordt het tempo van verdere invoering van de heffing eventueel heroverwogen. De heffingsopbrengsten worden teruggesluisd via een verlaging van de werkgeverspremies.

Mogelijkheden tot vrijstelling grootverbruikers overige energiedragers:

De feedstocks worden uitgezonderd van een heffing. Voor een deel van de feedstocks komt een recycle-verplichting (zie 3.6.4). Ook voor andere bedrijven die meer dan 8% van hun toegevoegde waarde aan energie uitgeven bestaat de mogelijkheid om van een heffing vrijgesteld te worden. Zij moeten dan wel een meerjaren afspraak maken om voor 2000 tot een efficiencyverbetering van energieverbruik van 20% te komen. Deze meerjarenafspraken worden vastgelegd in vergunningen conform de Wet Milieubeheer. De ontsnappingsclausule in het contract met het Ministerie van Economische Zaken dat aan de taakstelling niet voldaan hoeft te worden indien

de economische ontwikkeling tegenvalt wordt gewijzigd: bij tegenvallende economische ontwikkeling moet een efficiencyverbetering van minimaal 15% gerealiseerd worden. Indien in 1997 blijkt dat de inspanningsverplichting niet wordt gehaald, wordt alsnog in 1998 een heffing opgelegd. Voor de glastuinbouw bestaat geen mogelijkheid tot vrijstelling. De meerjaren afspraken die met deze sector zijn gemaakt om tot een efficiencyverbetering van 23% te komen tussen 1991 en 2000 blijven gehandhaafd. De mogelijkheden van vrijstelling worden geleidelijk opgeheven.

Aanvullend beleid

3.1.5 Energievoorziening

Met de elektriciteitsbedrijven worden meerjarenafspraken gemaakt om in 2000 tot een opwekking van elektriciteit via warmte-kracht koppeling van 9000 MW te komen.

3.1.6 Bouw

Energiezuinig bouwen wordt opgenomen in het bouwbeleid. De EPN-norm voor gas wordt gesteld op maximaal 500 kubieke meter per jaar, waarbij lagere maxima gelden naar gelang het oppervlak van de woning. Tevens wordt het gebruik van warm water in de EPN-norm opgenomen. Stimulering vindt plaats via objectsubsidies. Isolatie van bestaande woningen wordt gestimuleerd door verhoging van isolatiesubsidies en door in het puntensysteem van de huren isolatienormen op te nemen. Ook de utiliteitsbouw wordt in het isolatie programma betrokken. Voor de utiliteitsbouw wordt een EPN-norm ontwikkeld en vervolgens zo snel mogelijk ingevoerd. De uitvoering van deze maatregelen zal naar schatting 0,7 mld kosten.

De extra investeringen in nieuwbouw en renovatie leiden er toe, dat het radon-beleid en het zinken koperbeleid versneld kan worden uitgevoerd.

3.1.7 Steunverlening bedrijfsleven

De steun aan energie-intensieve bedrijfstakken via subsidies in het kader van industrie- en technologiebeleid wordt afgebouwd. Naar schatting is hier een bedrag van 0,1 mld mee gemoeid. Deze inkomsten worden aan het bedrijfsleven teruggegeven via stimuleringsprogramma's om energiezuiniger te produceren.

3.1.8 Kerncentrales

Voor sluiting kerncentrales is naar schatting een bedrag van 0,8 mld nodig. Deze kosten worden uitgesmeerd over 4 jaar. De modernisering van de centrale in Borssele komt hiermee te vervallen. Dit levert een besparing op van 0,5 mld die wordt besteed aan extra energiebesparing.

3.1.9 Gaswinning

Gasboringen in de Waddenzee wordt verboden.

Fonds voor Duurzame Ontwikkeling

3.1.10 Duurzame energie

Gebruik van en onderzoek naar benutting van zonne-, wind, water-aardwarmte- en bio-energie en naar warmte-kracht koppeling en CO₂-verwijdering wordt gestimuleerd. Toepassing van duurzame energie wordt gestimuleerd via de vamil-regeling. Deze vervroegde aftrek gaat ook gelden voor investeringen voor gebruik van duurzame energie. De aftrek wordt bovendien vervijfvoudigd. Naar schatting zal dan jaarlijks 0,1 mld (in 4 jaar 0,4 mld) van de aftrek betrekking hebben op investeringen van duurzame energie. Daarnaast wordt het onderzoek naar duurzame energie via het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling gestimuleerd voor 0,4 mld en wordt 2,3 mld bijgedragen aan herstructurering van de distributiesector (beide zijn totaal bedragen over 4 jaar). In totaal is voor duurzame energie 3,1 mld (0,775 mld per jaar) beschikbaar. Voorlopig ziet GroenLinks af van CO₂-verwijdering en energieteelten.

3.2 Verkeer

Lastenverschuiving

(Gebruik van) Auto's en vrachtwagens worden in de komende kabinetsperiode zwaarder belast door middel van de navolgende maatregelen. De voorziene prijsverhogingen dienen gelezen te worden ten opzichte van de in het NMP2 voorziene prijsverhogingen. Er wordt een start gemaakt met de uitvoering van het trendbreukscenario "Goed op weg".

3.2.1 Energieheffing motorbrandstoffen

De benzineaccijns zal in de komende vier jaar met 50 cent per liter meer stijgen dan de prijsstijging in het buitenland (België en Duitsland). Voor 1998 is een accijnsverhoging van 75 cent voorzien. Voor diesel en lpg bedraagt de overeenkomstige accijnsverhoging 60 cent. De accijnsen worden elk jaar automatisch gecorrigeerd voor inflatie en zijn additioneel aan de in het NMP2 voorziene prijsverhogingen. Terugsluizing aan huishoudens gebeurt via tarief eerste schijf en aan bedrijven via verlaging van werkgeverspremies. De dieselaccijns op vrachtauto's wordt tot en met 1998 teruggesluisd naar de transportsector. Deze tegemoetkoming aan de transportsector zal in de kabinetsperiode na 1998, als de infrastructuur voor goederenvervoer via rail en water fors is uitgebreid (zie 3.2.10), weer worden afgebouwd. De vrijvallende middelen worden weer gebruikt voor een verdere versterking van de rail-water-infrastructuur. Hierdoor wordt een verschuiving van goederenvervoer over de weg naar vervoer via rail en water gestimuleerd.

3.2.2 Motorrijtuigenbelasting

In de komende kabinetsperiode wordt de hoogte van motorrijtuigenbelasting naast gewicht mede afhankelijk van het brandstofverbruik van het auto- en vrachtwagentype. In 1998 moet deze operatie 0,2 mld extra opleveren. De opbrengsten worden via de eerste schijf LB/IB terugge-

sluisd. Terugsluizing via tarief 1e schijf LB/IB. Er komt een verbod op personenauto's met een energieverbruik slechter dan 1:10. Voor elektrische auto's komt een ontheffing voor de motorrijtuigenbelasting. De vervanging van verzinkte vangrail wordt bekostigd door een eenmalige verhoging motorrijtuigenbelasting. Er komt een verplichte milieukeuring voor auto's en aanscherping CO2-normering, geluidnormering voor vrachtwagens.

3.2.3 Overige fiscale voorstellen

Fiscale voordelen voor zakelijk en woon-werk gebruik van auto worden afgeschaft.

- * De reiskostenvergoeding voor woon-werk verkeer wordt volledig belast.
- * Het autoforfait wordt ook geldig voor werknemers waarvan de loonbelasting de eindheffing is.
- * Het autoforfait gaat van 20% naar 35%.
- * De belastingvrije kilometervergoeding voor zakelijk gebruik van de auto wordt verlaagd naar 30 cent.
- * Het reiskostenforfait wordt voor autoverkeer afgeschaft (de opbrengsten van deze maatregel zijn opgenomen onder 6.2.2).

Terugsluizing via tarief 1e schijf LB/IB

Aanvullend beleid

3.2.4 Snelheidsbegrenzers

Alle vrachtwagen en personenauto's worden uitgerust met snelheidsbegrenzers.

3.2.5 Maximum snelheid

De maximumsnelheid voor personenauto's wordt op autosnelwegen 90 km per uur, op binnenwegen 70 km per uur, in de bebouwde kom 50 km per uur en voor woonbuurten 30 km per uur. De maximale snelheid van vrachtwagens wordt voor autosnelwegen 70 km per uur. Eens per maand komt er een autoloze zondag

3.2.6 Spitsvignet

Naast prijsmaatregelen voor de auto (zie 3.2.3) komt er een spitsvignet van f 25,- voor alle auto's waarvan de eigenaren in de drie randstadprovincies wonen.

3.2.7 Parkeerbeleid

Het aantal parkeerplaatsen wordt verminderd. Aanvullend op het voorgenomen parkeerbeleid wordt gestreefd naar een vermindering van het aantal parkeerplaatsen in de binnensteden. Gestreefd wordt naar een vermindering van het aantal parkeerplaatsen met minimaal 20% in steden met meer dan 100.000 inwoners en met minimaal 10% in steden met 40.000 tot 100.000 inwoners. Bovendien wordt parkeren duurder gemaakt. Verondersteld is dat deze maatregelen geen extra middelen opleveren. Lokaal zal een verdere gerichte aanscherping van beleid mogelijk zijn.

3.2.8 Ruim baan voor de fiets

Om het fietsgebruik te bevorderen worden er extra fietspaden, stallingen, etc aangelegd: 0,1 mld.

3.2.9 Openbaar personenvervoer

Voor uitbreiding van het openbaar personenvervoer is 0,4 mld extra uitgetrokken.

3.2.10 Goederenvervoer

Uitbreiding van goederenvervoer via rail en water wordt de komende vier jaar voortvarende aangepakt. Voor uitbreiding van dit vervoer wordt daarom, naast de financiële bijdragen uit het FDO (zie 3.2.12/14/16), jaarlijks 0,5 mld gereserveerd. Vanaf 1998, als de mogelijkheden voor goederenvervoer over rail en water fors zijn uitgebreid, worden extra maatregelen genomen om de verschuiving van goederenvervoer van de weg naar rail en water te stimuleren (zie ook 3.2.1).

3.2.11 Verder aanscherping emissie-eisen NOx

In 1997 wordt een start gemaakt met aanvullen

de maatregelen om het NO_x-beleid te versnellen. De emissie-eisen voor vrachtauto's, binnenscheepvaart en overige mobiele bronnen worden aangescherpt.

Fonds voor Duurzame Ontwikkeling

3.2.12 Betuwelijn

Voor de Betuwelijn wordt een milieuvriendelijkere variant gekozen. Deze kost 3 mld extra, waarvan 1,5 mld in de periode 1994-1998 gefinancierd moet worden.

3.2.13 Hoge snelheidslijn

Voor de HSL wordt geen apart tracé door het Groene Hart aangelegd. Dit levert een besparing op van 0,5 mld. Deze middelen worden gebruikt om de HSL versneld aan te leggen (in 4 jaar in plaats van 6 jaar).

3.2.14 Duurzaam goederenvervoer

Voor duurzamer goederenvervoer is 0,3 mld uit het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling gereserveerd. GroenLinks wendt 0,1 mld aan voor experimenten met buizentransport en 0,2 mld voor experimenten met distributieknooppunten.

3.2.15 Wegen en spoorwegen

In de bestaande plannen met betrekking tot de aanleg van wegen en spoorwegen worden andere prioriteiten gelegd. De aanleg van spoorwegen krijgt prioriteit, hetgeen ten koste gaat van de wegenbouw. Uit het resterende wegenfondsbudget wordt bij voorrang geluidsarme wegen aangelegd in de bebouwde kom.

3.2.16 Uitbreiding openbaar vervoer

Voor een snelle uitbreiding van het openbaar vervoer is de komende 4 jaar 3 mld extra beschikbaar.

Bestaande subsidies aan het Openbaar Vervoer worden gehandhaafd, zodat het regionaal vervoer versterkt kan worden. Geen sluiting van regionale lijnen.

3.3 Landbouw

Lastenverschuiving

3.3.1 Bestrijdingsmiddelen

Bestrijdingsmiddelen zijn alleen op recept verkrijgbaar vanaf 1996. Gebruik zonder recept wordt verboden. Er komt een bestrijdingsmiddelenheffing over ongeveer de helft van de bestrijdingsmiddelen in de landbouw vanaf 1996. Het betreft bestrijdingsmiddelen die vallen onder de categorieën 2 (heffing f 15/kg werkzame stof) en 3 (heffing f 30/kg werkzame stof) conform het plan van de Stichting Natuur en Milieu. Bestrijdingsmiddelen die vallen onder categorie 1 zijn heffingsvrij en bestrijdingsmiddelen die vallen onder categorie 4 worden verboden. Heffing vindt op bedrijfsniveau plaats.

De opbrengst van deze heffing wordt geheel aan de landbouw teruggegeven.

3.3.2 Mest- en ammoniakbeleid

Het voorgenomen beleid (Notitie Derde Fase Mest- en Ammoniakbeleid) is uitgangspunt. Hoewel de doelstellingen van beleid door het RIVM worden onderschreven als vergaand en haalbaar, valt er wel het nodige af te dingen op de mate waarin het beleid daadwerkelijk is ingevuld. GroenLinks gaat er vanuit dat de mineralenboekhouding eind 1995 is ingevoerd. Daarna kan in 1996 gestart worden met het voorgenomen beleid om via een effectief systeem van heffingen (minimaal f 2,50 /kg N en P) op mineralenoverschotten, in 2000 de doelstelling van evenwichtsbemesting te realiseren. Aangezien deze heffing deel uit maakt van het bestaande beleid worden hier geen opbrengsten ingeboekt. Overigens mag ervan worden uitgegaan, dat deze heffing dermate effectief zal zijn, dat de opbrengst vrijwel nihil is. Mocht ook dit systeem niet zorgvuldig worden uitgevoerd dan zijn forse volume-maatregelen voor 2000 onvermijdelijk.

3.3.3 Gebiedsgerichte benadering

Op de zandgronden komt er vanaf 1996 een aanvullende ammoniakheffing met restitutiemogelijkheid. De emissieheffing in gebieden met zandgrond en een zuurdepositie van 2900-3400 zeq (zuurequivalenten) bedraagt f 5,00/kg N. In gebieden met een verzuring met meer dan 3400 zeq bedraagt deze f 10,00/kg N.

De opbrengst van deze aanvullende ammoniakheffing wordt voor 50% teruggegeven aan de heffingsplichtigen, wanneer de boer kan aantonen dat de veestapel voldoende gereduceerd is. Het resterende deel van de opbrengst wordt voor de helft (25% van de totale opbrengst) terugsluisd naar de reguliere landbouw. De resterende 25% wordt besteed aan lastenverlichting voor de biologische landbouw.

Aanvullend beleid

3.3.4 Reductie veestapel

Het voorgenomen beleid volgens de Notitie Derde Fase Mest- en Ammoniakbeleid impliceert een forse reductie van de veestapel. Na 1998 zal worden bekeken of, gezien de ammoniakbeleidsdoelstellingen, een verdere reductie van de veestapel nodig is.

3.3.5 Begrazingsnormen

Er wordt een graasdiernorm van 2 gve/ha ingesteld, wat leidt tot een volumebeperking van het vleesvee.

3.3.6 Landbouwbeleid EG

Op EG-niveau maakt GroenLinks zich sterk voor een radicale koerswijziging in het landbouwbeleid. Ook op dit niveau wordt biologische landbouw doelstelling van het beleid. De MacSharry-plannen worden daarom afgewezen. De vrijkomende EG-subsidies worden gebruikt voor het inkomens- en werkgelegenheidsbeleid dat voor de herstructurering van de landbouw op EG-niveau noodzakelijk is. Voor de Nederlandse

begroting heeft dit beleid geen consequenties.

3.3.7 Ecologisering van de BTW

Van de landbouwprodukten komen, door de ecologisering van de BTW, de vleesprodukten en de sierteelt in 1994 in het algemene BTW-tarief (zie 3.7.1). Bij de volgende BTW-ronde in de EG zullen biologische produkten in het lage BTW-tarief moeten komen.

Fonds voor Duurzame Ontwikkeling

3.3.8 Stimulering van biologische en diervriendelijke landbouw

Voor stimulering van de biologische landbouw is 1 mld opgenomen. Van dit bedrag wordt 0,8 mld benut voor arbeidskostenverlaging. De rest (0,2 mld) wordt gebruikt voor flankerend beleid voor bedrijven die gaan overstappen naar de biologische teelt.

3.3.9 Reductie koper en zink toevoeging in veevoer

Depositie van metalen op grasland wordt verminderd door een vermindering van de koper en zink toevoeging aan veevoer. Uit bestaande budgetten worden middelen vrijgemaakt om kassen aan te passen aan gewenste zinknormen.

3.4 Luchtvaart en zeescheepvaart

Lastenverschuiving

3.4.1 Binnenlandse vluchten

Voorzover de regionale vliegvelden nog niet gesloten zijn (zie aanvullend beleid luchtvaart) wordt op vliegtickets voor binnenlandse vluchten een hoog BTW tarief gerekend. Terugsluizing via tarief 1e schijf LB/IB.

3.4.2 Korte internationale vluchten

Op tickets voor vluchten tot 1000 km komt een variabele heffing van f 100,-. Terugsluizing via tarief 1e schijf LB/IB.

Aanvullend beleid

3.4.3 Schiphol

De uitbreiding van Schiphol gaat niet door. Het investeringsniveau blijft op peil. Hierdoor kan Schiphol geherstructureerd worden tot een rail-luchthaven. Het aantal vliegbewegingen van en naar Schiphol wordt gemaximaliseerd tot 240.000 in 2004.

3.4.4 Regionale vliegvelden

Regionale vliegvelden worden gesloten. Dit wordt gefinancierd uit de bijdrage van de overheid aan de exploitatietekorten van de regionale vliegvelden. Na 2000 vallen deze middelen vrij op de rijksbegroting.

3.4.5 Heffing kerosine

Afspraken over een heffing op kerosine vinden op internationaal niveau (het verdrag van Chicago) plaats. Nederland zal daartoe initiatieven ontplooiën.

3.4.6 BTW op vliegtickets

Een BTW op vliegtickets wordt in EG-verband ingevoerd. Bij de nieuwe BTW-ronde in 1996 wordt voorgesteld om tickets in het hoge BTW-tarief te plaatsen.

3.4.7 Taakstelling luchtvaart en zeescheepvaart

In internationaal verband worden afspraken gemaakt met de luchtvaart en zeescheepvaart. In meerjarenafspraken wordt een taakstelling vastgelegd om voor 2000 tot een vermindering van CO₂-uitstoot van 20% te komen. In EG-verband wordt gepleit voor verbod op gebruik van teer/koperhoudende scheepsverven.

3.4.8 Doelstellingen en normstelling luchtvaart en zeescheepvaart

Het niet doorgaan van de voorgenomen uitbreiding van Schiphol tot voorlopig 500.000 vluchten wordt ten onrechte niet meegenomen in doelstellingen van Nederlands beleid. In NMP2 wordt een doelstelling voor CO₂-uitstoot van luchtvaart en zeescheepvaart opgenomen.

3.4.9 Nachtnormering luchtvaart

De nachtnormering voor luchtverkeer gaat duren van 23.00 uur tot 7.00 uur. De voorstellen van het kabinet worden afgewezen. De berekenings-systemathiek moet gebaseerd zijn op piekbelastingen en niet op gemiddelde belastingen. Het aantal geluidgehinderde (> 35 KE) woningen rond Schiphol wordt beperkt tot maximaal 9000. Voor deze geluidszone wordt bovendien een normering voor de topbelasting vastgesteld. Tevens wordt een norm voor het aantal geluidgehinderde woningen voor de geluidszone tussen 20 en 35 KE vastgesteld. De geluidscontouren worden vastgelegd in de vergunning van wet milieubeheer.

3.5 Grondstoffen

Lastenverschuiving

3.5.1 Heffing op primaire grondstoffen

Voor zand en grind komt een heffing analoog aan de voorgestelde heffing in NMP2. De opbrengsten zijn 0,2 mld.

Aanvullend beleid

3.5.2 Verbod PVC, CFK's en kwik, blisters en blikverpakkingen

Het gebruik van PVC (per 2004; jaarlijkse daling PVC-afval is 10%, dus 40% in 1998), CFK's, kwik, blisters en blikverpakkingen wordt verboden.

3.6 Afval

Lastenverschuiving

3.6.1 Groentax op verpakkingen

Indien de resultaatverplichtingen uit het verpakkingenconvenant niet worden gehaald, wordt een belasting op wegwerpverpakkingen en -producten volgens het Belgische systeem ingevoerd in 1998. Terugsluizing via verhoging van de negatieve inkomstenbelasting.

3.6.2 Afvalstoffenheffing

De verbrandingscapaciteit moet niet worden uitgebreid. In aanvulling op de heffing op afvalstoffen zoals onlangs door minister Alders voorgesteld in NMP2, wordt een heffing op verwerking van afvalstoffen ingevoerd (extra opbrengst 0,3 mld). Voor de vergisting gescheiden ingezameld afval wordt uit het FDO geld beschikbaar gesteld. Integraal ketenbeheer wordt gestimuleerd en via Wet Milieubeheer worden milieuzorgsystemen bij bedrijven ingevoerd voor 1997. Dit zou met name in de sector kantoren, winkels en diensten soelaas kunnen bieden. Opzetten van grote regionale afval recycle centra naar het voorbeeld van b.v. Oost-Gelderland wordt gestimuleerd. De afvalstoffenheffing wordt door de gemeentelijke overheden gevariabiliseerd.

Aanvullend beleid

3.6.3 Recycling afval

Gescheiden inzameling van afval en uitbreiding van statiegeldsystemen wordt (budgettair neutraal) gestimuleerd via het tarievenbeleid.

3.6.4 Industriële lozingen

Aanvullende maatregelen om industriële lozingen en specifiek fosforzuurgips-lozingen van fosfaat te verminderen, zodanig dat in 2010 8 mln kg P-lozing haalbaar wordt. In 1997 wordt een begin gemaakt met de uitvoering van "defosfatering RWZI's tot 95%".

3.7 Overig beleid

Lastenverschuiving

3.7.1 Ecologisering van de BTW

Er wordt een begin gemaakt met ecologisering van de BTW (langs de lijnen van de betreffende nota van de Tweede-Kamerfractie GroenLinks, oktober 1992). Een aantal producten kunnen direct in een andere tariefgroep worden ingedeeld. De BTW op vlees- en vleeswaren, water, hout,

sierteeltoproducten en diepvriesproducten zullen onmiddellijk van het lage naar het algemene BTW-tarief gebracht worden. Een aantal diensten kunnen van het algemene naar het lage tarief gebracht worden (zie 8.1.2 en 8.6.2). In de nieuwe BTW-ronde in 1996 zal voor een verdere ecologisering van de BTW gepleit worden. Terugsluizing van heffingsopbrengsten geschiedt via verhoging van de negatieve inkomstenbelasting.

3.7.2 Heffing op bebouwde grond

Om verdichtingsbouw en efficiënter gebruik van schaarse grond te stimuleren wordt een heffing van 50 cent per vierkante meter bebouwde grond ingevoerd. Terugsluizing via tarief 1e schijf LB/IB (naar schatting 50%) en aan lagere overheden (naar schatting 50%)

3.7.3 Waterheffing

Om verdroging tegen te gaan wordt een heffing van 75 cent per kubieke meter op grondwater voor drinkwaterwinning uit oppervlaktewater en 150 cent per kubieke meter voor grondwaterwinning geïntroduceerd. Deze heffing komt bovenop het bestaande beleid. Terugsluizing via verhoging negatieve inkomstenbelasting (naar schatting 50%) en verlaging van werkgeverspremies (naar schatting 50%).

3.7.4 Bestrijdingsmiddelen

Voor gebruik van bestrijdingsmiddelen buiten de landbouw geldt een heffing van f 30/kg werkzame stof voor zowel de categorie 2 als categorie 3. Dit is met name voor gemeenten en spoorwegen van belang. Ook voor dit gebruik zijn bestrijdingsmiddelen alleen op recept verkrijgbaar vanaf 1996 en wordt gebruik zonder recept verboden. Terugsluizing van heffingsopbrengsten aan lagere overheden.

*Aanvullend beleid**3.7.5 Versterking UNCED*

De huidige financiële toezeggingen in het kader van de UNCED belopen 1,5 mld voor de hele EG. Daarnaast wordt krachtig gepleit voor een versterking van de UNCED en een grotere bijdrage aan het oplossen van de milieuproblemen in het zuiden en in Oost-Europa (met name gericht op beperking van CO₂-uitstoot, verzuring en kerncentrales); reservering op begroting: 0,4 mld.

3.7.6 Water- en bodemsanering

Voor versnelde water- en bodemsanering is 0,3 mld gereserveerd. Ook de reiniging van vervuild slib en waterbodems wordt uitgebreid.

3.7.7 Ecologische hoofdstructuur

De ecologische hoofdstructuur wordt verder verstrekt. Hieraan wordt jaarlijks 0,2 mld extra besteed. Bosaanplant, uitbreiding natuurareaal via verbindingszones tussen ecologische gebieden, behoud van de kraamkamerfunctie kustwateren en geen boringen in de Waddenzee completeren het beleid. Een en ander mag niet leiden tot een beleid van scheiding tussen landbouw en natuur.

3.7.8 Leefbaarheid platteland

De leefbaarheid van het platteland wordt bevorderd met een regionaal beleid, waarvan extensivering van de landbouw, uitbreiding van het openbaar vervoer op het platteland en behoud van (kleine) scholen deel uitmaken. In het landbouw- en verkeersbeleid wordt rekening gehouden met de leefbaarheid van het platteland.

3.7.9 Gemeentelijke heffingen

De reinigingsheffing en het rioolrecht worden geheven naar gebruik. Het rioolrecht wordt gevarieerd door naar watergebruik te gaan heffen. Voorzover in gemeenten geen watermeters aanwezig zijn, worden die zo spoedig mogelijk ingevoerd. De variabele waterheffing zorgt voor een beperking van het watergebruik, waardoor de

verdroging beperkt wordt. De reinigingsheffing wordt vervangen door een heffing op afval. De vorm waarin dit zal gebeuren is afhankelijk van de uitkomsten van de experimenten die op dit moment op dit terrein plaatsvinden. Beide heffingen worden budget-neutraal omgezet.

3.7.10 Watergebruik

Om het watergebruik verder te beperken wordt de aanschaf van zuinige douchekoppen en van stortbakken met twee standen gestimuleerd (nieuwbouw standaard). De maatregelen worden opgenomen in het bouwbesluit.

3.7.11 Ministerie van VROM

Het ministerie van VROM wordt versterkt. Het ministerie gaat het beleid van alle ministeries toetsen op milieu-effecten. Financiering vindt door reallocatie van bestaande middelen plaats.

3.7.12 Controle

Voor controle en handhaving van milieumaatregelen wordt 0,1 mld extra uitgetrokken.

3.7.13 Draagvlak

Via activiteiten gericht op bewustwording en educatie wordt het draagvlak voor het milieubeleid vergroot.

*Fonds voor duurzame ontwikkeling**3.7.14 Middelen*

De middelen voor het FDO zijn deels afkomstig van de nog niet besteedde gelden uit het Infrastructuurfonds en Fonds Economische Structuurversterking (FES). Daarnaast worden de opbrengsten van de verkoop van de PTT en de Common Area gelden in het FDO gestort. Bovendien worden extra middelen verworven via het uitzetten van eco-obligaties en via private deelnemingen.

3.7.15 Herstructurering industrie

Voor herstructurering industrie is 2,3 mld beschikbaar. Onderzoek naar en experimenten met nieuwe hoogoven- en glasoven procédés wordt

gestimuleerd. In het jaar 2000 moet 30% van de plastics gerecycled worden. Hierover worden meerjarenafspraken gemaakt die vastgelegd worden in vergunningen conform de wet milieubeheer. Aan de ontwikkeling van een verwerkingsinstallatie wordt via het FDO bijgedragen. Voor verduurzaming van bouw en baksteen-industrie wordt voor de komende eveneens een bijdrage uit het FDO gereserveerd. Dit geld wordt gebruikt voor stimulering van recycling van materialen, energie-extensivering, gebruik van duurzame materialen, vervanging koperen leidingen, ongezuiverde lozingen, zinken dakgo-

ten, verbetering van de logistiek en voor duurzaam ontwerpen. Het Radon-beleid wordt hierdoor ook sneller uitgevoerd.

3.7.16 Milieuonderzoek

Voor onderzoek dat betrekking heeft op het milieu wordt 0,1 mld extra (over 4 jaar) gereserveerd.

3.7.17 Vamil-regeling

Vanuit het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling wordt, naast de bijdrage voor duurzame energie, een extra bijdrage aan de financiering van de vamil-regeling gegeven van 0,4 mld (zie 6.2.9).

3	Fin. Vert. Lastenverschuiving	kosten	baten	CLD
3.1.2	Energieheffing huishoudens		7,8	+7,8
3.1.3	Energieheffing bedrijven		6,4	+6,4
3.1.3	Energieheffing overheid		1,0	+1,0
3.2.1	Motorbrandstof huishoudens		4,1	+4,1
3.2.1	Motorbrandstof bedrijven		3,3	+3,3
3.2.1	Motorbrandstof overheid		0,4	+0,4
3.2.2	Motorrijtuigenbelasting		0,2	+0,2
3.2.3	Auto Fiscaal		1,2	+1,2
3.3.1	Bestrijdingsmiddelen landbouw		0,1	+0,1
3.3.3	Ammoniakheffing		0,1	+0,1
3.4.2	Vliegtickets		0,5	+0,5
3.5.1	Heffing primaire grondstoffen		0,2	+0,2
3.6.2	Afvalstoffenheffing		0,7	+0,7
3.7.1	Ecologisering BTW		0,9	+0,9
3.7.2	Heffing op bebouwde grond		1,7	+1,7
3.7.3	Waterheffing		1,9	+1,9
3.7.4	Overige bestrijdingsmiddelen		0,2	+0,2
	Verhoging NIB	8,7		-8,7
	Verlaging werkgeverspremies	10,2		-10,2
	Terugsluizing landbouw	0,2		
	Terugsluizing goederenvervoer	1,8		-1,8
	Verlaging 1e schijf LB/IB	7,9		-7,9
	Terugsluizing lagere overheden	1,9		
Totaal		30,7	30,7	+2,1

GroenLinks

3	Fin. Vert. Aanvullend Beleid	kosten	baten	CLD
3.1.6	Energie in bouw	0,7		-
3.1.8	Sluiting kerncentrales	0,2		-
3.2.6	Spitsvignet		0,6	+0,6
3.2.8	Fietspaden	0,1		-
3.2.9	OV (personen)	0,4		-
3.2.10	Goederenvervoer Rail/water	0,5		-
3.7.5	UNCED/milieu Oost-Europa	0,4		-
3.7.6	Water- en bodemsanering	0,3		-
3.7.7	Ecologische hoofdstructuur	0,2		-
3.7.12	Controle/handhaving	0,1		-
Totaal		2,9	0,6	+0,6

3	Fonds voor Duurzame Ontwikkeling	Ontvangsten	Uitgaven
3.1.9	Onderzoek duurzame energie		0,6
3.1.9	Bijdrage distributiesector		2,4
3.1.9	Bijdrage vamil-regeling		0,4
3.2.10	Extra Betuwe-lijn		1,5
3.2.12	Goederenvervoer door buizen		0,1
3.2.12	Distributieknooppunten		0,2
3.2.14	Uitbreiding openbaar vervoer		3,0
3.3.8	Biologische Landbouw		1,0
3.7.15	Herstructurering Industrie		2,3
3.7.16	Milieu onderzoek		0,1
3.7.17	Bijdrage vamil-regeling		0,4
3.7.14	Infrastructuurfonds/FES	6,0	
3.7.14	Private deelnemingen	3,0	
3.7.14	Eco-obligaties	3,0	
Totaal gehele kabinetsperiode		12,0	12,0

4. Arbeid en sociale zekerheid

4.1 Arbeid

4.1.1 Fiscale stimulering arbeidsduurverkorting

Om arbeidsduurverkorting te stimuleren worden de volgende maatregelen voorgesteld:

4.1.1.1 ADV-malus

Werkgevers betalen een ADV-malus van 10% over de loonkosten, die worden betaald voor uren boven de 32 uur per week. Voor de uren boven de 36 uur wordt een extra marginale heffing van nog eens 10% geïntroduceerd.

4.1.1.2 ADV-bonus

De opbrengsten (4,4 miljard) worden geheel besteed aan verlaging van de loonkosten per uur voor werknemers, die maximaal 32 uur per week betaald werken. De loonkosten van deze groep kunnen dankzij deze ADV-bonus met circa 10% dalen.

Bij uitvoering van de maatregelen wordt aangesloten bij de uren-registratie van GAK en bedrijfsverenigingen voor bepaling van WW-uitkering en wachtgeld.

4.1.2 Arbeidskostenforfait

Het arbeidskostenforfait wordt omgezet in een tax credit. Dit is voordelig voor mensen, die korter (gaan) werken. De achteruitgang van het netto-inkomen bij korter werken wordt op deze wijze verminderd. Naast de werkgevers krijgen ook werknemers op deze wijze een stimulans om korter te gaan werken.

4.1.3 Sociaal akkoord

De herverdeling van arbeid, die op bovenstaande wijze budgettair neutraal wordt gestimuleerd, kan verder worden ontwikkeld via een langdurig sociaal akkoord tussen werkgevers, werknemers en overheid. In dit sociaal akkoord dient loonruimte ter beschikking te komen voor herverdeling van arbeid ter financiering van een Nationaal Herverdelingsplan. Beoogd wordt in dit

sociaal akkoord jaarlijks 1%-punt van de loonruimte in te zetten voor werkgelegenheid.

4.1.3.1 Samenwerking uitvoering

Daarnaast verplicht de overheid zich ertoe – indien nodig – werklozen extra om-, her- en bijscholing te bieden ten einde te voorzien in de gevraagde arbeidskracht. De herstructurering van sociale diensten, arbeidsvoorzieningsorganisatie en uitvoering van de werknemersverzekeringen speelt hierin een belangrijke rol. Kosten: 100 miljoen rechtstreeks ter beschikking gesteld voor samenwerkingsverbanden tussen GSD'-en, arbeidsbureau's en bedrijfsverenigingen/GAK.

4.1.4 Recht op deeltijdarbeid

Conform het initiatiefvoorstel van GroenLinks, dat momenteel bij de raad van State ligt, wordt een wettelijk recht op deeltijdarbeid ingevoerd. Volgens dit voorstel krijgt elke werknemer die meer dan 1 jaar in dienst is bij het bedrijf het recht om zijn of haar arbeidsduur te verminderen tot 50% van de oorspronkelijk overeengekomen arbeidsduur. Door het recht op deeltijd in het Burgerlijk Wetboek vast te leggen wordt het onlangs in de Stichting van de Arbeid bereikte akkoord over deeltijdarbeid krachtig ondersteund. Bovendien kunnen dan ook werknemers die niet onder een cao vallen hun wens tot korter werken realiseren.

4.1.5 Opfrisverlof

Een ieder heeft recht op 9 maanden opfrisverlof (tevens op te nemen in de WAIV) tot en met het 55ste levensjaar. Het recht wordt opgebouwd in 30 jaar en kan worden opgenomen in blokken van drie maanden. Gedurende de verlofperiode ontvangt de begunstigde een minimumuitkering. Er wordt vanuit gegaan dat 1% van de werknemers dit verlof opneemt. Hiermee is een bedrag van circa 150 miljoen gemoeid. Als ongeveer de helft van de verlofgangers wordt vervangen mag een toename van de werkgelegen-

heid met circa 7000 personen worden verwacht. Verder mag een dempende effect worden verwacht op de instroom in de ziektewet en de arbeidsongeschiktheidsregelingen en op het gebruik van de gezondheidszorg.

4.1.6 *Flexibele pensionering*

Er worden mogelijkheden tot flexibele en deeltijdpensionering ingevoerd. Werknemers tussen 55 en 60 jaar hebben recht op een deeltijdpensioen van 20% van hun werkweek en werknemers tussen 60 en 65 jaar van 40%. Het recht geldt vanaf het moment dat iemand 10 arbeidsjaren heeft opgebouwd. Voor het niet gewerkte gedeelte ontvangen zij een AOW-uitkering. Voor 65-plussers blijft het recht op een deeltijdpensioen bestaan. Zij krijgen dan geen volledige AOW-uitkering. De kosten worden betaald uit bestaande fondsen voor de VUT.

4.1.7 *WSW*

Aan huis gekluisterd zitten door arbeidsongeschiktheid moet zoveel mogelijk voorkomen worden. De WSW wordt uitgebreid met 1 mld. In de financiële vertaling is rekening gehouden met medefinanciering uit het AAF en AOf.

4.1.8 *Uitvoeringsorganisatie*

De stroomlijning uitvoeringsorganisatie en de uitbreiding van de arbeidsbureaus wordt budgettair neutraal verondersteld en geschiedt langs lijnen zoals die in het plan van D66, GroenLinks en VVD zijn uitgezet (juni 1992). Zie verder 4.1.3.2.

4.2 **Negatieve inkomstenbelasting en sociale zekerheid algemeen**

4.2.1 *Negatieve inkomstenbelasting*

De huidige basisaftrek wordt omgezet in een negatieve inkomstenbelasting (NIB). Dit geschiedt budgettair neutraal. De NIB geldt voor alle personen van 18 jaar en ouder. Er is dan geen overheveling naar partner mogelijk. De NIB kan

beschouwd worden als een individueel, onvoorwaardelijk basisinkomen.

4.2.2 *Koppeling tussen lonen en uitkeringen*

De automatische koppeling tussen lonen en uitkeringen wordt hersteld.

4.2.3 *Kinderbijslag*

De progressie in de kinderbijslag wordt afgeschaft. Het bespaarde bedrag wordt verdeeld over alle rechthebbenden (zie ook 4.3.5.).

4.2.4 *AOW*

De netto-AOW wordt met 10% verhoogd tot 77% voor alleenstaanden en 55% voor samenwonenden van het huidige netto wettelijk minimumloon. Voor jonge partners gaat het tarief van 30% naar 33%. De maatregel wordt gefinancierd door gelijktrekking van het tarief eerste schijf voor 65-plussers met het bestaande tarief eerste schijf voor 65-minners. Dit levert 1,0 miljard meer op dan benodigd voor de verhoging van de AOW. Dit wordt besteed aan een algemene verlaging van het tarief van de eerste schijf.

4.2.5 *Verhoging uitkeringen*

Voor vroeg-gehandicapten, werklozen die langer dan 5 jaar zijn aangewezen op een RWW-uitkering en ingeschreven staan bij het arbeidsbureau, en alleenstaande-ouders op het minimum wordt een toeslag van 10% verleend op de uitkering. De uitkering van arbeidsongeschikten met een WAO/AAW-uitkering die minder dan 110% is van de voor haar of hem relevante minimum uitkering wordt aangevuld tot 110% van de relevante uitkering.

4.2.6 *Sollicitatieplicht*

Er geldt een sollicitatieplicht voor banen die voldoen aan de volgende voorwaarden: de werkweek is maximaal 32 uur, de arbeidsomstandigheden voldoen aan de ARBO-wet en de beloning is minimaal gelijk aan de in de betreffende sector geldende minimumbeloning volgens de CAO.

4.2.7 Bijverdienmogelijkheden

De bijverdienmogelijkheden worden verruimd. De eerste f 200,- worden niet gekort. Bedragen boven deze f 200,- worden voor 75% gekort. Het maximale bedrag dat iemand mag bijverdienen zonder de uitkering te verliezen blijft zoals in de huidige regeling.

4.3 Nieuw stelsel sociale zekerheid I: De Wet op de Algemene Inkomens Voorziening

4.3.1 Structuur

In het nieuwe stelsel ontvangen niet betaald actieven naast de negatieve inkomstenbelasting van f 200,- per maand een zelfstandige (niet partnerafhankelijke) inkomensafhankelijke basisuitkering ter hoogte van f 725,- per maand excl. vakantiewaardering (prijsspeil 1992). De verschillen in hoogte van de bestaande uitkeringen voor jongeren tussen de 18 en 23 jaar worden vanaf 1998 geleidelijk afgeschaft. Op de basisuitkering zijn de volgende toeslagen mogelijk:

Alleenwonenden	30% x (NIB + BU)
Vroeggehandicapten	10% x (NIB + BU)
Langdurig werkloos	10% x (NIB + BU)
Alleenstaande ouder	10% x (NIB + BU)
plus voor eerste kind	30% x (NIB + BU)
plus voor volgende kind	15% x (NIB + BU)

Alleenstaande ouders en alleenwonende vroeggehandicapten en langdurig werklozen ontvangen ook de toeslag voor alleenwonenden. De hier genoemde bedragen voor de basisuitkering en de verschillende toeslagen zijn netto-bedragen (er hoeven dus geen belastingen en premies meer over worden betaald) en vormen na ophoging met de NIB de netto uitkering.

4.3.2 AWW

In het nieuwe stelsel wordt de AWW opgeheven. In het nieuwe stelsel is immers geen grond meer voor het wel of niet toekennen van een recht op

een uitkering op grond van het (wegvallend) inkomen van een partner.

4.3.3 Participatiecontract

Aan een WAIV-uitkering zijn plichten verbonden. Met de uitkeringsinstantie wordt een participatie-overeenkomst gesloten. Daarbij geldt een driedelig systeem. Allereerst worden de concrete mogelijkheden tot het verrichten van betaald werk verkend, indien noodzakelijk voorafgegaan door een korte periode van scholing en trajectbegeleiding.

Als tweede mogelijkheid, indien directe intrede op de arbeidsmarkt niet mogelijk is, kan overeengekomen worden, dat de betrokkene een scholing, vrijwilligerswerk of een combinatie van beide volgt. Indien na een 1/2 jaar geen uitzicht bestaat op betaald werk wordt de betrokkene een JWG-contract aangeboden.

4.3.4 Invoering en uitvoering

Het nieuwe verzelfstandigde sociale zekerheidstelsel wordt cohortgewijs ingevoerd. Vanaf begin 1998 worden de WSF, ABW, IOAW, IOAZ en AAW (voor niet-werknemers) geventueerd in de Wet op de Algemene Inkomensvoorziening (WAIV). In dat jaar geldt het nieuwe stelsel voor alle ingezetenen jonger dan 24 jaar. Elk jaar daaropvolgend wordt de kring van rechthebbenden uitgebreid met 2 jaar.

De redenen van een geleidelijke invoering zijn: Ten eerste dient de uitvoeringsorganisatie goed toegerust te zijn op uitvoering van de nieuwe regeling. Herhaling van de uitvoeringsproblemen zoals met de studiefinanciering dient te worden voorkomen. Bovendien wordt van de nieuwe uitvoeringsorganisatie niet alleen een inspanning gevraagd op het correct toekennen van nieuwe uitkeringen, maar tevens zullen de uitvoerders een belangrijke taak hebben bij toeleiding naar betaald werk. Daarom wordt een periode van drie jaar uitgetrokken voor voorbereiding van nieuwe

wetgeving en interpretatie van de uitvoering. Indien voldoende tijd wordt uitgetrokken, kunnen juist dan de vruchten worden geplukt van een nieuwe structuur: een sterkere koppeling tussen zoeken naar werk en uitkering, betere begeleiding en minder fraude en oneigenlijk gebruik.

In de tweede plaats dient rekening gehouden te worden met de slechte werkgelegenheidssituatie van dit moment. Hoewel GroenLinks vele voorstellen doet op het terrein van de arbeid, is ook in 1998 volledige werkgelegenheid zeker nog niet in zicht. Een voldoende deelname aan betaalde arbeid is evenwel nodig om het stelsel betaalbaar te houden. De geleidelijke invoering van het stelsel is dus gekoppeld aan de verdere verdeling van de betaalde arbeid.

In de derde plaats past dit nieuwe inkomensstelsel bij de nieuwe cultuur van economische zelfstandigheid, waarin de jongeren momenteel opgroeien. Met de geleidelijke invoering wordt beoogd als het ware mee te lopen met deze cultuuromslag. Dat betekent een extra garantie, dat het stelsel houdbaar en betaalbaar blijft.

4.3.5 *Nieuw kinderbijslagsysteem*

Er komt een nieuw kinderbijslagsysteem in 1998, waarbij de kinderbijslag afhankelijk is van de leeftijd van het kind, de grootte van het gezin en het verdiende huishoudinkomen. Het aldus te berekenen bedrag wordt als een belastingteruggave aan de verzorgenden uitgekeerd. Invoering kan budgettair neutraal geschieden. Met name lagere inkomensgroepen genieten een koopkrachtvoordeel bij introductie van dit nieuwe stelsel.

4.4 Nieuw stelsel sociale zekerheid II: WW, AAW/WAO en ZW

4.4.1 *Ziektewet*

Het Wetsvoorstel Terugdringing Ziekteverzuim (TZ) wordt merendeels gevolgd. Wat betreft de

ZW-duur geldt in principe een termijn van anderhalf jaar. Voor gedeeltelijk arbeidsongeschikten is een nadere verlenging mogelijk, zolang de werknemer in dienst is van de oude werkgever. De kosten van deze verlenging zijn voor rekening van de werkgever.

De premie Ziektewet wordt verder gedifferentieerd. Eigen risico dragen blijft uitgesloten. 50% van de totale uitgaven van de ziektewet worden per bedrijfstak uit een collectieve uniforme premie betaald. De resterende kosten in verband met ziekte worden betaald uit een premie ziektewet die per bedrijf worden gedifferentieerd, afhankelijk van het risico op ziekte. De premiedifferentiatie wordt in 1995 van kracht.

4.4.2 *AAW*

De AAW (voor niet-werknemers) wordt geleidelijk opgeheven (op voorwaarde dat en conform het invoeringstraject van het verzelfstandigde stelsel). De uitkering voor vroeg-gehandicapten en zelfstandigen wordt geïntegreerd in de WAIV, waarbij een verruiming van de vermogenstoets selectief mogelijk is. Bij de verstrekking van de basisuitkering conform de WAIV geldt een gematigde arbeidsplicht en toetsing van de uitkerende instantie van de verdien capaciteit, voorzover arbeidsongeschiktheid een mogelijke blokkade vormt tot deelname aan betaald werk. Aanvaarding van (aangepast) werk vormt het uitgangspunt voor de beoordeling.

Wat betreft de werknemers wordt de AAW opgenomen in de hieronder te schetsen WAO.

4.4.3 *WAO*

De WAO behoudt het karakter van een verzekering tegen loonschade. Indien de verzekerde meer dan 66% arbeidsongeschikt wordt bevonden ontstaat recht op een uitkering van 70% van het laatstverdiende loon, met hantering van het gebruikelijke max-dagloon.

4.4.4 Gedeeltelijk arbeidsongeschikten

Voor werknemers, die minder dan 66% arbeidsongeschikt worden bevonden, geldt een ontslagverbod. Het dienstverband blijft dus bestaan. Gedurende deze periode blijft de ziektegeldbepaling in het Burgerlijk Wetboek dus van kracht (zie boven).

Indien in uitzonderlijke gevallen door de rechter een ontslagvergunning wordt afgegeven, ontstaat een recht op een WW-uitkering. Daarbij geldt dat de verlengde uitkering conform de WW voor werknemers van onbepaalde duur is (tot 65 jaar). Indien de werknemer aangepast werk wordt aangeboden en door haar/hem geaccepteerd, waarbij sprake is van (ge-deeltelijke) inkomensderving, ontstaat recht op een aanvullende WW-uitkering. De mate waarin een beroep kan worden gedaan op een aanvullende uitkering hangt af van de mate van arbeidsongeschiktheid.

4.4.5 Bonus/malussysteem

Het bonus/malussysteem wordt opgeheven.

4.4.6 Medische keuringen

Medische keuringen in verband met pensioenen en indiensttredingen worden verboden.

4.4.7 WAGW

De WAGW (Wet Arbeid Gehandicapte Werknemers) wordt in vier jaar tijd ingevoerd, waarbij in 1995 een quotum geldt van 2% en in 1998 van 5%.

4.4.8 Invoering

Na een gedegen voorbereidingstijd ten behoeve van een correcte uitvoering wordt het stelsel begin 1997 ingevoerd (uitgezonderd de WAGW, ziekwet AAW (niet-werknemers)).

4.4.9 Algemeen verbindend verklaring CAO's

Het algemeen verbindend verklaren van CAO-afspraken inzake de bovenwettelijke uitkeringen worden gehandhaafd.

4.5 Aanvullende maatregelen

4.5.1 Regresrecht

Voor de hele sociale zekerheid en voor de volksgezondheid wordt het regresrecht ingevoerd.

4.5.2 Overhevelingstoelage

De overhevelingstoelage wordt met 3,5 mld verlaagd. Dit bedrag wordt opgebracht door de werknemers. Dit is een compensatie voor de extra stijging van de contractlonen, die de komende jaren wordt voorzien.

4.5.3 OV-kaart minima

Voor minima komt een kortingskaart voor het openbaar vervoer die recht geeft op een reductie van 40% op het gebruik van trein, tram, bus en metro buiten de ochtendspits. Bejaarden die alleen een AOW-uitkering hebben ontvangen de NS-kaart voor 65-plussers en kunnen gebruik maken van de speciale strippenkaarten voor deze groep.

4.5.4 Knelpunten sociale zekerheid

Voor knelpunten in de sociale zekerheid wordt 100 miljoen gereserveerd. Dit geld wordt met voorrang besteed aan de oplossing van problemen van oud-mijnwerkers die lijden aan silicose.

4	Financiële Vertaling	kosten	baten	CLD
4.1.1.1	ADV-malus		4,4	+4,4
4.1.1.2	ADV-bonus	4,4		-4,4
4.1.3.1	Samenwerking uitvoering	0,1		-
4.1.5	Opfrisverlof	0,1		-
4.1.7	WSW	1,0		-
4.1.7	Verminderd beroep AAW		0,8	-
4.2.4	Verhoging AOW	3,3		-
4.2.4	Afschaffing speciale tarief 65-plussers		4,3	+4,3
4.2.4	Verlaging tarief eerste schijf	1,0		-1,0
4.2.5	Uitkering Vroeggehandicapten	0,2		-
4.2.5	Uitkering Alleenstaande ouders	0,3		-
4.2.5	Uitkering Langdurig werklozen	0,2		-
4.2.5	Uitkering Minima AAW/WAO	0,5		-
4.4.1	Ziektewet		0,4	-
4.4.3	WAO meer dan 66%	0,7		-
4.4.4	2/3e criterium WAO		0,6	-
4.4.5	Afschaffing bonus/malus	0,1		-
4.5.1	Regresrecht		0,4	-
4.5.2	Verlaging overhevelingstoelag	3,5		-3,5
4.5.2	Verhoging werknemerspremies		3,5	+3,5
4.5.3	OV-kaart minima	0,1		-
4.5.4	Knelpunten sociale zekerheid	0,1		-
Totaal		15,6	14,4	+3,3

5. Zorg en zorgpolitiek

5.1 Zorgzelfstandigheid en betaalde arbeid

Om tegemoet te komen aan de groeiende behoefte van werknemers (mannen en vrouwen) om betaalde arbeid met zorg voor kinderen of zieke afhankelijkken te combineren, stelt GroenLinks een forse verbetering en uitbreiding van verlofregelingen voor.

5.1.1 Ouderschapsverlof

De Wet op het ouderschapsverlof wordt verbeterd door een verplichting op te nemen voor de werkgever om minimaal 70% van het salaris over de verlofuren door te betalen.

5.1.2 Calamiteitenverlof

Om tijdelijke vervulling van onvoorziene verzorgingstaken mogelijk te maken wordt een calamiteitenverlof mogelijk gemaakt. In het burgerlijk wetboek wordt opgenomen dat elke werknemer recht heeft op vijf "calamiteitendagen" per jaar (voor alleenstaande ouders tien dagen) bij ziekte van kinderen, partner, ouders en andere huisgenoten.

5.1.3 Zorgverlof

Daarnaast wordt in de bijstand/WAIV (zie hoofdstuk 4) een recht op langerdurend zorgverlof van maximaal 90 dagen per jaar opgenomen voor verzorging of verpleging van kinderen, partner, ouders en andere huisgenoten. Volgens nog te publiceren gegevens van de Loontechnische Dienst wordt in bedrijven, waar een recht op (grotendeels nog onbetaald) zorgverlof bestaat, door ¼% van de werknemers daarvan gebruik gemaakt. Wij verwachten dat door het aanbieden van een minimumregeling het gebruik zal stijgen tot circa 1% van het totale aantal werknemers

(kosten bij maximale opname van 90 dagen: 150 miljoen). Als ongeveer de helft van de verlofgangers wordt vervangen, mag een toename van de werkgelegenheid van circa 7000 personen op jaarbasis verwacht worden.

5.2 Kinderopvang

5.2.1 Uitbreiding kinderopvang

Voor uitbreiding van professionele kinderopvangplaatsen wordt een bedrag van 450 miljoen (extra) beschikbaar gesteld. Daarmee wordt een uitbreiding van het aantal kinderopvangplaatsen met circa 60.000 beoogd, uitgaande van een overheidssubsidie van 50%. Bij de huidige verhouding opvangplaatsen/arbeidskrachten betekent dit een uitbreiding van de werkgelegenheid in de kinderopvangsector met 15.000 personen. Ten opzichte van het huidige beleid betekent dit een forse intensivering, met name wat betreft het aantal gesubsidieerde plaatsen. Dezen zullen bij voorkeur ter beschikking gesteld worden aan bijstandsgerechtigde (alleenstaande) ouders die scholing volgen en aan werkende ouders uit lagere inkomensgroepen die geen beroep kunnen doen op bedrijfskinderopvang.

Om deze doelen te kunnen realiseren is het noodzakelijk dat overheidsmiddelen via een specifieke uitkering aan gemeenten ter beschikking worden gesteld. De voorgenomen decentralisatie van kinderopvanggelden naar het Gemeentefonds per 1 januari 1996 gaat daarom niet door.

5.2.2 Arbeidsvoorwaarden kinderopvang

Voor verbetering van arbeidsomstandigheden en salariëring in de kinderopvang wordt 50 miljoen beschikbaar gesteld.

5.3 Thuiszorg en mantelzorg

5.3.1 Uitbreiding thuiszorg

Voor uitbreiding van het aantal arbeidsplaatsen in de thuiszorg wordt 1,3 mld uitgetrokken.

5.3.2 Arbeidsvoorwaarden thuiszorg

Voor verbetering van arbeidsomstandigheden en salariëring in de thuiszorg is 0,3 mld beschikbaar.

5.3.3 Alfahulp

De huidige constructie voor alfahulp wordt afschaft. De alfahulpen krijgen een normaal dienstverband, met de gebruikelijke ontslagbescherming, aanspraak op werknemersverzekering en begeleiding, scholing en ondersteuning in hun werk.

5.3.4 Informele zorg

De informele zorg wordt beter ondersteund door de thuiszorg beter af te stemmen op de informele zorg.

5.4 Gezondheidszorg

5.4.1 Basisverzekering gezondheidszorg

Uitbouw van AWBZ tot een algemeen geldende basisverzekering wordt volgens oorspronkelijk plan Simons gerealiseerd. Voor de komende kabinetsperiode wordt 85% van de

ziekttekosten ondergebracht in een basisverzekering. De financiering vindt plaats via een verhoging van de AWBZ. De bestaande ziektekosten kunnen daardoor worden afgebouwd. De overige 15% ziektekosten worden in de komende kabinetsperiode via aanvullende verzekeringen ziektekosten gefinancierd. Beoogd worden de huidige verdeling van de premielasten tussen werkgever en werknemer ongewijzigd te laten.

5.4.2 Arbeidsvoorwaarden verplegenden

Voor verbetering van arbeidsomstandigheden en salariëring van verplegend en verzorgend personeel in ziekenhuizen en verzorgingstehuizen is 0,3 mld uitgetrokken.

5.4.3 Salarissen specialisten

Op de salarissen van specialisten wordt bezuinigd (verwerkt onder 6.3.4). Gestreefd wordt naar een zodanige verandering van de relatie tussen ziekenhuizen en specialisten dat specialisten een arbeidscontract met de ziekenhuizen aangaan.

5 Financiële Vertaling	kosten	baten	CLD
5.1.3 Zorgverlof	0,1	-	-
5.2 Kinderopvang	0,5	-	-
5.3.1 Uitbreiding thuiszorg	1,3	-	-
5.3.2 Salarissen thuiszorg	0,3	-	-
5.3.3 Afschaffing constructie alfahulp	0,1	-	-
5.4.2 Verplegend personeel	0,3	-	-
Totaal	2,6		0

6. Economische en financiële politiek

6.1 Financiële en monetaire politiek

6.1.1 Economische en Monetaire Unie (EMU)

De voltooiing van de EMU is geen centrale doelstelling waaraan al het andere EG-beleid ondergeschikt is. De snelheid waarmee de EMU wordt voltooid is afhankelijk van de economische ontwikkeling. Europees beleid om de werkgelegenheid te stimuleren heeft een hogere prioriteit. Bovendien kunnen het noodzakelijke beleid gericht op Oost-Europa en het milieubeleid de economische en monetaire integratie vertragen.

6.1.2 Binnenlands financieel beleid

De doelstelling voor het financieringstekort in 1998 bedraagt maximaal 3% van het BBP. Voor de collectieve lastendruk wordt geen harde norm opgenomen. Een verlaging van de lasten op arbeid wordt wel nagestreefd.

6.1.3 Het gat van Kok

Het kabinet heeft in haar begroting een bedrag van 5 mld gefinancierd door het nemen van tijdelijke maatregelen. Dit betekent dat voor na 1994 een extra tekort optreedt van 5 mld, tenzij structurele maatregelen worden genomen om dit tekort vanaf 1995 te dekken. Het CPB heeft ten behoeve van de doorrekening van de verkiezingsprogramma's deze bezuinigingen ingevuld. In het voorstel van het CPB wordt 2,4 mld van de bezuinigingen ingevuld via vermindering van de ruimte voor de arbeidsvoorwaarden (waardoor werkgelegenheid bij overheid afneemt), terwijl de overige 2,6 mld via extra ombuigingen (aanpassing prijsbijstelling) worden verkregen. GroenLinks wil de 2,4 mld bezuinigingen die betrekking hebben op de arbeidsvoorwaarden financieren via arbeidsduurverkortung bij de overheid, zodat werkgelegenheidsverlies niet voorkomt.

6.2 Herziening van het belasting- en premiestelsel

6.2.1 Ecologisering van de BTW

Ecologisering van de BTW langs de lijnen van de nota van de Tweede-Kamerfractie GroenLinks (oktober 1992) over dit onderwerp (zie verder 3.7.1).

6.2.2 Reiskostenforfait

Het reiskostenforfait wordt omgezet in een openbaar-vervoerforfait (zie 3.2.3).

6.2.3 Arbeidskostenforfait

Arbeidskostenforfait wordt omgezet in tax-credit. Dit gebeurt budgettair neutraal.

6.2.4 Huursubsidie

De huursubsidie wordt omgezet in een aftrek in loon- en inkomstenbelasting. Dit gebeurt budgettair neutraal.

6.2.5 Rente hypotheek en consumentenkrediet

De aftrek van de hypotheekrente wordt beperkt tot een hypotheek van f 200.000,-. De aftrek voor rente op consumentenkrediet wordt gelimiteerd tot rente over een bedrag van f 30.000,-. De renteaftrek over zowel hypotheek als over consumentenkrediet worden omgezet in tax-credit.

6.2.6 Beroepskosten

De aftrek van beroepskosten (indien deze hoger zijn dan arbeidskostenforfait) wordt afgeschaft. Hierdoor wordt het belastingstelsel eenvoudiger en minder fraudegevoelig.

6.2.7 Vermogensbelasting

De vermogensbelasting wordt verdubbeld tot 1,6%.

6.2.8 Vennootschapsbelasting

Beide tarieven in de vennootschapsbelasting worden verhoogd. Het lage tarief gaat van 35% naar 38% en het hoge tarief van 40% naar 41%.

6.2.9 Vervroegde aftrek milieu-investeringen (vamil)

Toepassing van milieuvriendelijke technieken wordt gestimuleerd door verruiming van de hui-

dige vamil-regeling. De vervroegde aftrek wordt vervijfvoudigd. Bovendien gaat de regeling ook gelden voor duurzame energie (3.1.9). Deze verruiming van de aftrek wordt deels gefinancierd door een verhoging van de vennootschap-sbelasting (6.2.9) en voor het overige door een bijdrage uit het Fonds voor Duurzame Ontwikkeling (3.1.9 en 3.7.16).

6.2.10 *Heffing netto toegevoegde waarde*

De heffingsgrondslag van AOW wordt verbreed tot netto toegevoegde waarde. Dit is een budget-tair neutrale lastenverschuiving. Dit gebeurt in 8 jaar in jaarlijks gelijke stappen.

6.2.11 *Algemene verlaging van loonkosten*

Er wordt 5 mld gulden uitgetrokken voor de introductie van een franchise in de werkge-verspremies (bij voorkeur de ZFW-premie). De franchise in het ziekenfonds zal f 15.000,- be-dragen. Dit wordt gefinancierd uit de algemene middelen.

6.2.12 *Schijftarieven loon- en inkomstenbelasting*

De tarieven voor de tweede en derde schijf in de loon- en inkomstenbelasting worden met 2%-punt verhoogd.

6.3 **Bezuinigingen in de collectieve sector**

In de collectieve sector wordt voor 5,4 mld bezui-nigd. De aangegeven bedragen in de onderstaan-de specificatie zijn in miljoen guldens en betreffen de bezuinigingen in het jaar 1998. De taak-stellingen voor de departementen en de efficien-cykorting hebben zoveel mogelijk betrekking op materiële en consumptieve uitgaven van de over-heid. Personele uitgaven worden hierbij ontzien.

6.3.1 *Algemeen rijksbegroting*

-Automatisering	400
-Overheidsvoorlichting	100
-Opdrachten aan derden	400

-Materieel departementen	300
-Geheime uitgaven	75
-Algemene subsidiekorting	400
-Efficiencykorting	350
- <i>Subtotaal</i>	2025

6.3.2 *Arbeidsvoorwaarden*

-Korting 10% ministers/kamerleden/ huis der koningin	15
---	----

6.3.3 *Taakstellingen Departementen*

-Buitenlandse Zaken	75
-Verkeer en Waterstaat	175
-Economische Zaken	75
-LNV	175
-Defensie	175
-VROM	50
- <i>Subtotaal</i>	725

Ook deze taakstellingen worden bij voorkeur in-gevuld via bezuinigingen op niet-personele uitga-ven. Indien noodzakelijk kan een extra beroep worden gedaan op de arbeidsvoorwaarden, onder de conditie, dat geen werkgelegenheidsverlies zal optreden.

6.3.4 *Specifieke ombuigingen/besparingen*

-Kosten medicijngebruik	700
-Inkomens specialisten	400
-Onderzoek luchtvaart	50
-minder extra cellen	400
-Beperking exportkredietverz.	300
-Landinrichting LNV	300
-Onderzoek ruimtevaart	100
-Onderzoek kernenergie	50
-Afbouw BVD	50
-Dijkverzwaren	105
-Kostenvergoeding verhuurders	50
-Budget marktsector VROM	30
-Premie-koopwoningen	100
- <i>Subtotaal</i>	2635

6	Financiële Vertaling	kosten	baten	CLD
6.2.1	Omzetten reiskostenff.		0,4	+0,4
6.2.5	Aftrek hypth. tax credit		1,8	+1,8
6.2.5	Beperk. aftrek hypotheek		0,3	+0,3
6.2.5	Beperk. aftrek cons.kred.		0,4	+0,4
6.2.6	Afschaffen beroepsk.		1,3	+1,3
6.2.7	Vermogensbelasting		0,8	+0,8
6.2.8	Vpb-laag naar 38%q		0,7	+0,7
6.2.8	Vpb-algemeen naar 41%		0,3	+0,3
6.2.9	Verruiming vamil	0,6		-0,6
6.2.10	Bijdrage FDO		0,2	
6.2.11	Werkgeverspremie ZFW	5,0		-5,0
6.2.12	2e/3e schijf LB/IBq		1,3	+1,3
6.3	Bezuinigingen coll. sector		5,4	
Totaal		5,6	12,9	+1,7

7. Kwaliteit van de samenleving

De maatschappelijke tegenstellingen in de grote steden alsmede de ontvolking van de kleine kernen vragen om een extra inspanning. Versterking van de kwaliteit van onze multi-culturele samenleving is noodzakelijk. Daarom kiest GroenLinks voor extra inspanningen op het terrein van preventief justitie en politiebeleid, het onderwijs, de cultuur en de volkshuisvesting.

7.1 Kunst en Cultuur

7.1.1 Cultuurpolitiek

Bevordering van pluriformiteit en toegankelijkheid staan centraal in de cultuurpolitiek. Dit geldt zowel voor actieve kunstbeoefening als voor passieve kunstbeleving. De cultuurpolitiek richt zich daarom op stimulering van culturele vernieuwing en diversiteit; stimulering van culturele basisvoorzieningen door lagere overheden en stimulering van regionale spreiding van cultuur. Voor cultuurpolitiek wordt 0,1 mld uitgetrokken.

7.1.2 BTW op kunsten

De BTW op kunst wordt verlaagd. Volgens de afspraken binnen de EG over de harmonisatie van de BTW kunnen BTW-tarieven voor een aantal culturele vormen worden verlaagd. Het gaat hierbij om bibliotheken, filmorganisaties, bioscopen, videoverhuur, schouwburgen en gezelschappen. De BTW op deze culturele vormen worden in 1994 van het algemene tarief naar het lage tarief gebracht. De financiële gevolgen zijn verwerkt bij de ecologisering van de BTW (3.7.1). In de nieuwe BTW-ronde in 1996 zal voor een verdere verlaging van de BTW op kunsten gepleit worden.

7.2 Onderwijs

7.2.1 Scholing en arbeidsmarkt

De aansluiting van scholing op arbeidsmarkt wordt verbeterd. De positie van het voorbereidend en middelbaar onderwijs wordt daartoe verstrekt.

7.2.2 Vergoedingssysteem

Wijziging vergoedingssysteem per leerling gebeurt budget-neutraal.

7.2.3 Docenten

Het vak van onderwijzers- en lerarenvak wordt opgewaardeerd. Het rapport van de commissie Van Es dient hiervoor als leidraad. Voor uitvoering van de voorstellen uit dit rapport is 0,6 mld extra nodig.

7.2.4 Duaal bestel en onderwijs in kleine woonkernen

Het duale bestel in het onderwijs wordt afgeschaft. De gelden die hierdoor vrijkomen worden ingezet voor verbetering van de kwaliteit van onderwijs en behoud van onderwijs in kleine woonkernen.

7.3 Multi-etnische samenleving

7.3.1 Scholing, (taal-)onderwijs en cultuur

De kansen van migranten op de arbeidsmarkt worden verbeterd via uitbreiding van scholing en onderwijs. De bestaande wachtlijsten bij Nederlands taalonderwijs worden weggewerkt. Daarnaast moet het voor etnische minderheden mogelijk blijven om de band met de eigen taal en cultuur te onderhouden. Kosten: 0,4 mld.

7.3.2 Positieve actie

De Wet bevordering evenredige arbeidsdeelname allochtonen wordt ingevoerd.

7.4 Wonen en ruimtelijke ordening

7.4.1 Stads- en dorpsvernieuwing

Het budget voor stads- en dorpsvernieuwing wordt met 0,4 mld vergroot.

7.4.2 Sociale woningbouw

Het programma voor sociale woningbouw wordt opgevoerd met 0,7 mld. Bij de nieuwbouw wordt extra aandacht besteed aan woningen voor gehandicapten, ouderen, jongeren en woongroepen. Bovendien wordt een groter deel van de bestaande woningbouw toegankelijk gemaakt voor gehandicapten en ouderen.

7.4.3 Huurbeleid

Huren worden, vanwege de principe-overeenkomst tussen het Ministerie van VROM en woningbouwverenigingen over de balansverkortings volkshuisvesting, niet meer door de overheid vastgesteld. Via individuele huursubsidies (IHS) wordt de huurverhoging boven de inflatie voor die huurders die een IHS ontvangen gecompenseerd.

7.4.4 Milieuvriendelijk bouwen

Energiezuinig en milieuvriendelijk bouwen wordt gestimuleerd (zie 3.1.6 en 3.7.14).

7.4.5 Compacte planologie

Het ruimtelijke ordeningsbeleid is er op gericht om wonen, werken, gebruik van voorzieningen en recreëren meer te integreren. Financiering geschiedt via verandering van prioriteitenstelling binnen bestaande budget.

7.5 Veiligheid en Criminaliteit

7.5.1 Drugsbeleid

Soft drugs worden gelegaliseerd. Op soft drugs worden BTW geheven en accijns gelegd die gelijk zijn aan de huidige accijns op tabak.

7.5.2 Politie

Prioriteit van de politie komt te liggen bij bestrijding van racisme en seksueel geweld en bij aanpak van (georganiseerde) zware criminaliteit. Wijkgericht werken van de politie heeft voorrang. Hierdoor zal de politie meer op straat aanwezig zijn. Naast verandering van prioriteiten in bestaande budgetten voor politie wordt voor deze maatre-

gelen 50 mln uitgetrokken.

7.5.3 Reclassering

Reclassering wordt geïntensiveerd en gaat uit van reïntegratie van de dader. Hiervoor worden extra middelen binnen de bestaande begroting van Justitie vrijgemaakt.

7.5.4 Sociale advocatuur

De middelen voor de sociale advocatuur worden met 50 mln uitgebreid.

7.5.5 Alternatieve straffen

Voor strafvervolgning zal meer gebruik gemaakt worden van alternatieve straffen. Om de mogelijkheden voor alternatieve straffen uit te breiden wordt 50 mln extra uitgetrokken.

7.6 Sport en Recreatie

7.6.1 Sportbeoefening

Sportbeoefening door achterstandsgroepen wordt gestimuleerd. De sportfaciliteiten voor gehandicapten worden uitgebreid. De financiering hiervan geschiedt uit de huidige budgetten voor sport.

7.6.2 Sportclubs en recreatiecentra

BTW op sportclubs en recreatiecentra gaan, conform EG-afspraken over de harmonisatie van de BTW, van algemene naar lage tarief. Opbrengsten zijn verwerkt in de ecologisering van de belastingen (3.7.1).

GroenLinks

7	Financiële Vertaling	kosten	baten	CLD
7.1.1	Kunst en cultuur	0,1		-
7.2.3	Waardering Docenten	0,6		-
7.3.1	Scholing/taalonderwijs migranten	0,4		-
7.4.1	Stad/dorpsvernieuwing	0,4		-
7.4.2	Sociale Woningbouw	0,7		-
7.4.3	Huursubsidies	0,2		-
7.5	Criminaliteit	0,2		-
7.5.1	BTW/accijns soft drugs		0,2	+0,2
Totaal		2,6	0,2	+0,2

Verzamelstaat

Onderstaande tabel bevat het overzicht van de budgettaire gevolgen van alle maatregelen. De kosten van het extra GroenLinkse beleid van de overheid en de baten als gevolg van overheidsbezuinigingen en lastenverzwaringen zijn niet aan elkaar gelijk. Dit komt, omdat de tweede en volgende orde effecten van de maatregelen op de stand der collectieve financiën (m.a.w. de macro-economische doorwerking van het GroenLinks-programma) niet in deze financiële vertaling zijn meegenomen. Op tal van terreinen is sprake van in- en uitverdieneffecten.

N.B.: Exclusief kosten en baten Fonds voor Duurzame Ontwikkeling, inclusief lastenverschuiving van lasten op arbeid naar milieu

Uit de berekeningen van het Centraal Planbureau blijkt, dat na verwerking van de macro-economische doorwerking er per saldo een vrije ruimte ontstaat in de collectieve financiën als gevolg van inverdieneffecten. Hieronder kan onder meer verstaan worden het effect van de hogere werkgelegenheids groei (t.o.v. het basisscenario). Dit leidt tot meer belasting- en premie-in-

komsten en relatief minder uitkeringen.

Hierbij moet opgemerkt worden dat deze inverdieneffecten ook het zogenaamde noemereffect voor het financieringstekort bevat. Dit effect ontstaat doordat het nominale Bruto Binnenlands Produkt (BBP) door het GroenLinks zal wijzigen en dat beïnvloedt het financieringstekort, omdat het financieringstekort wordt uitgedrukt als percentage van datzelfde BBP.

Met inachtneming van een financieringstekort van 3% in 1998 kan uit de vrije ruimte het tekort in kosten en baten van het programma – zoals blijkt uit bovenstaande tabel (1,6 miljard) worden gefinancierd. Het resterende deel van de vrije ruimte is aangewend voor een verdere verlaging van het tarief eerste schijf.

De verhoging van de collectieve lasten is in bovenstaande tabel berekend op 7,9 miljard gulden. Met meeneming van de macro-economische effecten – zoals het Centraal Planbureau deze heeft berekend – valt de stijging van de collectieve lasten enkele miljarden guldens lager uit: de collectieve lastendruk (in % BBP) is in het GroenLinksprogramma in 1998 gestegen met 0,6% BBP ten opzichte van het basisscenario.

Financiële Vertaling	kosten	baten	CLD
1. Internationale politiek	2,4	2,0	0
2. Europa	0	0	0
3. Lastenverschuiving	30,7	30,7	+2,1
3. Aanvullend Milieubeleid	2,9	0,6	+0,6
4. Arbeid & soc.zekerheid	15,6	14,4	+3,3
5. Zorg en zorgpolitiek	2,6	0	0
6. Econ. en fin. politiek	5,6	12,9	+1,7
7. Democratie en politiek	0	0	0
8. Kwaliteit samenleving	2,6	0,2	+0,2
Totaal	62,4	60,8	7,9

Bijlage 2: Geschiedenis, taken en modellen van het CPB

a. Geschiedenis en taken

In 1935 stelden Jan Tinbergen en Henk Vos een plan voor de SDAP op waarmee volgens hen de toen heersende economische crisis kon worden bezworen. Tinbergen had enkele jaren eerder als een van de eerste economen een klein model opgesteld dat de economische ontwikkeling van een land kon beschrijven. Hij had een groot vertrouwen in de mogelijkheid om via overheidsinterventie de economische ontwikkeling in de gewenste richting te sturen. Als de overheid een goed inzicht had in de werking van de economie en haar beleid goed kon formuleren dan moest het volgens Tinbergen mogelijk zijn om aan te geven welke waarden aan de verschillende beleidsinstrumenten (belastingen, sociale uitkeringen, overheidsuitgaven, schulden, enz.) moesten worden toegekend om de gewenste doelen te realiseren.

Om inzicht te krijgen in de werking van de economie en om vervolgens de relatie tussen doelstellingen en instrumenten goed te kunnen formuleren was een planbureau volgens Tinbergen absoluut noodzakelijk. Het lukte Tinbergen om de regering Beel voor zijn ideeën te winnen. In 1947 besloot deze regering tot oprichting van het CPB.

De eerste modellen die het CPB ontwikkelde leunden sterk op de theorieën van Keynes. Deze Britse econoom had in de jaren dertig een economische theorie ontwikkeld waarin de vraag naar

goederen een belangrijke rol speelt. De rol van de overheid bestond er in deze theorie kortgezegd uit dat deze vraag gestimuleerd moest worden in tijden van conjuncturele neergang (lagere groei). De overheid kan dit doen door haar eigen vraag naar goederen op te voeren via een verhoging van de uitgaven of door de vraag naar goederen van consumenten te verhogen via hogere lonen en uitkeringen of lagere belastingen. Hoge lonen, hoge overheidsuitgaven en een financieringstekort waren dus geen probleem.

Aan het eind van de jaren zestig verslechterde de economische situatie: de groei van de productie zakte in en de werkgelegenheid liep terug. Het CPB had moeite om in deze snel veranderende omstandigheden de economische ontwikkelingen te voorspellen en om de regering te adviseren over de wijze waarop de economische problemen het best aangepakt kunnen worden. De modellen vroegen derhalve om een aanpassing. Keynes volstond niet meer.

Een doorbraak voor het CPB kwam met een artikel van Den Hartog en Tjan uit 1974. In dit artikel werden, op basis van werk van Salter (1959) en Solow (1962), bepaalde economische verbanden beschreven die sindsdien het hart van een reeks macro-economische modellen van het CPB vormen, waarvan het voorlopige eindpunt het FKSEC model is.

Momenteel zijn de twee belangrijkste taken van het CPB het voorspellen van toekomstige econo-

mische ontwikkelingen en het schatten van de economische effecten van beleidsvoorstellen. Het CPB publiceert elk voorjaar het Centraal Economisch Plan (CEP) en in september, tegelijkertijd met de presentatie van de Miljoenennota door de Minister van Financiën, de Macro-Economische Verkenning (MEV). In deze publicaties wordt een voorspelling gemaakt van de economische ontwikkelingen in het lopende (CEP) respectievelijk het komende (MEV) jaar.

Daarnaast maakt het CPB één maal in de vier jaar een middellange termijnverkenning en brengt zij af en toe een lange termijn verkenning uit. Een voorbeeld in de laatste categorie is het in 1992 verschenen rapport 'Nederland in Drievoud'. Tot slot verzorgt en begeleidt het CPB o.a. economische studies op verzoek van personen of instanties die bij de Nederlandse politiek betrokken zijn. Zo begeleidde het CPB in 1992 het onderzoek van de Stuurgroep Wolfson naar de economische effecten van de invoering van een energieheffing.

b. De werkwijze en modellen van het CPB

Om de gevolgen van beleidswijzigingen op de toekomstige ontwikkeling van de Nederlandse economie te kunnen voorspellen moet het CPB eerst vooronderstellingen maken met betrekking tot enkele economische variabelen die niet binnen het model worden bepaald. Grofweg gaat het hierbij om de economische ontwikkelingen in het buitenland, om het sociaal-economisch beleid van de overheid en om demografische ontwikkelingen. Het CPB maakt allereerst voorspellingen op basis van de meest waarschijnlijke ontwikkeling van deze variabelen. Deze variant wordt de centrale projectie genoemd. Daarnaast

bekijkt het CPB eventueel een aantal varianten met alternatieve aannamen over de buitenlandse ontwikkeling (onzekerheidsvarianten) of over het beleid van de overheid (beleidsvarianten).

Wat betreft de aannamen over het sociaal-economisch beleid van de overheid gebruikt het CPB bij het opstellen van de MEV het beleid dat in de Miljoenennota wordt voorgesteld. In de MEV worden dus niet alleen voorspellingen over de toekomstige economische ontwikkelingen gegeven, maar worden ook de economische effecten van de beleidsvoorstellen uit de Miljoenennota bepaald. Dat bij de bepaling van de effecten van beleidsvoorstellen de economische ontwikkelingen in het buitenland een belangrijke rol spelen, bleek weer eens in het najaar van 1992. Vlak na het uitkomen van de MEV noopte de crisis in het Europese Monetair Stelsel (EMS) en de verslechterende economische situatie in Duitsland het CPB om haar inschatting van de economische ontwikkeling in het buitenland bij te stellen en opnieuw de economische consequenties van het beleid uit de Miljoenennota te schatten. De regering voelde zich vervolgens genoodzaakt om haar beleidsvoorstellen bij te stellen.

Voor de middellange- en lange-termijn voorspellingen veronderstelt het CPB in de centrale projectie dat het sociaal-economische beleid van de overheid in de toekomst niet zal veranderen. Deze centrale projectie fungeert als uitgangspunt bij het doorrekenen van verkiezingsprogramma's. De economische effecten van de voorstellen in het verkiezingsprogramma worden steeds vergeleken met de effecten bij ongewijzigd beleid zoals die gepresenteerd zijn in de centrale projectie. Het zal duidelijk zijn dat het voorspellen van de economische effecten van verkiezingsprogram-

ma's met veel meer onzekerheden gepaard gaat dan voorspellingen van de economische ontwikkelingen voor één jaar zoals die in de MEV plaatsvinden. Dit komt enerzijds door de langere termijn waarover het CPB aannamen moet maken voor de economische ontwikkeling in het buitenland en anderzijds door het veel omvangrijkere pakket nieuwe maatregelen dat in een verkiezingsprogramma te vinden is in vergelijking met de beleidsvoorstellen voor één jaar door de regering.

Op deze wijze heeft het CPB lange tijd haar voorspellingen met de macro-economische modellen, waarvan FKSEC de laatste versie is, uitgevoerd. Momenteel wil het CPB ook wel eens berekeningen die met behulp van verschillende modellen gemaakt zijn combineren. Als in een verkiezingsprogramma bijvoorbeeld wordt voorgesteld om het recht op een uitkering te verzelfstandigen is het CPB er zich van bewust dat dit effecten zal hebben voor het aanbod van arbeid. Deze verandering in het aanbod van arbeid kan beter in beeld worden gebracht als onderscheid kan worden gemaakt in verschillende typen huishoudens. Het MIMIC-model is hiervoor geschikt dan FKSEC. Het CPB zal dan eerst met behulp van het MIMIC-model de verandering in het aanbod van arbeid schatten en deze vervolgens als een gegeven in het FKSEC model inbrengen. De vergelijking in FKSEC die het arbeidsaanbod verklaart wordt hierbij buiten werking gesteld.

Het FKSEC model

Het FKSEC model is momenteel het belangrijkste model dat bij het CPB in gebruik is (zie CPB (1992a)). De historie van dit model gaat terug tot het eerste model dat op de gedachten van Den Hartog en Tjan gebaseerd was. Dit zogenaamde

VINTAF (VINTAge-AFzet) model heeft een aantal uitbreidingen gekend. In VINTAF II werd een blok overheid en sociale zekerheid geïntroduceerd. Daarop volgden het FREIA (Financiële en Reële aspecten van de Economie geïntegreerd geanalyseerd) model, dat geschikt was voor voorspellingen op de middellange termijn (8 jaar) en KOMPAS (Kwartaal-Model voor Prognose, Analyse en Simulatie), geschikt voor korte termijn voorspellingen. In 1985 werden deze twee modellen samengevoegd tot het FREIA-KOMPAS of kortweg het FK-model. Het huidige model FKSEC is tot slot een aanpassing van het FK-model, waarbij SEC verwijst naar de opsplitsing van de productie in een aantal sectoren.

Het belangrijkste mechanisme in de macro-economische modellen van het CPB vanaf het VINTAF model is de relatie tussen arbeidskosten en de vraag naar arbeid. De arbeidskosten bestaan uit de lonen plus de belastingen en sociale premies die over de lonen moeten worden betaald. Een verhoging van de arbeidskosten zorgt ervoor dat goederen tegen hogere kosten geproduceerd moeten worden. Als deze kostenstijging te groot wordt, zo beredeneerden Hartog en Tjan in genoemd artikel, wordt het voor bedrijven interessant om nieuwe arbeidsextensievere machines aan te kopen en daarmee personeel af te stoten.

In tegenstelling tot eerdere modellen wordt de werkgelegenheid in FKSEC volledig bepaald door de vraag naar arbeid. Het aanbod van arbeid speelt geen rol meer. Vacatures en frictiewerkloosheid komen in FKSEC niet meer voor. Doordat het aanbod van arbeid niet meer voor komt in FKSEC is in dit model ook geen rol weggelegd voor arbeidsparticipatie. De reden dat het CPB wel veel belang hecht aan een vergroting van de arbeidsparticipatie komt door het feit dat

in een ander model van het CPB, MIMIC genaamd, het aanbod van arbeid wel een belangrijke rol speelt.

Een belangrijke variabele in FKSEC is de verandering in de loonvoet. De loonvoet heeft, als bestanddeel van de arbeidskosten, een grote invloed op de werkgelegenheid en de investeringen (in nieuwe machines en transportmiddelen). De loonvoet heeft daarnaast ook een belangrijke invloed op de prijzen en daardoor ook op de concurrentiepositie en de hoogte van de consumptie. Via de indexatie beïnvloedt de loonvoet tevens de uitkeringen in de sociale zekerheidsfeer. Het is daarom interessant om na te gaan op welke wijze de loonvoet wordt vastgesteld in FKSEC.

Voor haar beschrijving van de loonontwikkeling is het CPB bij het opstellen van FKSEC gestart vanuit de observatie dat de loonontwikkeling via onderhandelingen tot stand komt. Hoewel deze onderhandelingen in Nederland in CAO's op sectorniveau worden vastgesteld, wordt in FKSEC afgezien van sectorale verschillen en wordt één loonvoet vastgesteld die geldt voor alle sectoren. De verandering in het loon die via onderhandelingen wordt vastgelegd (het CAO-loon) is volgens het CPB afhankelijk van drie factoren:

1. De hoogte en de verandering in het werkloosheidspercentage. Een hoog werkloosheidspercentage verslechtert de onderhandelingspositie van de vakbonden. De onderhandelingspositie van de vakbonden wordt nog slechter als dit percentage ook nog eens stijgende is. Door deze slechtere onderhandelingspositie van de vakbonden zullen de lonen minder snel stijgen (of zelfs dalen).

2. De hoogte van de prijsstijgingen. Vakbonden zullen proberen om de prijsstijgingen gecompenseerd te krijgen in de lonen. De wijze waarop de relatie tussen prijzen en lonen in FKSEC is gemodelleerd zorgt ervoor dat de loonprijspiraal in FKSEC groter zal zijn dan in voorgaande modellen. Er ontstaat zo een verband tussen prijzen en werkloosheidspercentage: een prijsstijging leidt via de loon-prijs-spiraal tot een loonstijging en dit leidt volgens het mechanisme zoals hierboven beschreven een negatieve invloed op de werkgelegenheid. Dit verband tussen prijzen en werkloosheid wordt de Phillips-curve genoemd.

3. Het verschil tussen de (werkloosheids-)uitkering en het netto loon. Wordt dit verschil kleiner dan zal de vakbond volgens het CPB de neiging hebben om hogere lonen. De vakbonden realiseren zich weliswaar dat hierdoor een hogere werkloosheid kan ontstaan, maar de inkomensachteruitgang van de mensen die werkloos worden zal, indien er een klein verschil tussen uitkering en netto loon bestaat, kleiner zijn. Daarnaast zullen volgens het CPB werkgevers bij een verkleining van het verschil tussen uitkering en netto loon bereid zijn om hogere lonen te betalen. Zij verwachten dat een klein verschil een negatief effect zal hebben op de motivatie van de werknemer, omdat de extra inkomsten die deze kan verdienen door te werken gering zijn. Deze lage motivatie en dus lage produktiviteit kan door de werkgever worden opgekrikt door een hoger netto loon aan te bieden.

De verandering in de loonvoet is niet alleen afhankelijk van de verandering in het CAO-loon, maar ook van promotiekansen van de werknemers en bonussen die zij krijgen uitgekeerd. Deze factoren zijn in FKSEC als incidentele factoren

opgenomen. Verondersteld is dat loonsverandering als gevolg van promoties afhangt van de samenstelling van de beroepsbevolking (leef-tijdsopbouw, mate van scholing en participatie van vrouwen).

Tot slot van deze beschrijving van FKSEC nog iets over een opvallende verandering in FKSEC ten opzichte van haar voorganger FREIA-KOMPAS. Een belangrijke uitbreiding van FREIA was volgens het CPB de introductie van een uitgebreid monetair blok waarmee de ontwikkeling van onder andere de rente kon worden beschreven. Dit blok bleef in FREIA-KOMPAS gehandhaafd, maar is in FKSEC volledig verdwenen. De rente is nu gekoppeld aan de rentestand in Duitsland. Dit betekent bijvoorbeeld dat een toename van de overheidsschuld in FKSEC geen enkele invloed op de hoogte van de rente heeft. De invloed van de rente op de economische ontwikkeling speelt vooral op de middellange en lange termijn. De geringe aandacht die de modellering van de rente in FKSEC heeft gekregen in vergelijking met FREIA-KOMPAS heeft als gevolg dat FKSEC minder geschikt is voor middellange termijn voorspellingen dan haar voorganger.

ATHENA en MIMIC

Met FKSEC probeert het CPB een beschrijving te geven van de werking van de Nederlandse economie. In het model worden echter niet alle terreinen uitputtend beschreven. Voor bepaalde studies kan het CPB behoefte hebben aan een meer gedetailleerde beschrijving van een specifiek terrein, ook als dit ten koste gaat van een minder nauwkeurige beschrijving van de economie in haar geheel. Het CPB heeft momenteel twee van dergelijke modellen: ATHENA en MIMIC.

Het ATHENA model kent een gedetailleerdere beschrijving van de productiesector (zie CPB (1990a) en CPB (1992b)); in beide publikaties ontbreekt een nadere aanduiding van de gekozen naam voor het model). Sinds 1980 ontwikkelt het CPB bedrijfstakmodellen. Het macro-economische model dat rond die tijd werd gebruikt (FREIA) kende nog geen opsplitsing in een aantal sectoren of bedrijfstakken. Het huidige macro-economische model FKSEC heeft dat wel. In FKSEC is het aantal bedrijfssectoren echter beperkt tot zes. In ATHENA worden daarentegen vijftien bedrijfstakken onderscheiden. ATHENA blijft daarom interessant voor studies waarbij een gespecificeerde beschrijving van de productiesector van belang is. Bovendien zijn veranderingen in consumptieprijzen in ATHENA sterker afhankelijk van de kapitaalkosten (betaalde rente) dan in FKSEC. ATHENA is daardoor meer geschikt voor voorspellingen op de middellange en eventueel de lange termijn dan FKSEC. Recentelijk is ATHENA bijvoorbeeld gebruikt bij de berekeningen in opdracht van de Stuurgroep Wolfson van de economische effecten van de invoering van een energieheffing, waarbij sectorale en lange termijn effecten een belangrijke rol spelen. De gedetailleerdere beschrijving van de productiesector is ten koste gegaan van de modellering van onder andere de consumptie, de loonvoet en de overheidssector.

De structuur van MIMIC (MICro Macro model to analyze the Institutional Context) is heel anders dan de structuur van FKSEC en ATHENA (zie CPB (1990b), Gelauff e.a. (1991) en CPB (1992c)). In FKSEC en ATHENA worden de prijzen vooral bepaald door de kosten, terwijl in MIMIC de prijzen bepaald worden door vraag en aanbod, en wel zodanig dat er geen overschotten of tekorten op de markten ontstaan. De vraag is

dus steeds precies gelijk aan het aanbod. Een uitzondering wordt gemaakt voor de arbeidsmarkt, waar de prijs van arbeid (het loon) wordt bepaald via onderhandelingen, die globaal overeenkomen met de wijze waarop onderhandelingen in FKSEC zijn beschreven. Er kan dus wel werkloosheid optreden. In MIMIC is het gedrag van gezinshuishoudens en producenten gedetailleerder gemodelleerd dan in FKSEC en ATHENA. Hierdoor kunnen de reacties van gezinshuishoudens en producenten op beleidsveranderingen meer adequaat worden weergegeven.

Vanwege de marktruimende structuur (prijzen zijn zodanig dat vraag steeds gelijk is aan aanbod) van MIMIC is dit model meer geschikt voor lange termijn analyses (als alle schommelingen die ontstaan na een beleidswijziging zijn uitgewerkt) dan FKSEC en ATHENA. In MIMIC worden verschillende typen huishoudens onderscheiden, hetgeen in FKSEC niet het geval is. Bij de indeling van deze huishoudens speelt onder andere de samenstelling van het gezin, de vraag of de kostwinner arbeids(on)geschikt is en het opleidingsniveau van de partner een rol. Studenten en bejaarden zijn in MIMIC aparte groepen. In totaal worden in MIMIC zestien typen huishoudens onderscheiden, die allen weer onderverdeeld zijn in tien inkomenscategorieën. Doordat in MIMIC de sector gezinshuishoudingen beter gespecificeerd is kunnen veranderingen in de consumptie beter weergegeven worden.

Maar belangrijker is dat het aanbod van arbeid in dit model via gedragsvergelijkingen beschreven wordt, waardoor de invloed van lonen en uitkering op het aanbod van arbeid beter geanalyseerd is dan in FKSEC. Hierbij moet wel aangetekend worden dat alleen naar veranderingen in het arbeidsaanbod van partners geke-

ken kan worden. Aangezien de meeste kostwinners het maximaal toegestane aantal uren werkt, neemt het CPB aan dat de arbeidstijd van kostwinners moeilijk te beïnvloeden is. Daarom is in MIMIC verondersteld dat de arbeidstijd van kostwinners niet zal veranderen. Bovendien is het niet mogelijk dat huishoudens tot een andere groep gaan behoren doordat er bijvoorbeeld een inkomensverandering optreedt, of doordat kostwinner of partner arbeidsongeschikt wordt. Met MIMIC zijn recentelijk de economische effecten van de afschaffing van de voetoverheveling in de loon- en inkomstenbelasting en de verzelfstandiging van het recht op de RWW-uitkering geschat. De effecten van deze beleidsmaatregelen zijn in belangrijke mate afhankelijk van het aanbod van arbeid, met name van het aanbod door partners. Het aanbod is in MIMIC sterk afhankelijk van het verschil tussen de hoogte van de uitkering en de hoogte van het loon dat iemand kan verdienen bij aanvaarding van een baan. De gedetailleerdere beschrijving van de gezinshuishoudingen is ten koste gegaan van de beschrijving van de relaties met het buitenland en van de overheid. MIMIC is pas vrij recent in gebruik, waardoor de mogelijkheden en onmogelijkheden door het CPB nog niet volledig in kaart zijn gebracht.

Ondanks het feit dat in ATHENA en MIMIC een deel van de economie extra specifiek wordt beschreven, bevatten deze modellen toch een beschrijving van de hele economie. Het CPB heeft naast deze modellen nog een groot aantal modellen die zich specifiek richten op een bepaald gebied van de economie. Zo is het model CENECA speciaal ontwikkeld om de vraag naar energie te beschrijven.

c. Het politieke karakter van de CPB modellen

De modellen die het CPB tot halverwege de jaren zeventig hanteerde hadden een sterk Keynesiaans karakter. Op basis van dergelijke modellen ligt een advies om de economie te stimuleren via een verhoging van de consumptieve vraag voor de hand. De overheid kan deze consumptieve vraag verhogen door zelf meer te consumeren of door de uitkeringen te verhogen, waardoor de uitkeringsgerechtigden meer gaan consumeren. Een andere mogelijkheid om de consumptieve vraag te verhogen is een verhoging van de lonen. Dat deze hogere lonen eventueel negatief konden uitpakken voor de werkgelegenheid was niet direct uit de modellen te lezen. Op zich was dat ook niet zo verwonderlijk omdat er in de jaren zestig nauwelijks werklozen waren. In de praktijk bleken in die tijd hoge loonstijgingen en lage werkloosheid goed samen te kunnen gaan.

In het begin van de jaren zeventig kwam daar verandering in. Met de nieuwe generatie modellen die sinds 1975 zijn ontwikkeld rondom het mechanisme dat Den Hartog en Tjan beschreven hebben, werd geprobeerd om deze verandering te verklaren. Het politieke karakter van de adviezen die uit deze nieuwe modellen gedestilleerd konden worden veranderde daarmee ook. In deze nieuwe generatie modellen nemen hoge arbeidskosten (bestaande uit lonen, belastingen en sociale premies) een belangrijke plaats in. Lagere lonen en verlaging van de belasting- en premiedruk zijn nu het logische beleidsadvies. De verlaging van de belastingen vereist, in deze nieuwe modellen, bezuinigingen bij de overheid en de lagere premiedruk maakt een verlaging van de sociale uitkeringen noodzakelijk. Met het model kon worden aangegeven waar de oorzaken lagen

van de twee belangrijkste economische problemen uit de jaren zeventig, de hoge werkloosheid en het financieringstekort, en waar, volgens het CPB, de oplossingen voor de problemen lagen. Om het belang van een laag financieringstekort (op investeringen en daarmee ook op de werkgelegenheid) nog duidelijker in het model zichtbaar te maken introduceerde het CPB in het FREIA-model een omvangrijk monetair blok. Hiermee kon onder andere worden aangegeven op welke wijze het financieringstekort de hoogte van de rente beïnvloed. In het nieuwe FKSEC-model is het monetaire blok weer verdwenen en is de rente in Nederland gekoppeld aan de Duitse rente. De invloed van het financieringstekort is daardoor nihil geworden. De reden voor het weglaten van het monetaire blok is dat de geschatte verbanden tussen het monetaire en het reële (productie, werkgelegenheid, prijzen, enz.) blok kwalitatief zwak waren. Het is echter opvallend dat dit juist nu gebeurt omdat het financieringstekort momenteel een minder prominente plaats op de politieke agenda lijkt te krijgen (denk aan de door minister van Economische Zaken Andriessen geïnitieerde discussie om aan verlaging van collectieve lasten een hoger prioriteit te geven dan aan een verdere verlaging van het financieringstekort).

Met betrekking tot het politieke karakter van de CPB-modellen kunnen nu drie conclusies getrokken worden.

1. Stond in de pre-VINTAF modellen stimulering van de vraag naar goederen nog centraal, sinds VINTAF neemt stimulering van het aanbod van goederen (bijvoorbeeld via verlaging van de loonkosten en verlaging van de rente) een steeds prominentere rol in. De balans is in de huidige modellen te ver doorgeslagen naar de aanbodkant. Voor een nuancering dat het van de

economische conjunctuur afhangt of stimulering van vraag dan wel van aanbod gewenst is (zie bijvoorbeeld Schouten (1986)), is geen plaats in de CPB-modellen.

2. Sinds VINTAF nemen de loonkosten een cruciale positie in de CPB-modellen in. Johan Stekelenburg riep ooit in een Capitoel-uitzending dan ook wanhopig uit: "de lonen hebben het altijd gedaan". De lonen hebben het weliswaar niet altijd gedaan, maar volgens de CPB-modellen is er altijd wel een remedie in de loonsfeer te vinden om economische tegenvallers op te vangen. Aan het einde van 1992 voorzag het CPB bijvoorbeeld plotseling zwaar weer. Eén van de redenen hiervoor was de waardevermindering van een aantal buitenlandse munten, met als belangrijkste duikelaars het Engelse Pond en de Italiaanse Lire. Hierdoor worden onze produkten duurder ten opzichte van het buitenland. Onze concurrentiepositie is kortom in gevaar. Een mogelijkheid om de concurrentiepositie te verbeteren is verlaging (of minder snelle stijging) van de lonen. De produkten kunnen dan goedkoper geproduceerd worden en weer concurreren met het buitenland. Een aantal andere middelen om iets aan de concurrentiepositie te toen heeft de overheid uit handen gegeven: de waarde van de Gulden, die zo hard is en daardoor een negatieve invloed heeft op onze concurrentiepositie, wordt door De Nederlandsche Bank gecontroleerd en de hoogte van de rente mag niet al te veel afwijken van de rente in Duitsland.

De centrale rol die de lonen in de CPB-modellen inneemt heeft voor de vakbonden nog een ander negatief effect. De hoogte van de lonen hangt in het FKSEC en in het MIMIC-model sterk af van de onderhandelingen over lonen tussen vakbonden en werkgevers. In deze modellen wordt het daardoor voorgesteld alsof de vakbonden, via hogere looneisen de veroorzakers van extra werk-

loosheid zijn. Ook hier valt de uitzonderingspositie van de arbeidsmarkt op. De loononderhandelingen zijn de enige institutionele beslissingen die binnen het model worden verklaard. Over andere institutionele beslissingen (zoals departementale uitgaven, hoogte minimumloon, arbeidsduur, belastingen, aftrekkosten, uitkeringen en controle hierop) maakt het CPB aannamen die niet modelmatig onderbouwd zijn.

3. De modellen hobbelen steeds achter de werkelijkheid aan. Rond 1975 kwam het CPB met een verklaring van de stijgende werkloosheid, terwijl het leed eigenlijk al was geschied. In het begin van de jaren tachtig introduceerde het CPB een monetair blok in het model om te kunnen verklaren dat een hoog financieringstekort, via haar renteopdrijvende werking de investeringen negatief beïnvloedt. Op dat moment klauterden de investeringen weer uit het dal omhoog. In beide gevallen is er dus eerder sprake van een verklaring achteraf, dan van een voorspelling vooraf. Meer in het algemeen kan gesteld worden dat in de CPB-modellen geen rekening wordt gehouden met een economische omslag van hoog- naar laag conjunctuur of andersom. Voor de toekomst is het interessant op welke wijze het CPB de negatieve aspecten van een conservatief aanbodbeleid á la Reagan/Bush en Thatcher/Mayor modelmatig weet te vertalen. Of een Nederlandse variant van Clinton's voornemen om een aantal van deze negatieve aspecten, zoals het achteruithollende niveau van het onderwijs en de slechte toestand van de fysieke infrastructuur, te corrigeren positief door de CPB-modellen komt, is nog maar de vraag omdat onderwijs en infrastructuur niet in hun modellen zitten, terwijl toch veel (theoretische) economen momenteel wijzen op het verband tussen verwaarlozing van onderwijs en infrastructuur en

de slechte toestand waarin de Amerikaanse en Engelse economieën zich momenteel bevinden. Maar dat de economische modelbouw ver achterloopt bij de economische theorievorming is inmiddels een breed gedeelde mening onder economen (zie bijvoorbeeld Blanchard and Fischer (1989), Mankiw (1988), Summers (1991) maar ook de reactie van Grodal (1991) op Summers).

Achtergrond Literatuur

- Berg, Harry van den, Gert Both en Paul Basset (red.), *Het Centraal Planbureau in Politieke Zaken*, Amsterdam, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks
- Blanchard, O., en S. Fischer (1989), *Lectures on Macroeconomics*, Cambridge, MIT Press
- Bomhoff, E. (1992), Invloed Planbureau veel te groot, *NRC Handelsblad*, 24-6-1992
- Bruyn-Hundt, M., B. Dankmeyer en K. Tijdens (1993), De Wenselijkheid van Calamiteitenverlof, *Economisch Statistische Berichten*, 24-2-1993
- Carter, John en Michael Irons (1991), Are Economists Different and if So, Why?, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5, nr. 2, blz. 171-177
- CPB (1990a), ATHENA, Een Bedrijfstakkenmodel voor de Nederlandse Economie, *Monografie No. 30*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- CPB (1990b), Analyzing Taxation and Labour Market with an AGE Model for the Netherlands, *Research Memorandum No. 86*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- CPB (1990c), De Macro-Economische Gevolgen van Energiebesparing op lange termijn, *Werkdocument No. 37*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- CPB (1992a), *FKSEC, A Macroeconometric Model for the Netherlands*, Leiden, Stenfert Kroese
- CPB (1992b), Economische Gevolgen op Lange Termijn van Heffingen op Energie, *Werkdocument No. 43*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- CPB (1992c), Belastingen en Sociale Zekerheid in Discussie: Individualisering en Ministelsel, *Werkdocument No. 44*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- CPB (1992d), *Nederland in Drievoud. Een Scenario-studie van de Nederlandse Economie*, Den Haag, SDU
- CPB (1994), *Vijfverkiezingsprogramma's. Economische gevolgen van voorgenomen beleid*, Den Haag, SDU
- Driehuis, W. (1979), Een Sectoraal Model ten behoeve van de Analyse van de Nederlandse Economie op Lange Termijn (SECMON), *niet gepubliceerd*
- FNV (1990), *Herverdeling van betaalde arbeid. Ideaal en werkelijkheid*, FNV-2000 project, Amsterdam
- Frank, Robert, Thomas Gilovich and Dennis Regan (1993), Does Studying Economics Inhibit Cooperation?, *Journal of Economic Perspectives*, vol. 7, nr. 2, blz. 159-171
- Gelauff, G., F van Erp, J. Graafland, A. van Hien en A. Nibbelink (1991), Towards an Analysis of Tax Effects on Labour Market and Allocation, A Micro/Macro Approach. In: H. Don, T. van de Klundert en J. van Sinderen (red.), *Applied General Equilibrium Modelling*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers
- Grodal, B. (1991), Comment on L. H. Summers, "Scientific Illusion in Empirical Macro-

- economics", *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 93, nr. 2, blz. 155-159
- Hartog, H. den, en H. Tjan (1974), *Investerings, Lonen, Prijzen en Arbeidsplaatsen (Een Jaargangenmodel met Vaste Coëfficiënten voor Nederland)*, *Occasional Paper No. 8*, 's Gravenhage, Centraal Planbureau
- Jongbloed, B. (1991), *CESAR; Een Econometrisch Model met een Endogene Collectieve Sector*, Enschede, Universiteit van Twente
- Keller, W. (1979), *Tax Incidence: A General Equilibrium Approach*, 's Gravenhage, Pasmans
- Kuipers, S., B. Jongbloed, G. Kuper en E. Sterken (1988), *CESAM. Het CCSO Jaarmodel van de Nederlandse Economie*, Groningen, Wolters-Noordhoff
- Lucas, R. (1976), *Econometric Policy Evaluation: A Critique*. In: K. Brunner en A. Meltzer (red.), *The Phillips Curve and Labor Markets*, Carnegie-Rochester Conferences on Public Policy, vol. 1, Amsterdam, North-Holland
- Mankiw, N. G. (1988), *Recent Developments in Macroeconomics: A Very Quick Refresher Course*, *Journal of Money, Credit, and Banking*, vol. 20, no. 3, pp. 436-449
- Ministerie van VROM (1993), *Tweede Nationaal Milieubeleidsplan*, Den Haag, SDU
- Mot, E., P. van den Noord, D. van der Stelt-Scheele en M. Koning (1989), *HERMES – The Netherlands*, Amsterdam, Stichting Economisch Onderzoek
- RIVM (1993a), *Nationale Milieuverkenning 3 1993-2015*, Samson H.D. Tjeenk Willink bv, Alphen aan den Rijn
- RIVM (1993b), *Milieurendement van het NMP2*, Bilthoven, RIVM
- RIVM (1994), *Milieugevolgen van de verkiezingsprogramma's 1995-1998 van D66 en GroenLinks*, Bilthoven, RIVM
- Salter, W. (1959), *The Production Function and the Durability of Capital*, *The Economic Record*, vol. 35, blz. 47-66
- Schouten, D. (1986), *Het Wankele Evenwicht in de Economie*, Leiden, Stenfert Kroese
- Snels, B. (1992), *De Economie van de Energieheffing*, Amsterdam, Wetenschappelijk Bureau GroenLinks
- Solow, R. (1962), *Substitution and Fixed Proportions in the Theory of Capital*, *Review of Economic Studies*, blz. 207-218
- Summers, L. (1991), *The Scientific Illusion in Empirical Macroeconomics*, *Scandinavian Journal of Economics*, vol. 93, nr. 2, blz. 129-148
- Westerhout, E. (1990), *De Kwaliteit van CPB-voorspellingen*, *Economisch Statistische Berichten*, 20-9-1990
- Wolfson, D., e.a. (1992), *Eindrapportage stuurgroep regulerende energieheffing: een onderzoek naar de effecten op energiebesparing en de economie*, Den Haag, SDU

GROENLINKS

Postbus 700, 1000 AS Amsterdam, 020 - 620 22 12